

**PANEURÓPSKA VYSOKÁ ŠKOLA
FAKULTA PRÁVA**

**PRÁVNE POSTAVENIE RODIČA VO VÝCHOVE
MALOLETÉHO DIEŤAŤA**

HABILITAČNÁ PRÁCA

BRATISLAVA 2012

JUDr. Bronislava Pavelková, PhD.

ABSTRAKT

Predložená habilitačná práca spracúva osobitnú časť rodičovských práv a povinností – výchovu maloletého dieťaťa s osobitným dôrazom na úlohu a postavenie rodiča pri tejto výchove. Hoci ide približne len o 8 ustanovení zákona o rodine, je to téma veľmi široká, ktorá má navyše (ako väčšina práv rodinných) interdisciplinárny charakter. Nie je témou výlučne právnu, zasahuje tiež do psychológie detí, psychológie dospelých, psychológie sociálnych skupín, najmä rodiny. Výsledky vedeckého skúmania môžu ovplyvniť nielen konkrétne rozhodovacie procesy v konaniach starostlivosti o maloletých, ale tiež právne vedomie spoločnosti ako celku. S ohľadom na všeobecnú aplikovateľnosť rodinných práv sa tento následok ani nedá eliminovať. Pre autora tak prináša so sebou osobitnú zodpovednosť za budúce osudy detí, rodičov a vlastne formovanie sociálnej reality Slovenska. O to viac, že výsledky tejto práce môžu slúžiť formulovaniu novej právnej úpravy, ktorá bude obsiahnutá v 2. časti Občianskeho zákonníka, pripravovaného na rok 2014. Všetkým týmto cieľom je podriadená aj systematika práce, ktorá využíva analytickú metódu, keď postupne od pojmu „výchova“ skúma jej ciele, obsah a jednotlivé zložky (právo mať dieťa u seba, výchovne naň pôsobiť, vykonávať nad ním dohľad, rozhodovať o jeho záležitostiach, usmerňovať jeho správanie a konanie). Osobitná časť je venovaná prostriedkom ochrany riadnej výchovy maloletého (9), ktorých význam sa zvyšuje najmä v súvislosti s povinnosťou štátu pôsobiť v oblasti rodinných vzťahov pozitívne a vytvárať a realizovať mechanizmy pre ich obnovu a riadne fungovanie.

Obsah

0.	ÚVOD	5
1.	VÝCHOVA A OSOBNÁ STAROSTLIVOSŤ.....	11
2.	CIELE VÝCHOVY A VÝCHOVNÉHO PÔSOBENIA	14
3.	PRÁVNE POSTAVENIE RODIČOV PRI VÝCHOVE MALOLETÉHO DIEŤAŤA.....	18
4.	PRÁVO MAŤ DIEŤA U SEBA A PRÁVO URČIŤ MIESTO POBYTU DIEŤAŤA.....	24
A.	URČENIE MIESTA POBYTU DIEŤAŤA DOHODOU RODIČOV	27
B.	URČENIE MIESTA POBYTU DIEŤAŤA SÚDNYM ROZHODNUTÍM	30
5.	ROZHODOVANIE O ZVERENÍ DIEŤAŤA DO OSOBNEJ STAROSTLIVOSTI	35
A.	KRITÉRIA PRE VÝBER DRUHU OSOBNEJ STAROSTLIVOSTI	45
B.	KRITÉRIA PRE VÝBER VHODNEJ OSOBY PRI ZVERENÍ DIEŤAŤA DO OSOBNEJ STAROSTLIVOSTI.....	47
B.1	KRITÉRIA PRE VÝBER JEDNÉHO Z RODIČOV PRI VÝLUČNEJ OSOBNEJ STAROSTLIVOSTI	49
B.2	PORADIE DÔLEŽITOSTI POUŽITÝCH KRITÉRIÍ	53
B.3	DÔKAZNÉ PROSTRIEDKY.....	54
6.	ROZHODOVANIE O ÚPRAVE STYKU S DIEŤAŤOM.....	64
A.	OBSAH PRÁVA STYKU	67
B.	VÝKON PRÁVA STYKU	71
7.	ROZHODOVANIE O ÚPRAVE STRETÁVANIA SA S DIEŤAŤOM.....	78
A.	KRITÉRIA PRE ÚPRAVU STRETÁVANIA	79
B.	DÔKAZNÉ PROSTRIEDKY	83
8.	STAROSTLIVOSŤ O VÝCHOVU MALOLETÉHO, JEHO ZDRAVIE, VÝŽIVU A VŠESTRANNÝ VÝVOJ	84
A.	PRIAME VÝCHOVNÉ PÔSOBENIE NA DIEŤA.....	85
B.	VYKONÁVANIE DOHLADU NAD DIEŤAŤOM.....	89
C.	ROZHODOVANIE O ZÁLEŽITOSTIACH, TÝKAJÚCICH SA MALOLETÉHO	91
D.	USMERŇOVANIE SPRÁVANIA A KONANIA DIEŤAŤA	94
9.	OCHRANA RIADNEJ VÝCHOVY MALOLETÉHO	97
A.	PROSTRIEDKY OCHRANY USTANOVENIAMÍ OBČIANSKEHO SÚDNEHO PORIADKU	98
A.1	PREDBEŽNÉ OPATRENIE	100
A.2	VÝKON ROZHODNUTIA O VÝCHOVE MALOLETÝCH.....	104

B.	PROSTRIEDKY OCHRANY USTANOVENIAMÍ ZÁKONA O SOCIÁLNOPRÁVNEJ OCHRANE DETÍ A SOCIÁLNEJ KURATELE	113
C.	PROSTRIEDKY OCHRANY USTANOVENIAMÍ ZÁKONA O PROKURATÚRE	114
D.	PROSTRIEDKY OCHRANY USTANOVENIAMÍ ZÁKONA O RODINE	116
D.1	VÝCHOVNÉ OPATRENIA.....	116
D.2	ZÁSAHY SÚDU DO VÝKONU RODIČOVSKÝCH PRÁV A POVINNOSTÍ.....	125
D.3	OBMEDZENIE STYKU.....	133
D.4	ZÁKAZ STYKU.....	139
D.5	ZVERENIE DIEŤAŤA DO NÁHRADNEJ STAROSTIVOSTI.....	141
10.	ZÁVER	147

0. ÚVOD

Slovenské rodinné právo stojí v súčasnom období na akejsi pomyslenej križovatke svojho vývoja, čo je do veľkej miery spôsobené diametrálne protichodnými vplyvmi, ktoré ho determinujú a napomáhajú dotvárať jeho obsah. Na jednej strane je stále „najtradičnejším“ právnym odvetvím¹, ktorého zmeny sú limitované kvalitatívnymi zmenami myslenia a správania väčšej časti spoločnosti. Táto rigidita rodinného práva umožňuje vykonávať legislatívne zmeny len pozvoľna, čo je dôvodom jeho minimálneho zjednotenia a to tak na pôde Rady Európy², ako aj na pôde iných medzinárodných štruktúr. Je možné súhlasiť s konštatovaním, že rodinné právo je pre harmonizáciu, nie to pre unifikáciu, najmenej vhodnou oblasťou právneho poriadku.³ Na strane druhej sa však ani rodinné právo nedokáže ubrániť aproximačným vplyvom a to aj s ohľadom na členstvo Slovenska v európskych štruktúrach, ako aj s ohľadom na záväzky, ktoré nám vyplývajú z postavenia signatárskeho štátu v prípade množstva medzinárodných dohovorov. Charakter slovenského rodinného práva ovplyvnila tiež európska prax – rozhodnutia štrasburských orgánov ochrany práva boli dokonca priamym dôvodom novelizácie zákona o rodine, účinného v tej dobe len šiesty rok⁴.

Pomerne radikálnym zásahom do tradičného poňatia rodinného práva bolo zrušenie „federálneho“ zákona o rodine zo 4. decembra 1963⁵ a jeho nahradenie úplne novým zákonom č. 36/2005 Z. z. Hoci túto zmenu takmer nikto nečakal a odborná i laická verejnosť boli pripravované skôr na rozsiahlu novelizáciu pôvodného predpisu, možno konštatovať, že po prvotných rozpakoch a teoretických i praktických „otrasoch“ sa najmä justičná prax zaslúžila o to, že sa tento zákon začal pomerne jednotne aplikovať. Na mnohé problémy sa hľadali odpovede aj s pomocou zahraničnej (najmä českej) teoretickej základne. Hoci nový zákon o rodine zmenil väčšinu pôvodných ustanovení

-
- 1 k tomu viď: Haderka, J.: Limity možnosti práva při úpravě rodinných vztahů. Projev v Poslanecké sněmovně parlamentu České republiky. Právní praxe, ročník 1995, č. 6, str. 330 a nasl.
 - 2 Haderka, J. F.: Dopad norem Rady Evropy na moderní rodinné právo. Právní praxe, ročník 1994, č. 9, str. 507 a nasl.
 - 3 Králičková, Z.. Lidskoprávní dimenze českého rodinného práva. Brno : Masarykova univerzita, 2010, str. 23
 - 4 rozhodnutie Európskeho súdu pre ľudské práva vo veci Paulík vs. Slovensko, v ktorom sa sťažovateľ domáhal preskúmania súdneho určenia jeho otcovstva na základe nového biologického dôkazu, ktorý mu nebol známy v čase, keď prebiehalo pôvodné konanie o určenie otcovstva. Na základe tohto rozhodnutia Ústavný súd SR od 19.9.2011 pozastavil účinnosť ustanovenia § 86 ods. 1 zákona o rodine, aby poskytol Národnej rade SR 6 mesačnú lehotu na zosúladienie tohto ustanovenia s právnym predpisom vyššej právnej sily.
 - 5 zák. č. 94/1963 Zb.

a zbavil rodinné právo určitých pozostatkov ideológie spred roka 1989, možno konštatovať, že stále zachováva kontinuitu s právnym predpisom, ktorý vznikol v úplne odlišných spoločensko-politických podmienkach.

Príkladom môže byť samotný názov zákona. Tak zákon č. 93/1964 Zb., ako aj súčasný zákon č. 36/2005 Z. z. majú v názve „rodinu“ ako primárny predmet svojej regulácie. Pomenovanie „zákon o rodine“ vychádza teda skôr z preferencie záujmov spoločnosti (rodina ako základná bunka spoločnosti) na úkor záujmov človeka – jednotlivca so svojimi ľudskými právami a základnými slobodami. Tento rozpor medzi verejným a súkromným záujmom v rodinnoprávnych vzťahoch je pravdepodobne najsignifikantnejším znakom súčasného stupňa vývinu rodinného práva, hoci pravdepodobne výber názvu zákona z roku 2005 nebol znakom priklonenia sa zákonodarcu k jednej z týchto konkrétnych variánt a šlo skôr o myšlienkový stereotyp tak, ako to konštatuje prof. Telec vo svojom článku o subjektívnych právach rodinných, v ktorom sa prihovára skôr za názov „zákon o práve rodinnom“, ktorý podľa jeho názoru lepšie vystihuje stav, keď stredobodom objektívneho rodinného práva boli subjektívne súkromné práva rodinné.⁶

Trend zachovania kontinuity medzi oboma zákonmi o rodine samozrejme nemožno hodnotiť výlučne negatívne. Zákon o rodine z roku 1964 zakotvil napríklad jednoznačne rovnocenné postavenie oboch rodičov a to bez ohľadu na existenciu rozhodnutia o zverení dieťaťa do osobnej starostlivosti (vtedy ešte do výchovy) len jedného z nich. Skutočnosť, že takéto rozhodnutie súdu nezasahuje do výkonu rodičovských práv a povinností, ale ponecháva ho obom rodičom bez obmedzenia, posunula slovenské rodinné právo o niekoľko desaťročí vpred oproti mnohým právnym poriadkom. Výborným príkladom je skutočnosť, že po prijatí Odporúčania Výboru ministrov Rady Európy č. 4/84 o rodičovskej zodpovednosti mohla Slovenská (a súčasne vtedy samozrejme aj Česká) republika skonštatovať, že pre ňu z tohto odporúčania žiadne záväzky nevyplývajú. Hoci náš právny poriadok dodnes nepozná jednotný pojem pre bývalú „rodičovskú moc“⁷, stále platí, že právoplatnosťou rozhodnutia o zverení dieťaťa do osobnej starostlivosti jedného z rodičov nedochádza k obmedzeniu ani pozbaveniu výkonu rodičovských práv a povinností druhého rodiča, ktorý je naďalej oprávnený a povinný dieťa vychovávať, zastupovať ho a spravovať

6 Telec, I.: Subjektivní práva rodinná. Právní rozhledy, ročník 2012, č. 3, str. 78

7 k tomu vid': Pavelková, B.: K pojmu „rodičovské práva a povinnosti“. Právny obzor, ročník 2009, č. 1, str. 50 a nasl.

jeho majetok.

Naopak niektoré zásahy do textu pôvodného predpisu ich vypustením v novom zákone o rodine pôsobia máťuco. Účinný predpis neobsahuje žiadne ustanovenia, ktoré by kládli akúkoľvek požiadavku na výkon práva výchovy. Nie je ani zrejmé, čo má byť jej cieľom. Hoci sa možno stotožniť s názorom, že rodinné práva sú „najsúkromnejšie“ súkromné práva zo všetkých subjektívnych súkromných práv⁸, predsa musia existovať limity, ktoré výkonu týchto práv kladie verejné právo. Jeho účelom je nielen ochrana záujmov najslabšieho účastníka rodinnoprávnych vzťahov (dieťaťa), ale určite tiež ochrana záujmov spoločnosti. Každé právo, nielen právo rodinné má za úlohu regulovať spoločenské vzťahy do všeobecne najakceptovateľnejšej podoby. Bez ohľadu na argumentáciu pozitivistov a nepozitivistov je cieľ vzniku práva zrejmy na prvý pohľad. Možno sa plne stotožniť s teóriou Roberta Alexyho, že právo je normatívny systém, ktorý si robí nárok na správnosť. Ďalšou požiadavkou takéhoto systému je, že je sociálne účinný. Sociálna účinnosť nejakej normy spočíva v tom, že sa buď dodržiava, alebo sa jej nedodržiavanie sankcionuje, pričom sankcionovanie nedodržania právnych noriem zahŕňa vykonávanie fyzického donútenia, ktoré je v rozvinutých právnych systémoch donútením štátne organizovaným.⁹ Ak právo neustanoví hranice riadneho výkonu rodičovských práv a povinností, bude posúdenie v každom konkrétnom prípade závisieť výlučne od „právneho názoru“ zákon aplikujúceho sudcu, čím sa každý účastník konania starostlivosti o maloletých stáva rukojemníkom morálneho profilu sudcu, ktorého výber ani nemohol ovplyvniť. Je totiž pravdou, že sudca právo, hoci primárne len pre individuálnu kauzu, spoluvytvára prednostne vtedy, pokiaľ právny systém výslovnú či implicitnú odpoveď na riešenú otázku nedáva (medzery v práve).¹⁰ Z tohto dôvodu sú v praxi často rovnaké alebo podobné situácie riešené slovenskými súdmi diametrálne odlišne. Proti takejto aplikácii práva však svedčí viacero rozhodnutí Ústavného súdu SR, v zmysle ktorých k imanentným znakom právneho štátu neodmysliteľne patrí aj princíp právnej istoty¹¹. Jeho súčasťou je tiež požiadavka, aby sa na určitú právne relevantnú otázku pri opakovaní v rovnakých podmienkach dala rovnaká odpoveď¹². Aj rozhodnutia v rodinných veciach musia byť predvídateľné. Je

8 Telec, I.: Subjektivní práva rodinná. Právní rozhledy, ročník 2012, č. 3, str. 79

9 Alexy, R.: Pojem a platnost práva. Bratislava : KALLIGRAM, 2009, str. 161

10 Hanuš, L.: Právní argumentace nebo svěvole. Úvahy o právu, spravedlnosti a etice. Praha : C. H. Beck, 2008, str. 90

11 napr. PL. ÚS 36/95 z 3.4.1996

12 napr. I. ÚS 159/07 z 11.12.2007 alebo III. ÚS 328/05 z 29.3.2006

to praktické vyjadrenie Ústavou garantovaného práva na spravodlivý proces.

Je zjavné, že prioritou súčasnej vedy rodinného práva musí byť práve hľadanie hranice medzi ochranou záujmov jednotlivca a ochranou záujmov spoločnosti. Na jednej strane trend európskeho konštitucionalizmu stavia do popredia požiadavku dôslednej ochrany základných práv a slobôd jednotlivca, ktorá je navyše podporovaná celým radom ďalších medzinárodných dohovorov, ktoré Slovenská republika ratifikovala. Ochrana ľudských práv ako takých a osobitne ochrana práv dieťaťa nadobúda v súčasnosti nový rozmer. Zrejme aj vďaka rozhodnutiam štrasburských orgánov ochrany práva sa stal slovenský Ústavný súd tiež určitým garantom ich dodržiavania. Okrem tejto úlohy plní navyše tiež tradičnú úlohu najvyšších súdov vo veci zjednocovania judikatúry v rodinnoprávných veciach.¹³ Aj u nás totiž Občiansky súdny poriadok oklieštil možnosť rozhodovania o mimoriadnych opravných prostriedkoch v rodinných veciach na minimum. A na vydávanie zjednocujúcich stanovísk v tejto oblasti práva Najvyšší súd následne logicky rezignoval.

Dôležitosť formulovania primeranej - právne obhájitelnej - odpovede na predchádzajúcu polemiku je najvýznamnejšie odôvodnená skutočnosťou, že v súčasnosti pokračujú rekodifikačné práce na novom Občianskom zákonníku. Takmer dvojročná prestávka, spôsobená politickými dôvodmi, skončila a prijatie nového súkromnoprávneho kódexu sa dostalo do legislatívneho programu vlády na toto volebné obdobie. V súčasnosti je k dispozícii nielen legislatívny zámer, ale väčšina textu zákonníka. Jeho druhá časť s názvom „Rodinné právo“ má 205 paragrafov a v októbri 2012 má byť odovzdaná na pripomienkovanie spolu s dôvodovou správou. Ambíciou jej tvorcov je nesporne predloženie moderného kódexu, rešpektujúceho základné ľudské práva, princípy demokratickej spoločnosti, morálny hodnotový systém, zásady slušnosti a ľudskosti. Hoci je problematika práva výchovy, patriacej rodičom maloletého dieťaťa, len dielčou časťou predmetu úpravy rodinných práv, predsa môže jej dôsledná teoretická analýza prispieť ku kreovaniu takej právnej úpravy, ktoré bude základom právnej stability rodiny v tomto storočí. Predchádzajúci zákon o rodine, ktorý nahradil zákon o práve rodinnom, bol podobne dôsledne pripravovaný a platil na našom území vyše 40 rokov a to aj napriek výraznej spoločensko-politickej zmene v roku 1989.

13 Králičková, Z.. Lidskoprávní dimenze českého rodinného práva. Brno : Masarykova univerzita, 2010, str. 13

Cieľom tejto práce je teda v prvom rade podrobná analýza právnej úpravy, ktorá zakotvuje postavenie rodičov pri výchove ich maloletého dieťaťa. Práca nemá ambíciu byť len sumarizáciou publikovaných názorov právnej teórie a praxe, hoci obsahuje množstvo bibliografických prameňov a čerpá tiež z rozhodnutí Európskeho súdu pre ľudské práva, slovenského i českého ústavného súdu, ale aj z rozhodnutí oboch inšancií civilných (poručenských) súdov. Účinná právna úprava, ktorá v zákone o rodine predstavuje približne 8 ustanovení, je podrobne rozoberaná na viac než 200 normostranách. Pravdepodobne nebude možné vyhnúť sa kritickému pohľadu a to jednak na niektoré platné ustanovenia zákona a jednak na niektoré publikované názory iných autorov. Polemika však nemusí zákonite predstavovať negatívny jav, pokiaľ je vecná a jej výsledkom je hľadanie optimálnych riešení. Je isté, že nemôže existovať právna úprava, ktorá by dokázala „uspokojiť“ požiadavky všetkých užívateľov zákona. Zvlášť nie v oblasti, ktorá tak výsostne zasahuje do súkromných vzťahov, ako je to pri právach rodinných. Dobrým príkladom je zavedenie inštitútu striedavej starostlivosti v našom právnom poriadku (2010), ktorý sa najprv stretol s radikálnym odporom najmä v radoch poručenských sudcov a až postupne začali do vedomia odbornej i laickej verejnosti prenikať názory, poskytujúce nový pohľad na výhody striedavej starostlivosti tak pre dieťa, ako aj pre rodičov samotných¹⁴.

Okrem kritickej analýzy súčasnej právnej úpravy je cieľom monografie tiež formulovanie záverov de lege ferenda, ktoré by mohli napomôcť legislatívnym prácam na novom Občianskom zákonníku tak, aby jeho druhá časť obsahovala skutočne modernú európsku úpravu rodinných práv. Nakoniec môže práca slúžiť tiež ako interpretačná pomôcka existujúcej právnej úpravy pre aplikačnú prax. Citovaná pomerne bohatá judikatúra poskytuje množstvo relevantnej právnej argumentácie, ktorá môže viesť k hľadaniu skutočne spravodlivého vyváženého riešenia v prospech každého účastníka právneho vzťahu rodič – dieťa pri súčasnej zvýšenej ochrane, poskytovanej záujmom maloletého dieťaťa. Skutočnosť, že práca poskytuje tiež vlastné uhly pohľadu na mnohé kontrverzné ustanovenia, vytvorila priestor na diskusiu.

Pokiaľ ide o metódy vedeckého výskumu, niektoré už boli spomenuté. Z tých teoretických medzi ne rozhodne patrí získavanie poznatkov, ich systemizácia,

14 viac vid': Pavelková, B.: Inštitút striedavej starostlivosti v slovenskom rodinnom práve. In: Personálny a mzdový poradca podnikateľa. Ročník 2010, č. 13 – 14, str. 58 a nasl.

uvažovanie a usudzovanie, overovanie téz, vyvodzovanie záverov, vysvetľovanie. Z praktických metód výskumu boli využité najmä metóda analýzy, komparácie a opisu. Analýze boli podrobené nielen platné ustanovenia slovenského zákona o rodine, ale aj ustanovenia iných právnych poriadkov (rakúska právna úprava, rozlišujúca stále deti manželské a nemanželské alebo nemecká právna úprava s „právom starostlivosti“). Následnou komparáciou bolo možné získať poznatky, ktoré napomohli formulovať závery s účinkami *de lege ferenda* pre slovenský právny poriadok. Len čiastočne práca využíva metódu vertikálnej komparácie a to v prípadoch, keď systemizuje a vysvetľuje praktický dopad zmien v novej právnej úprave na práva účastníkov rodinných vzťahov. Názorný, niekedy až drastický príklad porovnania „starej a novej právnej úpravy“ stavia zrkadlo zaužívaným stereotypom myslenia, ktoré zostali nezmenené napriek novým trendom a dokonca napriek novému zneniu zákona. Pretože staré postupy už nie sú udržateľné. Neúprosne na ne útočí zásada ústavnoprávnej ochrany, na ktorú je Ústavný súd predurčený v prípade extrémnych excesov spätých s dôkazným procesom, ktoré nemožno z hľadiska podstatných náležitostí demokratickej právnej kultúry tolerovať, pretože sú výrazom svojvôle v súdnom rozhodovaní, ktorá je poznateľná jednak z nereflektovania kľúčových procesných požiadaviek, ďalej tiež z absencie adekvátnych rozhodovacích dôvodov, ktoré ani neponúkajú jej odstránenie interpretáciou či nakoniec tiež z jednoznačných omylov, obsiahnutých v zjavne iracionálnych myšlienkových konštrukciách, vyložených v odôvodnení rozhodnutia.¹⁵ Neúprosne na ne útočí tiež zodpovednosť štátu za správnosť úradných postupov a zákonnosť rozhodovania. Napokon v súčasnosti zrejme najväčšiu výzvu predstavuje ochrana tradičných ľudskoprávných hodnôt v rozhodnutiach európskych orgánov ochrany práva, včítane pozitívneho záväzku štátu v rodinnoprávnych vzťahoch.

15 Hanuš, L.: Právní argumentace nebo svévole. Úvahy o právu, spravedlnosti a etice. Praha : C. H. Beck, 2008, str. 20

1. VÝCHOVA A OSOBNÁ STAROSTLIVOSŤ

Osobná starostlivosť je nové terminologické označenie, ktoré priniesol zákon o rodine č. 36/2005 Z. z. Vo viacerých ustanoveniach ním zákonodarca priamo nahradil pojem výchova (§ 24, § 36, § 45). Niekde však termín „výchova“ ponechal (§ 28, § 30), pričom ani jeden z týchto pojmov nie je legálne definovaný. Pokiaľ teda existuje rozdiel medzi zákonným chápaním oboch termínov, možno ho vymedziť tak, že „výchovu“ zákon chápe širšie, než „osobnú starostlivosť“. Priamo to vyjadruje dôvodová správa k ust. § 44 zákona o rodine, kde je výslovne uvedené: „Výchova je tu chápaná v širšom zmysle ako starostlivosť o osobu dieťaťa, pri ktorej dochádza aj k podstatným rozhodnutiam. Zahŕňa starostlivosť o výchovu, o rozvoj individuálnych telesných a duševných schopností dieťaťa. Na rozdiel od osobnej starostlivosti, ktorú môžu zabezpečovať aj osoby, ktoré nie sú zákonnými zástupcami dieťaťa. Aj v prípade umiestnenia dieťaťa do niektorej z foriem náhradnej starostlivosti sú za jeho riadnu výchovu naďalej zodpovední rodičia, prípadne poručník. V návrhu zákona je pojem výchova používaný v širšom zmysle. V ostatných prípadoch je použitý pojem osobná starostlivosť.“

Výchova znamená **právo i povinnosť riadiť konanie dieťaťa, použiť primerané prostriedky tak, aby nebola dotknutá dôstojnosť dieťaťa a akokoľvek ohrozené jeho zdravie, jeho duševný, telesný, citový, rozumový a mravný vývoj a vykonávať nad dieťaťom dohľad, zodpovedajúci stupňu jeho vývoja**. Právo a povinnosť vychovávať svoje deti zaberá v hierarchii rodičovských práv prvé miesto. Zákonodarca okrem iného vyjadril túto prioritu a spoločenský význam rodičovskej výchovy aj v systematike zákona. O výchove detí hovorí vždy na prvom mieste.¹⁶

Právo rodiča vychovávať svoje dieťa a starať sa oň, zaručuje aj Ústava v článku 41. Na rovnakom mieste tiež zaručuje dieťaťu právo na rodičovskú výchovu a starostlivosť. Podobne Dohovor o právach dieťaťa ukladá zmluvným štátom povinnosť vynaložiť všetko úsilie na to, aby sa uznala zásada, že sú to obaja rodičia, ktorí majú spoločnú a rovnakú prvotnú zodpovednosť za výchovu a vývoj dieťaťa, pričom zmyslom ich starostlivosti musí byť záujem dieťaťa. Otázka vzájomného právneho postavenia medzi rodičmi a deťmi (ako účastníkmi rodinnoprávných vzťahov) však nie je v teórii rodinného práva jednoznačná. Nerovnosť vo vzťahu medzi rodičmi a deťmi možno vidieť v možnostiach rodiča ovplyvňovať do určitej miery správanie maloletého dieťaťa

16 Radimský J. - Radvanová, S. a kol.: Zákon o rodině – Komentář. PANORAMA, PRAHA 1989, str. 147

prostredníctvom svojho výchovného prístupu, rozhodovať o ňom, zastupovať ho v rozsahu, v akom nemá spôsobilosť na právne úkony (§ 9 zákona 40/1964 Zb. Občianskeho zákonníka) prípadne ho zveriť do výchovy inej osoby.¹⁷

Obsah pojmu „výchova“ možno chápať v užšom aj v širšom zmysle slova. Najširšie chápanie vychádza z toho, že pri výchove ide o „starostlivosť o komplexný rozvoj dieťaťa – duševný, telesný, mravný, citový, zdravotný aj rozumový. Do takto široko koncipovaného pojmu možno zahrnúť všetky čiastkové oprávnenia, vyskytujúce sa pri výchovnom pôsobení na dieťa: právo mať dieťa pri sebe, právo usmerňovať konanie dieťaťa, zabezpečovať osobnú starostlivosť o dieťa, právo rozhodovať o príprave na budúce povolanie, sankčné oprávnenia. Výchovu možno teda definovať tiež ako komplexnú starostlivosť o osobu dieťaťa. Iná definícia najširšieho zmyslu slova „výchova“ ju chápe ako rozhodovanie o dieťati v tom rámci, v akom dieťa o sebe nemôže rozhodovať samé¹⁸.

Osobná starostlivosť je potom tzv. „výchovou v užšom zmysle slova“. Je elementárnou zložkou výchovy a starostlivosti o maloleté dieťa v širšom slova zmysle. Starostlivosť o maloleté dieťa okrem výchovy zahŕňa aj starostlivosť o zdravie, výživu a všestranný vývoj maloletého dieťaťa.¹⁹ Z hľadiska praxe je to starostlivosť, aká sa spravidla venuje dieťaťu v rodine. Obsah osobnej starostlivosti sa mení v závislosti od veku dieťaťa, okrem denne nevyhnutných činností ako je strava, bývanie či ošatenie, sem patrí aj zabezpečenie bežnej lekárskej starostlivosti, u dieťaťa vo veku základnej školskej dochádzky pristupuje aj starostlivosť o školské záležitosti a dohľad nad jej riadnym plnením, ako aj zaistenie mimoškolských aktivít dieťaťa – jeho záujmových krúžkov podľa schopností a nadania. Osobná starostlivosť o dieťa je zákonom vysoko hodnotená. Napríklad v ust. § 62 ods. 4 zákona o rodine je súd povinný prihliadať na to, ktorý z rodičov a v akej miere sa o dieťa osobne stará. Podobne napríklad v ustanovení § 150 Občianskeho zákonníka je jedna zo zásad vyporiadania bezpodielového spoluvlastníctva manželov doplnená tým, že „pri určení miery pričinenia treba vziať zreteľ na starostlivosť o deti a na obstarávanie spoločnej domácnosti“. Pritom rodič nie je povinný sa o dieťa osobne starať. Výkon osobnej starostlivosti môže zveriť aj tretej osobe (v praxi často napríklad starým rodičom), samozrejme za splnenia podmienky, že je takéto rozhodnutie v

17 Macháčková, L.: Princip rovnosti a ochrana dítěte ve vztazích mezi rodiči a dětmi. Právní fórum, ročník 2005, č. 3, str. 117

18 Arnoldová, M.: Pojem výchova v rodinnom práve. Justičná revue, 1991, č. 3

19 Horváth, E., Varga, E.: Zákon o rodine. Komentár. Bratislava : IURA EDITION, 2009, str. 136

záujme dieťaťa. Pokiaľ rodič odmieta osobne sa o dieťa starať vo svojej domácnosti, napríklad preto, že žiadnu domácnosť nemá, nemožno ho k tomu donútiť ani pomocou súdneho rozhodnutia. Môže ísť ale o prípady, keď nemožno povedať, že by rodič jednal proti záujmom dieťaťa (rodič sa napríklad stane ťažko invalidným a požiada o umiestnenie dieťaťa do náhradnej výchovy – ústavnej alebo pestúnskej starostlivosti), pritom sa naďalej riadne stará o záujmy dieťaťa, v rámci svojich možností sa s ním stýka apod.²⁰ Osobnú starostlivosť o dieťa môže zveriť tretej osobe súd aj bez súhlasu rodičov pri použití inštitútu náhradnej osobnej starostlivosti alebo pri nariadení výchovného opatrenia.

Účinný zákon o rodine teda využil teoretické užšie a širšie chápanie pojmu výchova a dôsledne terminologicky oddelil, kde v zákone ide len o osobnú starostlivosť o dieťa a kde o starostlivosť o osobu dieťaťa ako celok, čiže výchovu. Nadviazal tým na viaceré predpisy verejného práva, ktoré už takéto členenie používali pred jeho účinnosťou. Je však na škodu veci, že napríklad základný civilný procesný predpis – Občiansky súdny poriadok, sa nedokázal súčasne so zákonom o rodine²¹ terminologicky zjednotiť na rovnakých pojmoch a používa ich bez väčšej vnútornej logiky, často aj ako synonymá. Konanie, ktoré je časťou poručenskej agendy, sa nazýva “Starostlivosť súdu o maloletých”. Tento pojem môže ešte teoreticky obstať, pretože je v ňom zreteľne vyjadrené, že subjektom poskytovania starostlivosti je v tomto prípade súd a nie iná osoba, takže ho možno pochopiť komplexne. Avšak napríklad v ustanovení § 176 ods. 1 je už uvedené, že (cit.): “... vo veci samej rozhoduje rozsudkom o *výchove* a *výžive*...” V praxi sa toto ustanovenie vykladá tak, že súd rozhoduje rozsudkom o zverení do osobnej starostlivosti. Pokiaľ by totiž mal rozhodovať rozsudkom “o *výchove*” tak, ako ju chápe zákon o rodine, potom by ďalej nemusel v rovnakom ustanovení zákon výslovne menovať napr. “rozhodovanie o styku rodičov s maloletými deťmi”, pretože ide o jedno čiastkové právo, zahŕňané pod pojem výchova. Podobne by nemuselo byť uvedené, že tak rozhoduje o podstatných veciach, o ktorých sa rodičia nevedia dohodnúť apod. Z kontextu tohto ustanovenia potom platí, že súd rozhoduje rozsudkom napríklad aj o uložení výchovného opatrenia, nakoľko aj tento inštitút obsahovo patrí do zabezpečenia výchovy maloletého dieťaťa.²² Z praktického hľadiska by však v tomto konkrétnom prípade postačovala I

20 Radvanová, S – Zuklínová, M.: Kurs občanského práva - Instituty rodinného práva, Praha : C. H. Beck; 1999. str. 97

21 Pritom čl. II zák. č. 36/2005 Z.z. o rodine a o zmene a doplnení niektorých zákonov menil a dopĺňal Občiansky súdny poriadok, avšak tieto ustanovenia zostali novelizáciou nepovšimnuté

22 K tomu napríklad R 31/1966 (cit.): „V konaní o *výchovu* maloletého treba zisťovať príčiny, ktoré ovplyvnili vzťahy medzi rodičmi a deťmi a inými osobami, ktoré sa podieľajú na *výchove*

forma uznesenia. Zo všetkých týchto dôvodov by bolo vhodnejšie zmeniť toto ustanovenie na nové znenie: "... vo veci samej rozhoduje rozsudkom o *osobnej starostlivosti* a výžive...". Podobne v ustanovení § 178 ods. 1 má súd povinnosť viesť rodičov a ďalšie osoby k riadnemu plneniu povinností pri *starostlivosti* o maloletého. Pokiaľ bude súd pri výklade tohto ustanovenia aplikovať terminológiu zákona o rodine, potom sú jeho kompetencie zúžené na osoby, ktoré sa o dieťa osobne starajú. Tento výklad je však vylúčený, lebo napríklad opatrovník, ktorý je v citovanom ustanovení výslovne menovaný, sa nemôže o dieťa osobne starať. Nie je to obsahom jeho funkcie. V správnom význame však o.s.p. uvádza pojem "výchova" v ustanoveniach o výkone rozhodnutia o výchove maloletých detí²³.

Podobne zákon č. 647/2007 Z. z., týkajúci sa podávania žiadostí o vydanie cestovného dokladu a vydávania cestovných dokladov používa úplne nesprávne pojem „výchova“ alebo aj „zverenie do výchovy“. Ustanovenie § 21 ods. 2 napríklad hovorí o tom, že ak je občan mladší ako päť rokov na základe rozhodnutia príslušného orgánu zverený do výchovy jednému z rodičov, zapíše sa do cestovného dokladu druhého rodiča po predložení osvedčeného písomného súhlasu toho rodiča, ktorému bol zverený do výchovy. Okrem toho, že takáto právna úprava odporuje Ústave a právnym predpisom vyššej právnej sily²⁴, je aj pojmovo nesprávna. Od 1. apríla 2005, keď nadobudol účinnosť zákon o rodine č. 36/2005 Z. z., už nemôžu byť vydávané rozsudky, ktoré by zverovali maloleté deti do výchovy niektorého rodiča, resp. inej osoby²⁵.

2. CIELE VÝCHOVY A VÝCHOVNÉHO PÔSOBENIA

Výchovou zákon rozumie uvedomelú činnosť, pôsobiacu na základné oblasti ľudskej psychiky – oblasť citovú, rozumovú a mravnú. Výchova dieťaťa vyžaduje, aby sa všetky tieto oblasti rozvíjali harmonicky a primerane tak, aby nedochádzalo k narušeniu duševného vývoja dieťaťa a výchovným problémom.²⁶ Cieľom výchovy je viesť dieťa k

23 maloletého..“ (k aplikácii výchovných opatrení)

23 Ust. § 272 a nasl. o.s.p.

24 bližšie pozri Jurčová, M., Pavelková, B., Nevolná, Z., Olšovská, A., Smyčková, R.. Zastúpenie v súkromnom práve. Praha : C. H. Beck, 2012, str. 104 a nasl.

25 podobnú právnu úpravu má rakúsky pasový zákon (Paßgesetz) č. 1992, BGBl. Nr. 839 v § 5, kde však hovorí o rozhodnutí o zverení dieťaťa do starostlivosti (Obsorge). Pritom A BGB (JGS Nr. 946/1811) napríklad v § 167 ods. 2 alebo v § 177 rozlišuje starostlivosť rodiča (napr. otca nemanželského dieťaťa) uloženú zákonom a priznanú súdnym rozhodnutím.

26 Radimský, J. - Radvanová, S. a kol.: Zákon o rodině. Komentář. Praha, PANORAMA, 1989, str.

pozitívnemu správaniu. Rodičia majú povinnosť brániť negatívnym vplyvom, ktoré môžu v modernej spoločnosti na dieťa pôsobiť.²⁷ Za riadny výkon tejto funkcie sú zodpovední spoločnosti. I keď toto ustanovenie²⁸ bolo bohužiaľ z nového zákona o rodine *expressis verbis* vypustené, vyplýva z viacerých iných ustanovení právneho poriadku²⁹. Napríklad podľa zákona o rodine môže štát v prípade nesprávneho výchovného smerovania dieťaťa uložiť niektoré z výchovných opatrení podľa ust. § 37, alebo zasiahnuť do výkonu rodičovských práv a povinností jeho obmedzením³⁰, resp. dokonca jeho pozbavením. Podľa zák. č. 305/2005 Z. z. o sociálnoprávnej ochrane detí a sociálnej kuratele a o zmene a doplnení niektorých zákonov, patrí do právomoci orgánov sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately aj sledovanie negatívnych vplyvov pôsobiacich na dieťa a rodinu, zisťovanie príčin ich vzniku a vykonávanie opatrenia na obmedzenie pôsobenia nepriaznivých vplyvov³¹. Takto štát nepriamo vykonáva dohľad nad výchovou maloletého, v ktorej rozhodujúcu úlohu majú rodičia³². Tým v podstate nepriamo kontroluje výkon rodičovských práv a povinností v oblasti výchovy. Navyiac disponuje celým súborom právnych prostriedkov a opatrení verejnoprávnej povahy, ktoré môže použiť, ak správne výchovné smerovanie maloletého vykazuje závažné ohrozenie.

Ďalším súvisiacim ustanovením, ktoré nebolo prevzaté do nového zákona o rodine je bývalé ust. § 32 ods. 2, ktoré ukladalo rodičom povinnosť byť osobným životom, správaním a vzťahom k spoločnosti príkladom svojim deťom. V českom právnom poriadku zostalo aj po veľkej novele z roku 1998 zachované v mierne modifikovanej podobe tak, že rodičia majú byť osobným životom a správaním príkladom svojim deťom. V slovenskej právnej úprave chýba.

Viac ako výslovné vyjadrenie zodpovednosti rodičov za výchovu dieťaťa však novému zákonu o rodine chýba bývalé ustanovenie § 31 zákona o rodine č. 94/1963 Zb., ktoré pomerne podrobne definovalo ciele výchovy maloletého a výchovného pôsobenia naň. Rozhodovaniu súdov takto chýba zjednocujúce stanovisko, akási právna a morálna axióma, z ktorej by pri rozhodovaní vychádzali. Navyiac, nie je v zmysle procesných predpisov možné, aby vo väčšine vecí, upravených zákonom o rodine, rozhodoval

126

27 Tamtiež, str. 98

28 Pôvodne ust. § 33 ods. 1 zákona o rodine č. 94/1963 Zb.

29 Napríklad ust. § 422 a nasl. Občianskeho zákonníka, ktoré upravuje zodpovednosť za škodu spôsobenú tými, ktorí nemôžu posúdiť následky svojho konania alebo ust. § 211 Trestného zákona, upravujúce trestný čin Ohrozovania mravnej výchovy mládeže apod.

30 § 38 ods. 2 písm. c): ak rodičia nezabezpečujú výchovu maloletého dieťaťa...

31 § 11 ods. 1 písm. b)

32 § 30 ods. 1 zákona o rodine

Najvyšší súd SR³³, keďže v rodinnoprávných veciach prichádza do úvahy z hľadiska funkčnej príslušnosti výlučne ako dovolací súd. Absentuje zjednocujúca judikatúra, preto sa do rozhodovacej činnosti prvostupňových a druhostupňových súdov premieta vlastné hodnotenie sudcov, ich osobné zážitky a morálne postoje. Z tohoto dôvodu sú v praxi často rovnaké alebo podobné situácie riešené súdmi diametrálne odlišne³⁴. Proti takejto aplikácii práva však svedčí viacero rozhodnutí Ústavného súdu SR, v zmysle ktorých k imanentným znakom právneho štátu neodmysliteľne patrí aj princíp právnej istoty³⁵. Jeho súčasťou je tiež požiadavka, aby sa na určitú právne relevantnú otázku pri opakovaní v rovnakých podmienkach dala rovnaká odpoveď³⁶. Je to praktické vyjadrenie Ústavou garantovaného práva na spravodlivý proces. Ústavný súd – a to nielen slovenský – tak hraje významnú a nezastupiteľnú úlohu pri hodnotovom zjednocovaní rodinných práv, pre ktorú bývajú ústavné súdy v literatúre veľmi priliehavo označované za hýbateľov rodinných práv³⁷.

Určitú pomoc pri hľadaní odpovede na otázku, čo je zákonným cieľom výchovy maloletého, možno nájsť v medzinárodných dokumentoch, napríklad v Dohovore o právach dieťaťa³⁸, ktorý v článku 29 ods. 1 zjednocuje základné ciele výchovy dieťaťa. Podľa tohto ustanovenia má výchova dieťaťa smerovať k:

- a) rozvoju osobnosti dieťaťa, jeho nadania a rozumových aj fyzických schopností v čo najširšom objeme;
- b) výchove zameranej na posilňovanie úcty k ľudským právam a základným slobodám, a tiež k zásadám zakotveným v Charte Spojených národov;
- c) výchove zameranej na posilňovanie úcty k rodičom dieťaťa, k svojej vlastnej kultúre, jazyku a hodnotám, k národným hodnotám krajiny trvalého pobytu, ako aj krajiny

33 Ust. § 238 ods. 4 o.s.p.: Dovolanie nie je prípustné vo veciach upravených zákonom o rodine a o zmene a doplnení niektorých zákonov okrem rozsudku o obmedzení alebo pozbavení rodičovských práv a povinností, alebo o pozastavení ich výkonu, o priznaní rodičovských práv a povinností maloletému rodičovi dieťaťa, o určení rodičovstva, o zapretí rodičovstva alebo o osvojení. Podobne o mimoriadnom dovolaní v ust. § 243f ods. 2 písm. a) o.s.p.

34 Napríklad v konaní pred Okresným súdom Bratislava II súd reagoval na dôkazy o tom, že matka trpí dieťaťu v jeho detskej izbe zariadenie na spracovanie marihuany, vetou: „Čo dnes tie deti narobia.“ Pred Okresným súdom Bratislava III matka uviedla, že podľa jej názoru je normálne, ak maloletá vo veku 16 rokov navštevuje vždy v piatok nočné zábavné podniky, pričom súd ešte zvažoval zverenie otcovi, ktorý s takýmito výchovnými praktikami zásadne nesúhlasil, podobne ako s doslova nedostatočným prospechom dieťaťa. Naproti tomu sudkyňa iného okresného súdu zvažovala návrh matky na pozbavenie výkonu rodičovských práv otca z dôvodu, že sa v priebehu 10 rokov druhýkrát rozváždal..

35 napr. PL. ÚS 36/95

36 napr. I. ÚS 87/93, PL. ÚS 16/95 a II. ÚS 80/99

37 Králičková, Z.. Lidskoprávní dimenze českého rodinného práva. Brno : Masarykova univerzita, 2010, str. 12

38 zák. č. 104/1991 Zb.

jeho pôvodu, a k iným civilizáciám;

d) príprave dieťaťa na zodpovedný život v slobodnej spoločnosti v duchu porozumenia, mieru, znášanlivosti, rovnosti pohlavia a priateľstva medzi všetkými národmi, etnickými, národnostnými a náboženskými skupinami a osobami domorodého pôvodu;

e) výchove zameranej na posilňovanie úcty k prírodnému prostrediu.

Dohovor o právach dieťaťa je súčasťou nášho právneho poriadku, preto tieto rodinnoprávne vzťahy treba posudzovať vždy nielen z hľadiska zákona o rodine, ale tiež z hľadiska tohto medzinárodného dohovoru. O to viac, že čl. 7 bod 5 Ústavy SR (zák. č. 460/1992 Zb.) určuje, že medzinárodné zmluvy o ľudských právach a základných slobodách, medzinárodné zmluvy, na ktorých vykonanie nie je potrebný zákon, a medzinárodné zmluvy, ktoré priamo zakladajú práva alebo povinnosti fyzických osôb alebo právnických osôb a ktoré boli ratifikované a vyhlásené spôsobom ustanoveným zákonom, majú prednosť pred zákonomi.

Ďalšou pomôckou pri hľadaní odpovede na otázku, kam má smerovať správna výchova dieťaťa, môžu byť tie ustanovenia zákonov, ktoré vymedzujú vadné správanie dieťaťa, resp. vadný výkon rodičovských práv a povinností. Negáciou nežiadúceho správania možno vyvodit', aké výsledky spoločnosť od riadnej výchovy maloletého očakáva. Dieťa je napríklad povinné *prejavovať rodičom primeranú úctu, rešpektovať ich, prispievať na úhradu potrieb rodiny podľa svojich schopností, možností a majetkových pomerov; podieľať sa osobnou pomocou na spoločných potrebách rodiny; spolupracovať s rodičmi v záujme starostlivosti o neho a jeho riadnu výchovu; plniť si vzdelávacie povinnosti primerane svojim schopnostiam a vyvarovať sa spôsobu života, ktorý by mohol byť preň ohrozujúci, najmä užívania látok, ktoré poškodzujú jeho telesné a duševné zdravie*³⁹. Rodičom možno zasiahnuť do výkonu rodičovských práv a povinností, ak *ich vôbec nevykonávajú, ak nezabezpečujú výchovu maloletého dieťaťa, ak dieťa týrajú, zneužívajú, zanedbávajú, inak s ním zle zaobchádzajú*⁴⁰. Trestné právo stanovilo medze vadnému výkonu starostlivosti o dieťa zakomponovaním trestných činov „odloženia dieťaťa“, „opustenia dieťaťa“, „zanedbania povinnej výživy“, „týrania blízkej osoby a zverenej osoby“ a „ohrozovania mravnej výchovy mládeže“⁴¹ do zákona. V ustanovení §

39 Ust. § 43 ods. 2 a 3 zákona o rodine

40 Ust. § 38 ods. 2 a 3 zákona o rodine

41 Ust. § 205 – 211 Trestného zákona (tretia hlava druhej časti zák. č. 300/2005 Z. z. s názvom „Trestné činy proti rodine a mládeži“)

208 je dokonca pre účely trestného práva pomerne podrobne špecifikované, čo sa považuje za týranie, ktoré konkrétne ľudské správanie, spôsobujúce inej osobe fyzické alebo psychické utrpenie.⁴² Aj tieto ustanovenia možno podporne využiť pre argumentáciu v prospech alebo v neprospech posudzovania výchovných vplyvov a ich výsledkov na maloletého. Ďalším prameňom ochrany riadnej výchovy maloletého je zákon č. 305/2005 Z. z. o sociálnoprávnej ochrane detí a o sociálnej kuratele, ktorý obsahuje vlastné ustanovenia o výchovných opatreniach a ustanovenia o sociálnej kuratele maloletých detí.

Možno zhrnúť, že **cieľom výchovy dieťaťa je jednoznačne jeho všestranný vývoj na fungujúcu, citovo a psychosociálne zrelú ľudskú osobnosť s produktívnou sociálnou orientáciou.**⁴³

3. PRÁVNE POSTAVENIE RODIČOV PRI VÝCHOVE MALOLETÉHO DIEŤAŤA

Rozhodujúcu úlohu vo výchove dieťaťa majú rodičia. Obsahom ich práva „vychovávať“ je v prvom rade právo (a povinnosť) chrániť záujmy dieťaťa, ďalej tiež riadiť a usmerňovať jeho konanie a vykonávať nad ním dohľad, právo mať dieťa u seba, resp. určiť miesto jeho pobytu a právo osobne sa o neho starať. Niektorí autori sem zahŕňajú tiež ako osobitné právo, právo rodiča určiť povolanie dieťaťa v zhode s jeho záujmami⁴⁴.

Rodičia sú pri výkone rodičovských práv a povinností zásadne rovnoprávni, samozrejme za podmienky, že sú obaja nositeľmi práva výkonu. Každý z rodičov má všetky rodičovské práva a povinnosti. Obaja ich síce nemusia vykonávať spolu, ale musia sa dohodnúť. Rodičovské práva sú rýdzo osobnej povahy, preto ich nemôže druhý rodič

42 a) bitie, kopanie, údery, spôsobovanie rán a popálenín rôzneho druhu, ponižovanie, pohŕdanie, zaobchádzanie, neustále sledovanie, vyhrožovanie, vyvolávanie strachu alebo stresu, násilná izolácia, citové vydieranie alebo iné správanie, ktoré ohrozuje fyzické alebo psychické zdravie alebo obmedzuje bezpečnosť

b) bezdôvodné odopieranie stravy, oddychu alebo spánku alebo odopieranie nevyhnutnej osobnej starostlivosti, ošatenia, hygieny, zdravotnej starostlivosti, bývania, výchovy alebo vzdelávania

c) nútenie k žobrotě alebo k opakovanému vykonávaniu činnosti, vyžadujúcej jej neúmernú fyzickú záťaž alebo psychickú záťaž vzhľadom na jej vek alebo zdravotný stav alebo spôsobilé poškodiť jej zdravie

d) vystavovanie vplyvu látok, spôsobilých poškodiť jej zdravie

e) neodôvodnené obmedzovanie v prístupe k majetku, ktorý má osoba právo užívať.

43 viac v Bakalář, E. a kol.: Rozvodová tematika a moderní psychologie. Karolinum, PRAHA, 2006, str. 17

44 Hrušáková, M. - Králíčková, Z.: České rodinné právo. 3., přepracované a doplněné vydání, Masarykova univerzita a nakladatelství Doplněk, Brno, 1998

pokiaľ sa v jeho osobe tieto práva nesústredili, keď druhý rodič zomrel, bol pozbavený výkonu rodičovských práv, tento mu bol obmedzený alebo ho nemá z iných zákonných dôvodov – vykonávať výlučne sám.⁴⁵ Pokiaľ jeden z rodičov nežije, je neznámy alebo nemá spôsobilosť na právne úkony v plnom rozsahu, vykonáva rodičovské práva a povinnosti druhý rodič sám. Rovnako v prípade, ak bol jeden z rodičov pozbavený výkonu rodičovských práv a povinností, alebo mu bol tento výkon obmedzený, resp. pozastavený. Naša právna úprava už viac než pol storočia⁴⁶ nerozlišuje pri právnom postavení rodičov medzi deťmi, pochádzajúcimi z manželstva a „nemanželskými“ deťmi, ako to robí napríklad rakúska právna úprava⁴⁷. Preto je z hľadiska právneho postavenia rodičov úplne irelevantné, či dieťa pochádza z manželstva alebo nie. Zákon na žiadnom mieste neurčuje rodiča, vhodnejšieho pre zverenie dieťaťa do jeho osobnej starostlivosti, ako to robil napríklad rakúsky ABGB v čase jeho prijatia⁴⁸

Rodičia sú zásadne rovnoprávni pri výkone ich rodičovských práv a povinností a to až do momentu, kým niektorému z nich nezasiahne súd do výkonu rodičovských práv a povinností podľa ust. § 38 zákona o rodine. Také ustanovenie, aké obsahuje prvá veta § 166 ABGB⁴⁹ (cit.): „Starostlivosťou o nemanželské dieťa je poverená matka“, slovenský právny poriadok vôbec nemá. Zákon o rodine na žiadnom mieste nediskriminuje rodičov z hľadiska ich pohlavia, a to ani pozitívne, ani negatívne, čo možno jednoznačne hodnotiť ako správne. Takúto diferenciáciu už nie je možné nájsť ani v medzinárodných prameňoch. Poslednýkrát sa vyskytla ešte v roku 1959 v Deklarácii práv dieťaťa, keď jej článok 6 znel: „Plný a harmonický rozvoj osobnosti dieťaťa vyžaduje lásku a porozumenie. Všade kde je to možné, má dieťa vyrastať obklopené starostlivosťou a

45 Eliáš, J. a kol. : Zákon o rodině. Komentář. Praha : Orbis, 1970, str. 59

46 Králíčková, Z.: Nemanželská matka, nemanželské dítě. Sborník z konference „Proměny soukromého práva“. Acta Universitatis Brunensis. 2011, str. 318: „*po druhé světové válce* došlo v oblasti lidských práv, práva dítěte nevyjímaje, k radikálním změnám, a to zejména díky deklaracím, lidskoprávním úmluvám a v neposlední řadě také novým ústavám. Za významné považujeme zejména to, že z pera československo-polské komisi vyšel relativně moderní kodex, *zákon o právu rodinném* (z. č. 265/1949 Sb., dále jen ZPR), a že slova „*nemanželská matka, nemanželské dítě*“ zcela vymizela z našeho právního řádu.“

47 Právna úprava medzi rodičmi a manželskými deťmi (Rechtsverhältnisse zwischen Eltern und ehelichen Kindern) – ust. § 139 – 159 ABGB a potom od ust. § 165 úprava právnych vzťahov medzi rodičmi a nemanželskými deťmi (Rechtsverhältnisse zwischen Eltern und unehelichen Kindern): Kodek G. E, Schwimann M.: ABGB Praxiskommentar Band 1 (§§ 1–284 ABGB, EheG, DVEheG, PatVG, UVG, USchG, TEG). . 4. Auflage, Wien : LexisNexis ARD ORAC

48 Stará, I.: Několik poznámek k rodinnému právu v ABGB a jeho úpravě de lege ferenda. Sborník z konference „Proměny soukromého práva“. Acta Universitatis Brunensis. 2011, str. 387 a nasl.: „V této oblasti spatřujeme výsadní postavení otce v rodině, neboť otec rozhodoval o výchově dítěte, spravoval jeho majetek a rozhodoval o jměně dítěte. V případě rozluky nebo rozvodu manželství náležejí děti do moci otce. Přesto existovala výjimka, která říkala, že chlapci mladší 4 let a dívky mladší 7 let budou svěřeny do péče matky. Zákoník také odstranil rovnoprávné postavení dětí manželských a nemanželských.“

49 Mit der Obsorge für das uneheliche Kind ist die Mutter allein betraut.

zodpovednosťou svojich rodičov a vždy v ovzduší lásky a mravnej a hmotnej istoty, s výnimkou mimoriadnych okolností sa dieťa útleho veku nemá odlúčiť od matky.⁵⁰ Dohovor o právach dieťaťa z roku 1989 už však podobné ustanovenie neobsahoval a zásadne stavia oboch rodičov na rovnakú pozíciu. Dokonca to vyjadril ako povinnosť aj výslovne v ustanovení čl. 18 bod 1⁵¹ a v čl. 14 bod 2⁵².

Pri výkone práv a povinností rodičov, týkajúcich sa riadenia a usmerňovania konania dieťaťa, môžu rodičia využiť primerané výchovné prostriedky. Aké výchovné prostriedky to budú, závisí od zvolených výchovných postupov. Výchovné metódy v rámci rodiny a pôsobenie rodičov, hlavne pedagogika, ale i psychológia, rôzne triedia a hodnotia. Obvykle sa uvádzajú dva základné modely súčasnosti: model nestresovej výchovy a model autoritatívny. Právna úprava nijako neovplyvňuje rodiča, aby si v našich pomeroch zvolil niektorý z týchto modelov.⁵³ **Podstatnou skutočnosťou je, aby bolo v súlade so záujmami maloletého zabezpečené naplnenie cieľov jeho výchovy - vedením k samostatnosti, zodpovednosti, disciplíny, poriadku, úcte k iným ľuďom a k autoritám, odvahe, slušnosti a pravdovravnosti.** Do úvahy je potrebné vziať tiež skutočnosť, že dieťa už prestalo byť pasívnym objektom výchovy. Najmä nový zákon o rodine ho už chápe a vo viacerých ustanoveniach aj proklamuje ako aktívny subjekt s vlastnými právami a povinnosťami a to tak vo vzťahu k rodičom, ako aj vo vzťahu k spoločnosti. Táto skutočnosť sa prejavuje napríklad v novokoncipovaných povinnostiach dieťaťa podľa ust. § 43 ods. 2 a 3 zákona o rodine, ale aj v právach dieťaťa samostatne a slobodne vyjadriť svoj názor vo všetkých veciach, ktoré sa ho týkajú.

Práva a povinnosti rodičov pri výchove maloletého dieťaťa možno rozdeliť do nasledujúcich skupín:

- 1) právo (a zároveň povinnosť) chrániť záujmy dieťaťa
- 2) právo mať dieťa u seba, zahŕňajúce tiež právo určiť miesto pobytu dieťaťa

50 The child, for the full and harmonious development of his personality, needs love and understanding. He shall, wherever possible, grow up in the care and under the responsibility of his parents, and, in any case, in an atmosphere of affection and of moral and material security; a child of tender years shall not, save in exceptional circumstances, be separated from his mother.

51 „obaja rodičia majú spoločnú zodpovednosť za výchovu a vývoj dieťaťa. Rodičia alebo v zodpovedajúcich prípadoch zákonní zástupcovia majú prvotnú zodpovednosť za výchovu a vývoj dieťaťa“

52 „obaja rodičia sú oprávnení a povinní usmerňovať dieťa pri výkone jeho práva spôsobom, ktorý zodpovedá jeho rozvíjajúcim sa schopnostiam“

53 Radvanová, S – Zuklínová, M.: Kurs občanského práva - Instituty rodinného práva, C. H. Beck; 1999, str. 98

- 3) právo (a povinnosť) sústavne a dôsledne sa starať o výchovu, zdravie, výživu a všestranný vývoj maloletého dieťaťa.

Právo a povinnosť chrániť záujmy dieťaťa je svojím spôsobom nadradené výkonu všetkých ďalších konkrétnych práv a povinností. Záujmy dieťaťa chráni rodič proti každému, kto by pôsobil dieťaťu akúkoľvek ujmu.⁵⁴ Táto povinnosť je výslovne zakotvená v ustanovení § 28 odsek 2 zákona o rodine, kde je tento princíp uvedený ako vodiaci princíp celého výkonu rodičovských práv a povinností. Ide o dlhodobu všeobecne prijímané kritérium vyplývajúce z celkového kontextu právnej úpravy vzťahov medzi rodičmi a deťmi ako i z Dohovoru o právach dieťaťa⁵⁵. V jeho článku 18 bod 1 sa uvádza, že „rodičia alebo v zodpovedajúcich prípadoch zákonní zástupcovia, majú prvotnú zodpovednosť za výchovu a vývoj dieťaťa. Základným zmyslom ich starostlivosti musí byť pritom záujem dieťaťa.“ Záujem dieťaťa musí byť tiež prvoradým hľadiskom pri akejkoľvek činnosti, týkajúcej sa detí, nech už uskutočňovanej verejnými alebo súkromnými zariadeniami sociálnej starostlivosti, súdmi, správnymi alebo zákonodárnymi orgánmi.

Záujmy dieťaťa je rodič, ale aj akákoľvek tretia osoba, oprávnená chrániť aj proti vôli samotného dieťaťa. Táto povinnosť vyplýva napríklad z ustanovenia § 7 zákona č. 305/2005 Z. z.⁵⁶, v zmysle ktorého je „každý povinný upozorniť orgán sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately na porušovanie práv dieťaťa“. Oprávnenie, vyplývajúce z ust. § 37 ods. 1 zákona o rodine⁵⁷ sa tu zmenilo na právnu povinnosť, ktorej porušenie môže mať následky vo viacerých právnych rovinách⁵⁸. Čo je skutočným záujmom dieťaťa, nevyplýva z individuálnych okolností prípadu, naopak, je to vždy dané objektívne – záujmom na naplnení cieľov výchovy dieťaťa v súlade so zásadami, ktoré právo a spoločnosť všeobecne akceptujú. V súlade s týmito cieľmi potom zákon ukladá povinnosti aj samotnému dieťaťu tak, aby v medziach svojho veku a rozumovej vyspelosti prispelo k

54 Radvanová, S – Zuklínová, M.: Kurs občanského práva - Instituty rodinného práva, C. H. Beck; 1999, str. 97

55 Dôvodová správa k ust. § 28

56 Zákon o sociálnoprávnej ochrane detí a o sociálnej kuratele a o zmene a doplnení niektorých zákonov

57 „Nevhodné správanie sa detí, ako aj porušovanie povinností rodičov, vyplývajúcich z ich rodičovských práv a povinností, alebo zneužívanie ich práv môže každý oznámiť orgánu sociálnoprávnej ochrany detí, obci alebo súdu. Rovnako môže každý oznámiť tomuto orgánu, obci alebo súdu skutočnosť, že rodičia nemôžu plniť povinnosti vyplývajúce z rodičovských práv a povinností.“

58 V trestnom práve niektorou z foriem spoluúčasti na trestnom čine, resp. trestnej súčinnosti; v civilnom práve tiež vo vzniku zodpovednostného právneho vzťahu podľa všeobecných civilných ustanovení

svojej riadnej výchove.

Právo mat' dieťa u seba je ústavným vyjadrením zásady, že „starostlivosť o deti a ich výchova je právom rodičov; deti majú právo na rodičovskú výchovu a starostlivosť. Práva rodičov možno obmedziť a maloleté deti možno od rodičov odlúčiť proti vôli rodičov len rozhodnutím súdu na základe zákona“⁵⁹. Zásahy do práva rodiča „mat' dieťa u seba“ možno teda vykonať len na základe zákona a rozhodnutím súdu. Treba uviesť, že nejde zároveň o povinnosť rodičov, pretože oni sami môžu určiť napríklad miesto pobytu dieťaťa odlišne od spoločného obydlija rodiny⁶⁰. Okrem násilných zásahov do práva rodiča mat' dieťa u seba (zadržanie, väzba rodiča alebo dieťaťa, ochranná výchova, výchovné opatrenie, náhradná starostlivosť) sa toto oprávnenie redukuje tiež fakticky v dôsledku skutočnosti, že rodičia maloletého dieťaťa spolu nežijú. Výnimkou môže byť prípad, keď je dieťa súdom zverené do striedavej osobnej starostlivosti oboch rodičov. V takomto prípade sa rodičia dohodnú, ktoré miesto bude miestom trvalého pobytu dieťaťa, čo však nemožno považovať definitívne za určenie miesta pobytu. Pobyt dieťaťa totiž nemusí korešpondovať s miestom jeho trvalého bydliska. Prijatie právnej úpravy striedavej starostlivosti zmenilo doterajší náhľad praxe na určenie miesta pobytu dieťaťa. Doteraz súdna prax uznávala právo rodiča, ktorému bolo dieťa zverené do výhradnej osobnej starostlivosti určiť miesto pobytu dieťaťa. Išlo o faktické právo, ktoré žiadnu osobitnú právnu úpravu nevyžadovalo. Výrok o mieste pobytu nebol ani súčasťou súdneho výroku rozsudku o úprave výkonu rodičovských práv a povinností.

Právo sústavne a dôsledne sa starať o výchovu, zdravie, výživu a všestranný vývoj dieťaťa súvisí s napĺňaním cieľov výchovy a vymedzuje obsah výchovného pôsobenia rodiča. Ide v podstate o určenie pôsobnosti rodiča – vymedzením okruhu úloh, ktoré má riešiť a určenie právomoci rodiča – vymedzením zverených právnych prostriedkov, ktorými má dosahovať plnenie týchto úloh⁶¹. Rodičia majú právo vychovávať deti v zhode s vlastným náboženským a filozofickým presvedčením. Rodič má povinnosť dieťa vychovávať spôsobom, ktorý zodpovedá rozvíjajúcim sa schopnostiam dieťaťa. Pritom má dieťa právo na to, aby mohlo spoločne s príslušníkmi svojej skupiny používať vlastnú kultúru, vyznávať a praktikovať svoje vlastné

59 čl. 41 ods. 4 Ústavy SR

60 Viac pozri v časti 4. s názvom „Právo mat' dieťa u seba a právo určiť miesto pobytu dieťaťa“

61 Srebalová, M.: Rýchlosť správneho konania a nečinnosť správneho orgánu. Bratislava: Vydavateľské oddelenie PRAF UK, 2008, str. 53

náboženstvo a používať svoj vlastný jazyk.⁶²

Pri naplňaní tohto práva konkrétnym obsahom sú rodičia oprávnení riadiť a usmerňovať konanie dieťaťa. Nie sú však jedinými osobami, ktoré spolupôsobia pri výchove detí. K výchove detí prispievajú v modernej spoločnosti najrôznejšie faktory a aktivity, či už v pozitívnom alebo i v negatívnom zmysle. Úlohou rodičov, ich zákonnou povinnosťou, vyplývajúcou z toho, že sú nositeľmi rodičovskej zodpovednosti, je dieťa vychovávať k pozitívnemu správaniu. Rodičia majú brániť negatívnym vplyvom, ktoré môžu v modernej spoločnosti na dieťa pôsobiť.⁶³ Splneniu tejto úlohy napomáha rodičom celý systém právnych prostriedkov, ktorými disponujú štátne i neštátne inštitúcie, povinné chrániť záujmy dieťaťa.

Spôsob, akým bude rodič riadiť konanie dieťaťa, je závislý v prvom rade na veku dieťaťa, jeho rozumovej vyspelosti, temperamente apod. Rodičia sú oprávnení vynútiť si určité správanie sa dieťaťa, pretože sú oprávnení zo zákona používať primerané výchovné prostriedky tak, aby nebolo ohrozené zdravie, dôstojnosť, duševný, telesný a citový vývoj dieťaťa. Tiež otázka „primeranosti výchovných prostriedkov“ je závislá na veku dieťaťa, jeho temperamente a poslušnosti, ale často i na tradíciách a kultúrnej úrovni konkrétnej rodiny.⁶⁴ Právo rodičov, použiť primerané výchovné prostriedky je však obmedzené tým, že sa nesmú dotknúť dôstojnosti dieťaťa a akokoľvek ohroziť jeho zdravie, jeho telesný, citový, rozumový a mravný vývoj.

Dohľad nad dieťaťom sú rodičia povinní vykonávať nie v dôsledku aplikácie ustanovení rodinného práva, ale na základe ustanovení občianskeho práva, najmä v súvislosti s možnosťou vzniku osobitnej zodpovednosti za škodu, spôsobenú tými, ktorí nemôžu posúdiť následky svojho konania⁶⁵. Povinnosť vykonávať dohľad nad dieťaťom vyplýva zo zákona manželovi rodiča dieťaťa (ktorý sám nie je rodičom dieťaťa), ale žije s ním v spoločnej domácnosti. V zmysle zákona o rodine⁶⁶ je totiž aj tento „faktický“ rodič povinný podieľať sa na výchove dieťaťa. Judikatúra z tohto ustanovenia vyvodila, že „zodpovednosť za zanedbanie povinného dohľadu nad maloletým nie je vylúčené v

62 Na rozpor medzi ust. § 30 ods. 1 zákona o rodine, v spojení s ust. § 3 zák. č. 308/1991 Zb. o slobode náboženskej viery a postavení cirkví a náboženských spoločností (O náboženskej výchove detí do dovŕšenia 15 rokov ich veku rozhodujú ich zákonní zástupcovia.) a článku 30 Dohovoru o právach dieťaťa hľadaj viac v časti 8 s názvom „Právo riadiť a usmerňovať správanie dieťaťa“

63 Radvanová, S – Zuklínová, M.: Kurs občianskeho práva - Inštituty rodinného práva, C. H. Beck; 1999, str. 98

64 Hrušáková, M. - Králičková, Z.: České rodinné právo. 3., přepracované a doplněné vydání, Masarykova univerzita a nakladatelství Doplněk, Brno, 1998, str. 225

65 Ust. § 422 a nasl. Občianskeho zákonníka

66 Ust. § 30 ods. 2

konkrétnom prípade vyvodiť aj u manžela matky, hoci nie je otcom dieťaťa, ak ten vzhľadom na svoju zákonnú povinnosť pomáhať pri výchove detí svojej manželky prevzal výslovne alebo mlčky povinnosť v určitom rozsahu sa starať aj o výchovu detí⁶⁷.

4. PRÁVO MAŤ DIEŤA U SEBA A PRÁVO URČIŤ MIESTO POBYTU DIEŤAŤA

Medzi základné rodičovské práva a povinnosti, súvisiace s výchovou, patrí „právo rodičov mať dieťa u seba“ a na neho nadväzujúce „právo určiť miesto pobytu dieťaťa“. Obe práva do určitej miery obsahovo súvisia. Ich ústavné vyjadrenie možno nájsť v článku 41 ods. 4 Ústavy SR, v zmysle ktorého je (cit.): „starostlivosť o deti a ich výchova právom rodičov; deti majú právo na rodičovskú výchovu a starostlivosť. Práva rodičov možno obmedziť a maloleté deti možno od rodičov odlúčiť proti vôli rodičov len rozhodnutím súdu na základe zákona.“ Z uvedeného možno výkladom vyvodiť, že ak majú rodičia ústavou garantované právo starať sa o svoje dieťa, potom majú v prvom rade právo mať toto dieťa u seba. Len tak možno totiž zabezpečovať osobnú starostlivosť oň, ktorú už týmto spôsobom odlišuje od všeobecnejšieho pojmu „výchova“ aj účinný zákon o rodine. Na tento výklad priamo nadväzuje druhá veta citovaného ústavného článku, z ktorej je zrejmé, že odlúčenie maloletých detí od ich rodičov (čiže nútený zásah do práva rodiča mať dieťa u seba) sa môže stať len z rozhodnutia súdu na základe zákona.

Takéto rozhodnutie súdu o odlúčení rodiča a dieťaťa môže smerovať buď k zmene miesta pobytu dieťaťa alebo k nútenej zmene miesta pobytu rodiča. V prípade dieťaťa prichádza do úvahy najmä aplikácia ustanovení zákona o rodine, týkajúca sa výchovných opatrení⁶⁸ alebo náhradnej starostlivosti⁶⁹. Z hľadiska aplikácie trestnoprávných ustanovení o ukladaní sankcií a výchovných opatrení pre mladistvých je núteným odlúčením tiež ochranná výchova, ktorú môže súd nariadiť podľa ust. § 102 a 103 Trestného zákona⁷⁰ a ktorá sa vykonáva buď v osobitných ústavných zariadeniach (ochranná ústavná výchova) alebo v profesionálnej náhradnej rodine (ochranná rodinná výchova). Nútenou zmenou miesta pobytu rodiča je najmä jeho zadržanie, vzatie do väzby alebo odňatie slobody. Ďalším rozhodnutím súdu o odlúčení rodiča a dieťaťa je

67 R 27/1977 (s. 122)

68 Ust. § 37 ods. 3 zákona o rodine umožňuje rozhodnutím súdu dočasne odňať maloleté dieťa z osobnej starostlivosti rodičov aj proti ich vôli... a nariadiť maloletému dieťaťu pobyt v osobitnom, špecializovanom alebo resocializačnom zariadení.

69 Ust. § 44 a nasl. zákona o rodine

70 Zák. č. 300/2005 Z. z. v znení neskorších zmien a doplnení

rozhodnutie o rozvode manželstva rodičov, v ktorom musí súd súčasne určiť, ktorému z rodičov sa dieťa zveruje do osobnej starostlivosti. Fakticky obsahom tohto rozhodnutia je, ktorý z rodičov je ďalej oprávnený „mať dieťa u seba“ a ovplyvniť tak do budúcnosti miesto jeho pobytu. Podobné účinky má rozhodovanie súdu v prípade, ak rodičia maloletého spolu nežijú a súd upravuje výkon ich rodičovských práv a povinností.⁷¹

Podobné, veľmi dôležité články, týkajúce sa práva rodičov mať dieťa u seba obsahuje Dohovor o právach dieťaťa⁷², najmä v článku 7 a článku 9. V článku 7 ods. 1 zakotvuje právo každého dieťaťa, pokiaľ je to možné, poznať svojich rodičov a právo na ich starostlivosť⁷³. V článku 9 ukladá zmluvným štátom povinnosť zabezpečiť, aby dieťa nemohlo byť oddelené od svojich rodičov proti ich vôli. Výnimku opäť vidí len v možnosti, že príslušné úrady na základe súdneho rozhodnutia a v súlade s platným právom v príslušnom konaní určia, že také oddelenie je potrebné v záujme dieťaťa. Také určenie môže byť nevyhnutné v niektorom konkrétnom prípade, napríklad, ak ide o zneužívanie alebo zanedbávanie dieťaťa rodičmi alebo ak rodičia žijú oddelene a treba rozhodnúť o mieste pobytu dieťaťa.

Úplne osobitnú úpravu, týkajúcu sa miesta pobytu dieťaťa a práva rodičov mať dieťa u seba si vynútila problematika tzv. medzinárodných rozvodov. Keď medzinárodné manželstvo stroskotá, bývalí partneri sa často rozhodnú vrátiť do svojej krajiny pôvodu. Ak má pár spoločné dieťa, situácia sa môže veľmi skomplikovať. Často sa stáva, že po rozchode oboch manželov rodič, ktorý nemá dieťa (resp. deti) v opatere, dieťa unesie alebo ho odmieta poslať späť, aby mu umožnil návštevu druhého rodiča. Ďalší prípad je ešte častejší: osoba, ktorej boli deti zverené do opatery, sa s nimi presťahuje alebo ich zadržáva bez súhlasu druhého rodiča. Táto skutočnosť je v rozpore so zákonnými právami druhého rodiča a často má za následok súdne konanie.⁷⁴

71 Podľa ust. § 36 zákona o rodine

72 Zák. č. 104/1991Zb.

73 Jedným z problémových bodov záverečnej správy Výboru pre práva dieťaťa pre Slovensko bol výkon rodičovskej zodpovednosti v súvislosti s tzv. „hniezdami záchrany“ (cit.): „Výbor vyjadruje svoje znepokojenie nad existenciou „programu hniezd záchrany“, ktoré umožňujú rodičom opustiť svoje novonarodené dieťa a nechať ho v inkubátore mimo nemocnice a nad tým, že tieto deti sa zvyčajne adoptujú krátko po narodení bez akejkoľvek snahy o identifikáciu rodičov a pokusu o zachovanie rodinných väzieb. Výbor vyzýva zmluvnú stranu dohovoru k zreformovaniu „programu inkubátorov“ poskytovaním psychosociálnej a ekonomickej podpory rodinám, aby sa zabránilo odlúčeniu detí od ich rodín. Výbor odporúča, aby zmluvná strana dohovoru prijala opatrenia zaručujúce, že na zdôvodnenie odlúčenia dieťaťa od jeho rodiny sa nepoužíva len materiálna chudoba.“ (prevzaté z www.justice.gov.sk – medzinárodné právo)

74 www.europarl.europa.eu

Najvšeobecnejšiu medzinárodnú právnu úpravu týchto otázok obsahuje Dohovor o občianskoprávných aspektoch medzinárodných únosov detí⁷⁵. Z právnych aktov Európskej únie sú tejto problematike venované ďalšie významné medzinárodné dokumenty – Nariadenie Brusel IIa: nariadenie Rady (ES) č. 2201/2003 z 27. novembra 2003; Európsky dohovor o uznávaní a výkone rozhodnutí, týkajúcich sa starostlivosti o deti z 20. mája 1980 (ETS č. 105)⁷⁶; Dohovor z 19. októbra 1996 o rodičovských povinnostiach a právach a ochrane detí⁷⁷. Najmä Európska únia venuje množstvo pozornosti problematike zabezpečenia riadneho výkonu rodičovskej zodpovednosti po rozpade medzinárodných manželstiev s maloletými deťmi. S týmto cieľom bolo prijaté Odporúčanie č. R(98)1 Výboru ministrov členských štátov vo veciach rodinného sprostredkovania a bola zriadená funkcia Mediátora Európskeho parlamentu. Hlavnou povinnosťou mediátora Európskeho parlamentu pre oblasť medzinárodných únosov detí je pomáhať rodičom nájsť najlepšie riešenie pre blaho dieťaťa. Preto treba zdôrazniť, že základnou povinnosťou mediátora je zabezpečiť, aby boli zohľadnené záujmy uneseného dieťaťa. Mediátor Európskeho parlamentu poskytuje informácie a rady týkajúce sa alternatívneho spôsobu riešenia sporu, konkrétne mediácie. Dohoda, dosiahnutá medzi oboma stranami počas mediačného konania môže zabrániť zbytočnému presunu dieťaťa, umožňuje rodičom aktívne a účelovo riešiť všetky otázky týkajúce sa rodiny a je rýchlejšia a menej nákladná ako súdne konanie. Po porozumení, akceptovaní a podpísaní dohody oboma stranami možno túto dohodu predložiť súdu, ktorý môže formálne schváliť jej podmienky v súdnom príkaze, ktorý bude uznaný za právoplatný a vykonateľný v iných krajinách.

Obsahom práva „**mať dieťa u seba**“ je teda právo rodiča osobne sa o dieťa starať a realizovať tak výchovu dieťaťa. Dieťa má zásadne bývať u svojho rodiča.⁷⁸ Právo mať dieťa u seba zahŕňa tiež oprávnenie rodičov brániť sa zásahom do tohto práva, t.j. požadovať dieťa späť od toho, kto ho neoprávnene zadržiava, právo priviesť späť zatúlané dieťa do svojej domácnosti apod.⁷⁹ Toto právo, hoci v zákonnom texte výslovne

75 Oznámenie pod č. 119/2001 Z. z.

76 Oznámený pod č. 366/2001 Z. z. Tento dohovor obsahuje odporúčania rôznych nástrojov uznania a vymáhania rozhodnutí, ktoré určujú habituálne bydlisko detí a ich navrátenie v prípade, ak obvykle bývajú spolu s jedným z rodičov

77 Cieľom tohto dohovoru je podporiť práva detí, zabezpečiť im procesné práva a uľahčiť ich výkon tým, že zmluvné štáty zabezpečia, aby deti samé, resp. prostredníctvom ďalších osôb alebo orgánov získavali relevantné informácie a umožnila sa im účasť v konaniach, ktoré sa ich pred príslušnými súdmi týkajú.

78 Z IV (s. 369)

79 Hrušáková, M. - Králíčková, Z.: České rodinné právo. 3., přepracované a doplněné vydání, Masarykova univerzita a nakladatelství Doplněk, Brno, 1998, str. 224

neupravené, nemožno súčasne chápať ako povinnosť sine qua non. Rodič totiž môže v rámci výkonu svojej rodičovskej zodpovednosti, pokiaľ je dôsledne ochránený záujem dieťaťa, zveriť osobnú starostlivosť o dieťa špeciálnemu zariadeniu alebo inej (príbuznej alebo cudzej) osobe. Pokiaľ rodič odmieta sa osobne o dieťa starať vo svojej domácnosti, napríklad preto, že žiadnu domácnosť nemá, nemožno ho k tomu donútiť ani pomocou súdneho rozhodnutia.⁸⁰

Obsahom práva „určiť miesto pobytu dieťaťa“ je právo rozhodnúť, na akom konkrétnom mieste sa bude dieťa trvale alebo aj prechodne zdržiavať. Keďže ide o výkon rodičovských práv a povinností, tak pokiaľ sú ich nositeľmi obaja rodičia, musia sa o otázke pobytu svojho dieťaťa dohodnúť. To však neplatí bez výnimky. V praxi môže nastať niekoľko situácií, pri ktorých sa v otázke určenia miesta pobytu maloletého dieťaťa postupuje inak.

A. URČENIE MIESTA POBYTU DIEŤAŤA DOHODOU RODIČOV

Právo rodičov určiť dohodou miesto pobytu ich maloletého dieťaťa je obmedzené len najvyšším princípom právnej úpravy ochrany práv dieťaťa – záujmom maloletého. Preto, ak by rodičia určili miesto pobytu dieťaťa v rozpore s jeho záujmom – z dôvodov hygienicky, morálne či inak nevhodných – má súd aj bez návrhu oprávnenie túto dohodu rodičov zmeniť a zveriť dieťa do niektorej z foriem náhradnej starostlivosti. Do úvahy prichádza v prvom rade náhradná osobná starostlivosť a ďalej tiež pestúnska starostlivosť. Zverenie dieťaťa do ústavnej starostlivosti je v prípade (ak nejde o morálnu stránku osobnosti dieťaťa) skôr výnimočným opatrením, keďže zákon o rodine výslovne určuje, že za vážne ohrozenie alebo narušenie výchovy maloletého dieťaťa sa nepovažujú nedostatočné bytové pomery alebo majetkové pomery rodičov. Touto proklamáciou slovenský právny poriadok urobil zadosť našim medzinárodným záväzkom, avšak v praxi žiadne reálne uplatnenie nenašla. Samotná dôvodová správa k tomuto paragrafu totiž počíta s tým, že jedným z dôvodov nariadenia ústavnej starostlivosti je problém rodičov s riešením ich bytovej otázky..⁸¹ Zverením dieťaťa do náhradnej starostlivosti súd určí, kde bude dieťa vychovávané, takže v podstate určí miesto jeho pobytu.

80 Radvanová, S – Zuklínová, M.: Kurs občanského práva - Instituty rodinného práva, C. H. Beck; 1999, str. 97

81 „Iné vážne dôvody na strane rodičov môžu mať napr. dlhodobý nepriaznivý sociálny, či zdravotný charakter (bytová otázka). Zdôraznená je výnimočnosť tejto formy náhradnej starostlivosti..“

Prvým prípadom – ideálnou a najjednoduchšou alternatívou – je prípad, keď rodičia maloletého dieťaťa spolu žijú v spoločnej domácnosti (či už ako manželia alebo v druhovskom pomere), kde s nimi žije aj ich maloleté dieťa. Zvyčajne takto, ústnym konsenzom, resp. fakticky, určia rodičia miesto pobytu rodiny a dieťaťa. Vyhlásenie o mieste spoločného bydliska v podobe, ako ho pozná napríklad francúzske právo, slovenský právny poriadok nevyžaduje. Neukladá totiž (manželom ani rodičom dieťaťa) povinnosť spoločnú domácnosť vôbec založiť⁸². Zákon o rodine ukladá manželom povinnosť žiť spolu, čo však vyžaduje ich vôľu tvoriť rodinu, nie vôľu zdieľať spolu jednu domácnosť. Môže preto nastať prípad, že manželia spolu nebývajú a napriek tomu spolu žijú alebo naopak – i keď manželia spolu bývajú, nežijú spolu, napríklad preto, že im materiálne podmienky neumožňujú odsťahovanie z domácnosti rodičov. V týchto prípadoch – keď rodičia maloletého dieťaťa spolu žijú, avšak spolu nebývajú, určuje sa miesto pobytu dieťaťa zásadne konsenzom rodičov. Rozhodovanie súdu podľa ust. § 36 zákona o rodine je vylúčené, keďže nie je splnená hmotnoprávna podmienka – že rodičia maloletého dieťaťa spolu nežijú. Preto ani takáto dohoda rodičov o tom, ktorý z nich sa o dieťa bude prevažne osobne starať, nevyžaduje schválenie súdom. Pokiaľ by sa rodičia, ktorí spolu žijú, avšak spolu nebývajú, nedokázali dohodnúť o mieste pobytu dieťaťa, potom má súd možnosť o takejto otázke rozhodnúť, avšak len na návrh jedného z rodičov, podaný podľa ust. § 35 zákona o rodine, ktorý upravuje rozhodovanie súdu pri nezhode rodičov. Hmotnoprávnymi podmienkami pre aplikáciu tohto ustanovenia je:

2. že sa rodičia nedohodli o otázke miesta pobytu dieťaťa (pričom však spolu žijú, avšak spolu nebývajú), teda, že sa nedohodli, s ktorým z nich bude dieťa bývať
3. že ide o podstatnú vec, súvisiacu s výkonom rodičovských práv a povinností. Zákon ju v ust. § 35 výslovne nemenuje, avšak výpočet podstatných vecí, v ňom uvedený je len exemplifikatívny, takže rozširujúci výklad je prípustný.

Súd tu teda nebude rozhodovať o otázke, ktorému z rodičov zveruje dieťa do osobnej starostlivosti, ale o otázke miesta obvyklého pobytu dieťaťa. Úplne inak však bude súd postupovať v prípade, ak dospeje k záveru, že rodičia maloletého dieťaťa stratili

82 Povinnosť vytvoriť spoločnú domácnosť pozná ale napríklad aj rakúsky ABGB – ust. § 92 ods. 2: Manžel môže ísť prechodne bývať do oddeleného bytu, pokiaľ od neho nemožno požadovať spolužitie s druhým manželom, najmä kvôli telesnému ohrozovaniu, alebo ak je to z dôležitých dôvodov oprávnené. Podľa odseku 3 môže každý z manželov pred alebo aj po preložení bývania alebo jeho oddelení, požadovať, aby o tejto veci rozhodol súd. Súd rozhodne, či preloženie bytu alebo zdráhanie sa odsťahovať spolu s manželom alebo získanie oddeleného bytu bolo v súlade s právom alebo nie. Vezme pritom zreteľ na celkové okolnosti rodiny, najmä na blaho detí..

vôľu tvoriť jeden celok – rodinu a teda viac spolu nežijú. Vtedy musí súd rozhodnúť minimálne o zverení dieťaťa do osobnej starostlivosti jedného z rodičov alebo do striedavej osobnej starostlivosti, o výživnom, ktorým bude rodič prispievať na výživu dieťaťa a prípadne o styku rodiča s dieťaťom. Spoločné bývanie rodičov maloletého dieťaťa v jednom byte nemusí ešte znamenať, že by v takomto prípade nemohol byť splnený zákonný predpoklad pre úpravu výchovy (dnes osobnej starostlivosti) podľa ust. § 36 zákona o rodine⁸³.

Určenie miesta pobytu dieťaťa má nezanedbateľný vplyv tiež na určenie, resp. zmenu miestnej príslušnosti súdu. Miestna príslušnosť súdu dieťaťa sa určuje pri začatí prvého konania podľa aktuálneho pobytu dieťaťa, ktorý určili rodičia, resp. súd svojim rozhodnutím. Podľa ust. § 88 ods. 1 písm. a) o.s.p. je na konanie vo veciach starostlivosti o maloletých miestne príslušný súd, v obvode ktorého má maloletý svoje bydlisko, určené dohodou rodičov, rozhodnutím súdu alebo na základe iných skutočností (na určenie príslušnosti nemá preto napr. vplyv, ak jeden z rodičov svojvoľne zmenil bydlisko maloletého, určené rozhodnutím súdu).⁸⁴ Takto založená miestna príslušnosť trvá, aj keď prvé konanie skončí. Pokiaľ bude potrebné robiť ďalšie súdne kroky v záujme dieťaťa, resp. začne ďalšia „vec“ starostlivosti o maloletých, bude na konanie stále miestne príslušný tento súd bez ohľadu nato, kde sa dieťa aktuálne nachádza, pokiaľ nedôjde k preneseniu miestnej príslušnosti podľa ust. § 177 ods. 2 o.s.p. Prenesenie miestnej príslušnosti „poručenského spisu“ je výnimočným krokom, ktorý musí byť odôvodnený splnením všetkých podmienok, ktoré pre tento postup stanovuje Občiansky súdny poriadok.

Z hľadiska dohody rodičov môže tiež nastať situácia, že sa rodičia dohodnú o tom, že ich maloleté dieťa sa bude zdržiavať – či už prechodne alebo trvale - na inom mieste, než v spoločnej domácnosti rodičov. Takéto prípady nie sú v praxi neobvyklé a môžu súvisieť s umiestnením dieťaťa do internátneho školského zariadenia (napr. športová škola s celoslovenskou pôsobnosťou) alebo s okolnosťami na strane rodičov (napr. z pracovných dôvodov nemôžu zabezpečovať dennú starostlivosť o dieťa, preto ho zveria do osobnej starostlivosti starým rodičom), či okolnosťami na strane maloletého dieťaťa (jeho

83 R 15/1968

84 Winterová, A. a kolektiv: Civilní právo procesní. 2. aktualizované a přepracované vydání. Praha : LINDE, 2002, str. 396

zdravotný stav vyžaduje osobitnú starostlivosť). Ak by sa nedokázali o tejto otázke dohodnúť, potom opätovne prichádza do úvahy aplikácia ust. § 35 zákona o rodine a rozhodovanie súdu o podstatnej veci, týkajúcej sa maloletého dieťaťa.

B. URČENIE MIESTA POBYTU DIEŤAŤA SÚDNYM ROZHODNUTÍM

Niekoľko prípadov, v ktorých súd rozhodne o mieste pobytu dieťaťa, už bolo uvádzaných vyššie. Týkali sa najmä vadného výchovného prostredia, resp. následkov väd vo výchove, ktoré oprávňujú súd (civilný alebo trestný) nariadiť dieťaťu zákonné opatrenie, súvisiace so zmenou doterajšieho výchovného prostredia. Môže ísť o nariadenie ústavnej výchovy ako výchovného opatrenia, ochrannej výchovy, resp. zverenie dieťaťa do niektorej z foriem náhradnej starostlivosti.

Fakticky určoval súd miesto pobytu dieťaťa aj rozhodnutím o zverení maloletého dieťaťa do osobnej starostlivosti jedného z rodičov, hoci to v rozhodnutí nebolo výslovne uvedené. Miesto pobytu maloletého sa totiž v takomto prípade odvodzovalo od miesta pobytu rodiča, ktorému bolo dieťa zverené do osobnej starostlivosti. V čase rozhodovania o zverení súd zvažoval aj okolnosti, týkajúce sa miesta pobytu každého z rodičov a rozhodoval v záujme dieťaťa podľa stavu ku dňu vyhlásenia rozsudku⁸⁵. Zistenia, uvedené v odôvodnení rozsudku, boli potom podkladom pre eventuálnu budúcu zmenu rozhodnutia, pretože ak došlo k podstatnej zmene pomerov, mohol súd zmeniť rozhodnutie o zverení do osobnej starostlivosti a to aj bez návrhu⁸⁶. Musel mať však za preukázané, že zmenou miesta pobytu dieťaťa došlo k takej zmene pomerov, ktorá už naďalej nezabezpečovala najpriaznivejšie podmienky pre správny vývoj dieťaťa. Rozhodujúcim hľadiskom pre úvahy o najvhodnejšej úprave výchovy (dnes osobnej starostlivosti) maloletého dieťaťa totiž zostával a zostáva vždy záujem dieťaťa⁸⁷. Preto nestačila zmena pomerov na strane rodiča, ktorému nebolo dieťa do osobnej starostlivosti zverené. Súd musel opätovne prehodnotiť všetky aspekty na strane každého z rodičov osobitne, ako aj na strane dieťaťa, pretože pre rozhodovanie o zmene platia vždy rovnaké zásady, ako pre prvé rozhodovanie súdu⁸⁸. Navyiac musel zohľadňovať tiež otázku stability výchovného prostredia (ak dieťa vyrastalo dlhodobo v domácnosti s jedným z rodičov, na

85 Ust. § 154 ods. 1 o.s.p.

86 Ust. § 26 zákona o rodine

87 R 97/1966

88 R VI/1967

ktorého prevažný výchovný vplyv bolo zvyknuté) v kontradikcii s novými pomermi, do ktorých ho odsťahovanie s týmto rodičom umiestni. Bolo len otázkou individuality dieťaťa, jeho osobnostných čŕt a postojov, či bolo pre neho výhodnejšie zostať zverené do osobnej starostlivosti rodiča, ktorý menil miesto pobytu, alebo či súd zmenil rozhodnutie o zverení do osobnej starostlivosti a tým zabezpečil pre dieťa v čo najširšej miere známe existenčné prostredie.

Situáciu ohľadne určovania miesta pobytu dieťaťa jeho zverením do výlučnej osobnej starostlivosti jedného rodiča zmenila novela zákona o rodine s účinnosťou od 1. júla 2010. Týmto zákonom⁸⁹ bola do právneho poriadku zavedená striedavá starostlivosť. Pravdepodobne určovanie miesta pobytu rozhodnutím preferenčného rodiča je jedným z najčastejších dôvodov, pre ktoré vzniká záujem o zverovanie detí do striedavej osobnej starostlivosti. Takto sa pretavila snaha rodičov nestratiť vplyv na výchovu dieťaťa, kontakt s dieťaťom a to len z rozhodnutia druhého rodiča. Každé rozhodnutie o zmene miesta pobytu dieťaťa by totiž malo byť spoločným rozhodnutím rodičov a v prípade, ak obaja rodičia so zmenou miesta pobytu dieťaťa nesúhlasia, potom by mal na návrh jedného z rodičov rozhodnúť súd⁹⁰. Podobne súd rozhoduje v prípade, ak sa rodič rozhodne vystáť do cudziny. Tento prípad je dokonca výslovne uvedený v ust. § 35 ako „podstatná vec, súvisiaca s výkonom rodičovských práv a povinností“. Preto sa rodičia o takejto otázke musia dohodnúť. V prípade, ak sa nedohodnú, rozhodne o vystávaní dieťaťa do cudziny súd na návrh jedného z rodičov. Súd v tomto konaní (o udelenie súhlasu s vystávaním) nerieši otázku, ktorý z rodičov má lepšie schopnosti a možnosti dieťa vychovávať. Hodnotí len, aké dôsledky pre ďalší vývoj dieťaťa by malo prípadné vystávanie z hľadiska záujmov dieťaťa, z hľadiska výkonu rodičovských práv a povinností a z hľadiska vzťahu medzi rodičmi a deťmi.⁹¹ Súhlas rodiča s vystávaním je právnym úkonom, pre jeho náležitosti a výklad sa preto podporne uplatnia ust. Občianskeho zákonníka. Forma súhlasu nie je zákonom ustanovená, môže byť daný aj ústne, resp. môže byť urobený konkludentne. S takouto formou dokonca počítajú aj súvisiace medzinárodné zmluvy, keď podľa čl. 13 Nariadenia Brusel IIa súd nemusí nariadiť návrat dieťaťa, ak osoba, ktorá nesúhlasí s navrátením preukáže, že osoba, ktorá mala v čase premiestnenia alebo zadržania opatrovnícke právo, sa následne zmierila s premiestnením alebo zadržaním dieťaťa.

89 zák. č. 217/2010 Z. z.

90 návrh nového Občianskeho zákonníka v ust. § 64 ods. 2 explicitne rieši problematiku trvalého pobytu dieťaťa v prípade nariadenia striedavej starostlivosti: „Ak súd rozhodne o zverení dieťaťa do striedavej starostlivosti obidvoch rodičov, zároveň určí miesto trvalého pobytu dieťaťa“.

91 R 8/1971

Ani logicky niet dôvodu, aby zákon odlišoval režim odsťahovania „do cudziny“ a „v rámci Slovenska“, najmä keď je Slovensko súčasťou európskych štruktúr. Často krát je vnútroštátna zmena miesta pobytu pre právny vzťah rodič – dieťa omnoho podstatnejšia, než vysťahovanie dieťaťa do cudziny⁹². Všetky tieto argumenty odôvodňujú záver, že každá podstatná zmena miesta pobytu dieťaťa by mala byť buď výsledkom konsenzu oboch rodičov, alebo výsledkom rozhodovania súdu na návrh jedného z rodičov. Len takýmto prístupom sa dôsledne zachová princíp rovnosti rodičov pri výkone rodičovských práv a povinností, ktorým je Slovenská republika viazaná. Jeho porušenie odporuje v prvom rade záväzku, uvedenému v článku 18 Dohovoru o právach dieťaťa, kde **zmluvné štáty na seba preberajú povinnosť vynaložiť všetko úsilie na to, aby sa uznala zásada, že obaja rodičia majú spoločnú zodpovednosť za výchovu a vývoj dieťaťa** a tiež článku 4 v zmysle ktorého je **každý zmluvný štát povinný urobiť všetky potrebné zákonodárne, správne a iné opatrenia na vykonávanie práv uznaných týmto Dohovorom**. Nakoniec – rovnaký prístup zvolil aj český zákonodarcia pri formulovaní novej právnej úpravy v Občianskom zákonníku, ktorý nadobudne účinnosť dňa 1. januára 2014 – keď v ustanovení § 877 ods. 2 zakotvil, že „za významnou záležitosť sa považujú zejména nikoli běžné léčebné a obdobné zákroky, určení místa bydliště dítěte a volba vzdělání nebo pracovního uplatnění dítěte“.⁹³

Z uvedeného vyplýva, že podľa staršej právnej úpravy platilo, že po právoplatnosti rozsudku o zverení dieťaťa do osobnej starostlivosti jedného z rodičov, mal výlučne tento rodič právo rozhodnúť o tom, kde sa bude dieťa trvale zdržiavať. Toto platilo do doby, než došlo k podstatnej zmene pomerov, ktorá odôvodňovala zmenu súdneho rozhodnutia. Za podstatnú zmenu pomerov bolo možné považovať presťahovanie na miesto, ktoré neumožňuje zachovať kontinuitu doterajšieho výchovného prostredia (napríklad neumožňuje denné dochádzanie do terajšej školy, kde dieťa dobre prosperuje). Za podstatnú zmenu bolo možné považovať aj zmenu miesta pobytu, keď nové miesto pobytu neposkytovalo dieťaťu vhodné výchovné prostredie, či už z bytových, hygienických alebo morálnych dôvodov. Samotná skutočnosť, že rodič, ktorý mal dieťa zverené do osobnej starostlivosti, mal mať v dôsledku zmeny miesta pobytu, bydlisko vzdialené od bydliska

92 napr. ak sa rodič presťahuje z Bratislavy do rakúskeho Hainburgu, zostane právo druhého rodiča na pravidelný rovnocenný kontakt s dieťaťom zachované viac, než ak zmení miesto pobytu napríklad do Košíc.

93 Eliáš, K., Svatoš, M.: Nový Občanský zákoník 2014, Edice ÚZ, číslo 900, Praha : Sagit

druhého rodiča, nemohla mať vplyv na rozhodovanie súdu o tom, komu malo byť dieťa zverené do výchovy (dnes osobnej starostlivosti)⁹⁴. Práva rodiča, ktorému nebolo dieťa zverené do osobnej starostlivosti, bolo možné chrániť inak, napríklad zmenou rozhodnutia o stretávaní sa s dieťaťom, keď súd mal upraviť miesto prevzatia a odovzdania dieťaťa tak, aby nebolo na ťarchu oprávneného rodiča (nemalo ním byť obvyklé „bydlisko dieťaťa“ ale „bydlisko oprávneného rodiča“ apod.).

Pokiaľ je dieťa zverené do striedavej osobnej starostlivosti, má dve miesta pobytu. Ktoré z nich je miestom trvalého pobytu určia rodičia dohodou.

Súd takto fakticky určuje miesto pobytu dieťaťa v rámci rozhodovania v konaní o rozvod manželstva rodičov maloletého dieťaťa alebo v konaní podľa ust. § 36 zákona o rodine. Vždy v takomto prípade (ak rodičia maloletého už spolu nežijú) musí súd rozhodnúť o zverení do osobnej starostlivosti buď jedného z nich alebo do striedavej osobnej starostlivosti. Pokiaľ by sa rodičia dokázali o otázke zverenia (a tým fakticky o otázke miesta pobytu dieťaťa) dohodnúť, hoci spolu nežijú, takáto dohoda by vždy vyžadovala schválenie súdom vo forme rozsudku. Uzavretie súdneho zmieru vylučujú procesné ustanovenia.⁹⁵ Dohodou rodičov však nemôže byť dohoda s inou osobou o tom, že táto tretia osoba bude maloleté dieťa vychovávať. O zverení dieťaťa do náhradnej osobnej starostlivosti a o vymedzení práv a povinností k nemu, musí rozhodnúť súd a toto jeho rozhodnutie nemôže byť nahradené dohodou rodičov.⁹⁶ Zaujímavosťou je, že túto prax explicitne prelomil nový český Občiansky zákonník v ustanovení § 907 ods. 1, kde je uvedené, že „soud může svěřit dítě do péče jednoho z rodičů, nebo do střídavé péče, nebo do společné péče; soud může dítě svěřit i do péče jiné osoby než rodiče, je-li to potřebné v zájmu dítěte.“⁹⁷

Vrátenie dieťaťa, násilne premiestneného z miesta jeho obvyklého pobytu, resp. zadržovaného mimo miesto jeho obvyklý pobyt, sa spravuje ustanoveniami Občianskeho súdneho poriadku o výkone rozhodnutia o výchove maloletých detí⁹⁸. Okrem týchto ustanovení, je povinnosť rešpektovať súdne rozhodnutia o starostlivosti o maloletých, podporená celým radom trestnoprávných následkov. Do úvahy prichádza najmä trestný čin marenia výkonu úradného rozhodnutia podľa ust. § 349 Trestného zákona, ktorý

94 R 25/1970

95 Ust. § 99 ods. 1 o.s.p.

96 Porovnaj: R 59/1973

97 Eliáš, K., Svatoš, M.: Nový Občianský zákoník 2014, Edice ÚZ, číslo 900, Praha : Sagit

98 Ust. § 272 a nasl. o.s.p.

priamo nadväzuje na bezvýslednú aplikáciu opatrení v občianskom súdnom konaní, smerujúcich k výkonu rozhodnutia súdu o výchove maloletých detí⁹⁹. Konajúci však môže naplniť aj skutkovú podstatu trestného činu únosu podľa ust. § 209, resp. § 210 Trestného zákona.¹⁰⁰ Za určitých podmienok prichádza do úvahy aj aplikácia ust. § 187 Trestného zákona, ktorý upravuje trestný čin zavlčenia do cudziny¹⁰¹. Ide najmä o prípady, keď osoba koná voči dieťaťu s použitím násilia alebo ľsti¹⁰². Ktorá z uvedených skutkových podstát sa v konkrétnom prípade uplatní, závisí od okolností prípadu – teda najmä od toho, či bolo miesto pobytu dieťaťa určené nepriamo súdnym rozhodnutím tak, že dieťa už bolo právoplatne zverené do osobnej starostlivosti. Pre účely trestného zákona sa osobou zverenou do starostlivosti alebo dozoru rozumie osoba, ktorá je vzhľadom na svoj vek alebo zdravotný stav alebo z iného dôvodu na základe rozhodnutia súdu alebo iného štátneho orgánu, na základe zmluvy zverená inému, aby vo svojej domácnosti alebo v zariadení určenom na tento účel alebo inde na ňu dozeral, staral sa o ňu, zaopatroval ju alebo ju vychovával¹⁰³.

Pokiaľ bolo maloleté dieťa neoprávnene premiestnené do cudziny, uplatnia sa pre jeho návrat už citované medzinárodné dohovory, najmä Dohovor o občianskoprávných aspektoch medzinárodných únosov detí¹⁰⁴, ktorý bol v mene Českej a Slovenskej Federatívnej Republiky podpísaný v roku 1992. Záväznosť podpisu pre Slovenskú republiku bola potvrdená oznámením č. 49/1999 Z. z.. V zmysle tohto dohovoru je jeho cieľom zabezpečiť okamžitý návrat detí, ktoré boli neoprávnene premiestnené a zabezpečiť, aby opatrovnícke práva a práva styku podľa právneho poriadku jedného zmluvného štátu sa účinne dodržiavali v ostatných zmluvných štátoch. Opatrovnícke právo zahŕňa práva, týkajúce sa starostlivosti o osobu dieťaťa a najmä právo určiť miesto

99 „Kto po tom, čo sa proti nemu bezvýsledne použili opatrenia v občianskom súdnom konaní smerujúce k výkonu rozhodnutia súdu alebo súdom schválenej dohody o výchove maloletých detí, marí výkon takého rozhodnutia alebo dohody alebo kto marí výkon predbežného opatrenia uloženého v občianskom súdnom konaní na ochranu osôb, ohrozených násilím alebo vo veciach starostlivosti súdu o maloletých, potrestá sa odňatím slobody na jeden rok až päť rokov.“

100 Ust. § 209 ods. 1: „Kto dieťa.. odníme z opatrovania toho, kto má podľa zákona alebo podľa úradného rozhodnutia povinnosť starať sa o nich, potrestá sa odňatím slobody na tri roky až osem rokov.“

Ust. § 210 ods. 1: „Kto ako rodič alebo príbuzný v priamom rade dieťa.. odníme z opatrovania toho, kto má podľa zákona alebo podľa úradného rozhodnutia povinnosť starať sa o nich, potrestá sa odňatím slobody na šesť mesiacov až tri roky.“

101 „Kto iného zavlčie do cudziny, potrestá sa odňatím slobody na štyri roky až desať rokov..“

102 Rt 40/1990 (cit.): „Rodič, ktorý odíde s maloletým dieťaťom do cudziny proti vôli druhého z rodičov, porušuje jeho rodičovské práva a naplňa tak skutkovú podstatu trestného činu poškodzovania cudzích práv... Vzhľadom na to, že odvezením dieťaťa do cudziny zároveň vykonáva svoje rodičovské práva, nemôže sa dopustiť trestného činu zavlčenia do cudziny, pokiaľ voči dieťaťu, schopnému prejavovať svoju vôľu, nekoná s použitím násila alebo ľsti.“

103 Ust. § 127 ods. 8 Trestného zákona

104 Oznámený pod č. 119/2001 Z. z.

pobytu dieťaťa. Môže vyplývať priamo zo zákona, alebo z rozhodnutia súdu alebo správneho orgánu, alebo z dohody, platnej podľa právneho poriadku štátu obvyklého pobytu dieťaťa bezprostredne pred premiestnením alebo zadržaním.

5. ROZHODOVANIE O ZVERENÍ DIEŤAŤA DO OSOBNEJ STAROSTLIVOSTI

1. PRÍPADY ROZHODOVANIA SÚDU O OSOBNEJ STAROSTLIVOSTI O DIEŤA

Podľa slovenského právneho poriadku súd rozhoduje o zverení dieťaťa do osobnej starostlivosti len vo výnimočných prípadoch, ktoré sú v zákone výslovne uvedené. Za bežných okolností, pokiaľ majú obaja rodičia možnosť riadnym spôsobom vykonávať svoje práva a povinnosti, otázku zverenia do osobnej starostlivosti nie je potrebné riešiť súdom, dokiaľ rodičia spolu žijú. Nerozlišuje sa, či deti pochádzajú z manželstva rodičov, alebo nie. V zmysle ust. § 36 zákona o rodine súd upraví výkon rodičovských práv a povinností voči deťom len vtedy, ak ich rodičia spolu nežijú. Taktiež nie je potrebné rozhodovať o zverení do osobnej starostlivosti, ak je jediný rodič schopný riadne zabezpečovať osobnú starostlivosť o dieťa, pokiaľ je plne spôsobilý na právne úkony a súd mu nezasiahol do výkonu jeho rodičovských práv a povinností. Prípady, kedy súd rozhoduje o zverení do osobnej starostlivosti sú celkovo štyri a sú charakterizované určitou výnimočnosťou.

A. Rozhodovanie pri rozvode manželstva

V prvom rade rozhoduje súd o zverení dieťaťa do osobnej starostlivosti rodičov pri **rozvode ich manželstva**. Podľa ustanovenia § 24 zákona o rodine súd upraví v rozhodnutí, ktorým rozvádza manželstvo rodičov maloletého dieťaťa, výkon ich rodičovských práv a povinností k maloletému dieťaťu na čas po rozvode, najmä určí, *komu zverí maloleté dieťa do osobnej starostlivosti, resp. či zverí dieťa do striedavej starostlivosti oboch rodičov..* Najprv je na tomto mieste potrebné vyriešiť otázku, či je možné, aby súd v konaní o rozvod manželstva upravil otázku osobnej starostlivosti o

maloleté dieťa účastníkov tak, že by ho zveril do náhradnej starostlivosti inej osoby. Zákon to zásadne nevylučuje, keď používa slovné spojenie „komu zverí..“ na rozdiel od „ktorému z rodičov zverí..“ Treba si však uvedomiť, že o otázke zverenia dieťaťa do náhradnej starostlivosti rozhoduje súd podľa osobitných ustanovení - § 44 a nasl. zákona o rodine. Rozhodnutie vyžaduje iné obsahové náležitosti, ako rozhodnutie podľa ust. § 24 a 25. Obsah rozhodnutia podľa ust. § 44 tvoria okrem samotného zverenia tiež práva a povinnosti tretej osoby. Napríklad v rozhodnutí o zverení do náhradnej osobnej starostlivosti súd vymedzí osobe, ktorej bolo maloleté dieťa zverené, jej rozsah práv a povinností k maloletému dieťaťu¹⁰⁵. Nič také nie je súd oprávnený urobiť pri rozhodovaní o úprave výkonu rodičovských práv a povinností na čas po rozvode, keďže obsah rodičovských práv a povinností vyplýva priamo zo zákona. Tomuto výkladu nasvedčuje aj logický argument, keď v úvode ustanovenia § 24 zákon uvádza (cit.): „V rozhodnutí, ktorým sa rozvádza manželstvo rodičov maloletého dieťaťa súd upraví výkon *ich rodičovských práv a povinností*..“ Privlastňovacie zámeno „ich“ možno viazať v danom kontexte výlučne k osobám rodičov maloletého dieťaťa, preto je zrejmé, že v konaní o úprave výkonu rodičovských práv a povinností na čas po rozvode súd rozhoduje len o právach a povinnostiach rodičov, nie tretích osôb. Je teda vylúčené, aby v zmysle ust. § 24 zveril maloleté dieťa v konaní o rozvod do osobnej starostlivosti inej osoby než rodiča¹⁰⁶. V prípade, ak by bolo potrebné upraviť pomery dieťaťa v tomto smere, potom by súd mal prerušiť konanie o rozvod a počkať do právoplatnosti rozhodnutia o zverení dieťaťa do niektorej z foriem náhradnej starostlivosti. Týmto rozhodnutím poručenský súd upraví takmer všetky otázky, ktoré by inak riešil súd v konaní o rozvod. Pokiaľ by súd postupoval opačným spôsobom a najprv by manželstvo rodičov rozviedol a následne rozhodol o zverení dieťaťa do náhradnej osobnej starostlivosti,

Súd teda môže zveriť v konaní o rozvod podľa ust. § 24 zákona o rodine maloleté dieťa do osobnej starostlivosti len rodičovi, resp. rodičom. Novela zákona o rodine č. 217/2010 Z. z. priniesla do slovenského právneho poriadku inštitút striedavej osobnej starostlivosti ako ďalšiu alternatívu rozhodnutia o zverení dieťaťa do osobnej starostlivosti. Do 1. júla 2010 mohol súd v rámci rozhodovania rozhodnúť len tak, že určil,

105 ust. § 45 ods. 3 zákona o rodine

106 Podobne, pokiaľ by rodičia uzavreli rodičovskú dohodu o tom, že ich dieťa bude na čas po rozvode vychovávať tretia osoba, súd by takúto dohodu v konaní o úpravu výkonu rodičovských práv a povinností na čas po rozvode neschválil. O zverení dieťaťa do náhradnej starostlivosti a o vymedzení rozsahu práv a povinností tretej osoby pri výchove dieťaťa musí rozhodovať súd a toto jeho rozhodnutie nemôže byť nahradené dohodou rodičov (R 59/1973)

ktorý z rodičov mal byť do budúcnosti oprávnený a povinný zabezpečovať každodennú bežnú starostlivosť o potreby dieťaťa. Podľa slovenskej právnej úpravy prichádzalo teda do úvahy len rozhodnutie, ktorým sa dieťa zverovalo do priamej výlučnej osobnej starostlivosti jediného rodiča. Dnes však súd môže rozdeliť osobnú starostlivosť o dieťa medzi rodičov, ak sú obaja rodičia spôsobilí dieťa vychovávať a majú o osobnú starostlivosť záujem. Toto riešenie plne korešponduje so zásadou, že dieťa má právo na osobnú starostlivosť oboch rodičov a možno konštatovať, že jeho zavedením do slovenského právneho poriadku došlo k ďalšiemu naplneniu záväzkov, ktoré Slovenskej republike, ako signatárovi Dohovoru o právach dieťaťa z tohto dokumentu vyplývajú¹⁰⁷.

Rozhodovaniu o zverení dieťaťa do výlučnej osobnej starostlivosti jedného rodiča je v právnom poriadku Nemecka podobné rozhodovanie o prenesení rodičovskej starostlivosti v zmysle ust. § 1671 II BGB. Nedoťka sa rodičovskej zodpovednosti, ktorá vzniká a vyplýva každému rodičovi priamo zo zákona, rodič sa jej nemôže vzdať, nie je disponibilná, pretože vyplýva priamo z Ústavy. Súd do nej nemôže zasiahnuť¹⁰⁸. Pokiaľ rodič ohrozuje najlepší záujem dieťaťa, môže súd zasiahnuť do jeho práv tým, že rozhodne o rodičovskej starostlivosti, jej prenesení, alebo až odňatí, avšak len v presne stanovených prípadoch (napr. podľa ust. § 1666 BGB)¹⁰⁹. Na rozdiel od slovenskej právnej úpravy, obsahuje v sebe rodičovská starostlivosť nielen právo osobne sa o dieťa starať prevažnú väčšinu jeho času, ale tiež právo starať sa o majetok dieťaťa, zastupovať dieťa, určiť jeho bydlisko apod. S výnimkou práva určiť bydlisko dieťaťa, ktoré sa ako súčasť „osobnej starostlivosti“ vyvinulo súdnou praxou, sa na Slovensku dôsledne oddeľuje právo osobnej starostlivosti o dieťa od všetkých ostatných zložiek rodičovských práv a povinností. Preto sú vždy obaja rodičia povinní a oprávnení dieťa vychovávať, zastupovať i spravovať jeho majetok, bez ohľadu nato, či je dieťa zverené do výlučnej osobnej starostlivosti jedného z nich alebo do striedavej osobnej starostlivosti oboch rodičov.

107 Článok 18 bod 1): „Štáty, ktoré sú zmluvnou stranou Dohovoru, vynaložia všetko úsilie na to, aby sa uznala zásada, že obaja rodičia majú spoločnú zodpovednosť za výchovu a vývoj dieťaťa. Rodičia alebo v zodpovedajúcich prípadoch zákonní zástupcovia majú prvotnú zodpovednosť za výchovu a vývoj dieťaťa.“

108 v tomto chápaní inštitút rodičovskej zodpovednosti pripomína slovenský inštitút „rodičovských práv a povinností“, ktoré sú taktiež neodňateľné, nescudziteľné a nedisponibilné a patria každému rodičovi. Pokiaľ súd realizuje svoje oprávnenia pri dohľade nad maloletým dieťaťom, môže zasiahnuť rodičovi len do ich výkonu, avšak nemôže odňať rodičovské práva a povinnosti, ktoré sú chápané ako základné ľudské právo.

109 Münchener Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch: BGB - Band 8: Familienrecht II (§§ 1589-1921), SGB VIII; 6. Auflage. 2012, C.H.BECK, str. 1116

Rozhodnutie súdu o tom, ktorú alternatívu pri zverení dieťaťa do osobnej starostlivosti na čas po rozvode zvolí, závisí od množstva faktorov. Do úvahy prichádza buď zverenie do výlučnej osobnej starostlivosti matky, otca alebo do striedavej osobnej starostlivosti. Inštitút spoločnej výchovy, ani spoločnej starostlivosti náš právny poriadok nepozná.

Inštitút striedavej starostlivosti vyvolal v odbornej, ale i laickej verejnosti veľmi protichodné reakcie a to aj z dôvodu, že podľa účinného znenia môže súd nariadiť striedavú osobnú starostlivosť aj v prípade, ak niektorý z rodičov nesúhlasí (ale obaja majú o ňu záujem). Znamená to, že „právo veta“ jedného rodiča nie je dôvodom na zamietnutie návrhu na zverenie dieťaťa do striedavej osobnej starostlivosti, ak je v záujme dieťaťa a obaja rodičia o ňu prejavia záujem. Slovenský právny poriadok svojim znením vyriešil dilemu, ktorá v Českej republike rezonovala v poslednom období a zrušila viac než 10 rokov trvajúcu aplikáciu zákona, podľa ktorej bolo možné nariadiť striedavú osobnú starostlivosť alebo spoločnú osobnú starostlivosť len vtedy, ak s tým obaja rodičia súhlasili¹¹⁰. Proti takémuto chápaniu sa však postupne postavila najmä prax a definitívne bolo prelomené niekoľkými neskoršími rozhodnutiami Ústavného súdu ČR¹¹¹.

Bez ohľadu na existenciu rozhodnutia, ktorým sa dieťa zverí do výlučnej osobnej starostlivosti jedného rodiča, zostávajú obaja rodičia zodpovední za výchovu dieťaťa. Majú rovnaké právo o dieťati rozhodovať, výchovne na neho vplývať a starať sa o neho každý vo svojom vymedzenom čase. Avšak všetky tieto práva je potrebné chápať tiež ako povinnosť rodičov. Preto by mal súd dôsledne viesť oboch rodičov k plneniu týchto povinností a pokiaľ si rodičia zvolia alternatívu zverenia dieťaťa do výlučnej osobnej starostlivosti len jedného z nich, mal by ich súd poučiť, že takéto zverenie neznamená nič iné, než rozhodnutie o tom, s ktorým z rodičov bude naďalej dieťa žiť v spoločnej domácnosti, čo ďalej znamená, ktorý z rodičov sa bude o dieťa prevažne osobne starať a

110 vid' napr. I. ÚS 48/04 (ÚS CR): Svěření dítěte do střídavé výchovy rodičů nesmí být ústupkem jejich vzájemné rivalitě, ale vyjádřením kvalitního a pozitivního vztahu rodičů k dítěti; to předpokládá toleranci, vyspělost a dobrou vůli všech zúčastněných. Rozhodnutí o střídavé výchově nezletilého dítěte by mělo vycházet z jejich společné vůle a dohody, schopnosti spolu komunikovat a spolupracovat a nezapojovat dítě do svých vzájemných problémů. Podle názoru Ústavního soudu není v tomto případě podstatná otázka, proč rodiče nejsou ochotni spolu spolupracovat a komunikovat, nýbrž to, že jim v daném případě chybí ochota a vyspělost v zájmu nezletilé dcery spolu kooperovat.

111 napr. I. ÚS 2412/2007; II. ÚS 2082/2008; III. ÚS 1206/2009; I. ÚS 266/2010

rozhodovať v bežných denných záležitostiach, týkajúcich sa dieťaťa¹¹². Zároveň by mal súd dbať nato, aby bol v čo najširšej miere upravený styk druhého rodiča s dieťaťom a aby si tento rodič uvedomoval aj naďalej svoju zodpovednosť za výchovu a rozvoj dieťaťa. Súd by mal poučiť „preferenčného“ rodiča o obsahu jeho práva starať sa o dieťa a že takto fakticky kumuluje vo svojich rukách právo „mať dieťa u seba“, čo nemá charakter právneho obmedzenia výkonu rodičovských práv a povinností rodiča, ktorému dieťa nebolo zverené. Navyše vzniká preferenčnému rodičovi nová zodpovedná úloha – viesť dieťa k úcte k druhému rodičovi.

Viaceré cudzie právne poriadky rodičovi, nežijúcemu spolu s dieťaťom (napr. rozvedenému), rodičovské práva už nepriznávajú a tento právny stav je postupne v rôznych štátoch odstraňovaný zavádzaním tzv. spoločnej výchovy rodičov pre prípad, že spolu nežijú¹¹³. Touto spoločnou výchovou sa zákon snaží preklenúť nedostatok, keď zverením do výchovy len jedného rodiča druhý rodič stráca svoje rodičovské práva a povinnosti, čo je v príkrom rozpore s Dohovorom o právach dieťaťa a inými medzinárodnými dohovormi, zameranými na ochranu práv dieťaťa. Určením, že dieťa súd zveruje do spoločnej výchovy rodičov (ale nie do spoločnej starostlivosti) nestrácal rodič, ktorému nebolo dieťa zverené do priamej výchovy, právo rozhodovať o podstatných záležitostiach, týkajúcich sa dieťaťa.

Striedavá starostlivosť

Pokiaľ bude dieťa v určitých intervaloch striedať dve prostredia, v ktorých bude žiť, pôjde o starostlivosť striedavú. Znamená to, že dieťa žije počas určitého časového úseku s každým z rodičov¹¹⁴. Striedavá starostlivosť poskytuje určitý priestor na destabilizáciu pomerov dieťaťa, pričom kladie veľké výchovné nároky na každého z rodičov. Na druhej strane – za predpokladu jej úspešného zvládnutia – výrazne zvyšuje predpoklad, že láskyplný a produktívny vzťah dieťaťa k obom rodičom zostane zachovaný aj po zrušení spoločnej domácnosti. V prípade, ak sa potom nejakým spôsobom destabilizuje výchovné prostredie u jedného z rodičov (choroba, smrť, uväznenie, úpadok), nie je prechod do výchovného prostredia druhého rodiča pre dieťa taký traumatizujúci. Navyše sú rodičia zvyknutí spolupracovať v záujme dieťaťa a tak nie je

112 Hrušáková, M. a kolektív. Zákon o rodině. Komentář. 3. vydání. Praha: C. H. Beck, 2005, s. 91

113 Radvanová, S. - Zuklínová M.: Kurs občanského práva - Instituty rodinného práva. 1. vydání. Praha, C. H. Beck 1999, str. 67

114 Hrušáková, M. a kolektív. Zákon o rodině. Komentář. 3. vydání. Praha: C. H. Beck, 2005, s. 93

predpoklad, že budú vzniknutú situáciu zneužívať na zničenie vzťahu k druhému rodičovi obmedzovaním styku. Striedavá starostlivosť obmedzuje pocit straty a tým zvyšuje aj sebeúctu dieťaťa. Sú pri nej zachované tak prvky mužského, ako aj ženského prístupu, možnosť stotožnenia a komunikácie s mužským i ženským vzorom.¹¹⁵

Prvoradým predpokladom pre jej ustanovenie je, že dieťa nebude vytrhávané opakovane z prostredia školy alebo predškolského zariadenia a cyklicky umiestňované do iného prostredia. Že teda obaja rodičia žijú aspoň približne v mieste, ktoré umožňuje dieťaťu dennú dochádzku do zariadenia, ktoré už navštevuje, resp. na ktorom sa rodičia dohodnú. Podobne by sa malo dieťaťu zachovať jeho sociálne prostredie – priatelia, susedia, záujmové aktivity. Doba, ktorú trávi dieťa u každého z rodičov, môže byť určená rôzne. Je závislá najmä na potrebách dieťaťa, jeho veku, záľubách, školských povinnostiach a mimoškolských aktivitách. Skúsenosti zahraničných úprav ukazujú, že ako optimálny sa javí týždeň až štrnásť dní u dieťaťa predškolského veku a mesiac u detí starších.¹¹⁶ Je to však veľmi individuálne, osvedčil sa tiež systém 2-2-3, ktorý umožňuje dieťaťu plynulý prechod z jednej domácnosti do druhej bez nutnosti sťahovania. Nie je však vylúčené ani striedanie v polročných, resp. ročných intervaloch, ktoré je odôvodnené najmä pri striedaní odlišných sociálnych prostredí (rodičia nežijú v jednom meste, alebo v jednom štáte apod.).

Pokiaľ sa týka rozsahu starostlivosti, ktorú má zabezpečovať každý z rodičov, treba uviesť, že zákon nevyžaduje, aby šlo o presné rozdelenie času v pomere 50:50. Do úvahy prichádza (a pripojila sa k tomu aj aplikačná prax) aj iné rozvrhnutie času starostlivosti. O striedavej starostlivosti možno hovoriť aj od pomeru 70:30 a je len na súde, či pri takomto trávení času vyhodnotí ako záujem dieťaťa jeho zverenie do striedavej starostlivosti oboch rodičov alebo do výlučnej starostlivosti jedného rodiča s úpravou širokého styku v rozsahu 30% času dieťaťa. S ohľadom na nesprávne právne vedomie prevažne laickej verejnosti, týkajúce sa názoru, že zverením dieťaťa do výlučnej osobnej starostlivosti získava rodič preferenčné postavenie voči druhému rodičovi, sa však javí vhodnejším riešením zverenie dieťaťa do striedavej osobnej starostlivosti. Takýmto rozhodnutím súd plní svoju výchovnú funkciu. Pokiaľ súd dospeje k záveru, že pre konkrétne dieťa bude striedavá starostlivosť prínosom, nie je nutné, aby bola ako taká vyvážená, teda napr. mesiac u matky a mesiac u otca, resp. aby bol vyvážený kontakt

115 Francová, M, Dvořáková Závodská, J.: Rozvody, rozchody a zánik partnerství. Praha : ASPI, Wolters Kluwer, 2008, str. 17

116 tamtiež

s druhým z rodičov. Predovšetkým je potrebné vziať do úvahy individuálne potreby konkrétneho dieťaťa, jeho názor, želania atď. Ide o to, aby akékoľvek usporiadanie bolo predovšetkým v záujme dieťaťa.¹¹⁷

Spoločná starostlivosť

Spoločná starostlivosť obidvoch rodičov po rozvode znamená, že obaja rodičia sa budú aj naďalej o dieťa starať súčasne v prostredí, kde bude dieťa žiť (napríklad naďalej rodičia zostávajú s dieťaťom v jednom byte)¹¹⁸. Neexistuje teda konkrétne rozhodnutie o zverení dieťaťa jednému z rodičov. Nebudú ani upravované otázky výživného na čas po rozvode. Schválenie dohody o spoločnej starostlivosti bude praktické napr. za situácie, kedy je dieťa blízko veku plnoletosti, napr. už nežije s rodičmi v spoločnej domácnosti, samo sa živí alebo študuje mimo miesto svojho bydliska¹¹⁹.

B. Rozhodovanie o výkone rodičovských práv a povinností k dieťaťu, ktorého rodičia spolu nežijú

Druhým prípadom, kedy súd rozhoduje o zverení dieťaťa do osobnej starostlivosti je, keď upravuje výkon rodičovských práv a povinností v ďalších prípadoch podľa ustanovenia § 36 zákona o rodine. Opätovne ide o prípad rozhodovania o tom, ktorému z rodičov dieťa bude zverené do osobnej starostlivosti, resp. o nariadení striedavej starostlivosti. Na rozdiel od ustanovenia § 24 však zákon bez všetkých pochybností explicitne uvádza (cit.): „...najmä určí, *ktorému z rodičov* zverí maloleté dieťa do osobnej starostlivosti.“ Je teda zrejmé, že úprava podľa tohoto ustanovenia sa môže týkať výlučne výkonu rodičovských práv a povinností.

V zmysle odseku 1 citovaného § ide o prípady, keď rodičia maloletého dieťaťa spolu nežijú, takže buď

- rodičia dieťaťa neuzavreli manželstvo a nežijú spolu (vôbec nezačali, resp. prestali spolu žiť) alebo

117 Králičková, Z.: Lidskoprávní dimenze českého rodinného práva. Brno : Masarykova univerzita, 2010, str. 90

118 Radvanová, S. - Zuklínová M.: Kurs občanského práva - Instituty rodinného práva. 1. vydání. Praha, C. H. Beck 1999, str. 67

119 Hrušáková, M. a kolektiv. Zákon o rodině. Komentář. 3. vydání. Praha: C. H. Beck, 2005, s. 92

- rodičia dieťaťa sú manželia a nežijú spolu (vôbec spolu žiť nezačali, resp. prestali spolu žiť).

Naplnenie podmienky, že rodičia dieťaťa spolu nežijú, nie je teda závislé od okolnosti, či sú alebo nie sú manželia, ani od okolnosti, či spolu bývajú alebo nie. Slovenský právny poriadok neukladá povinnosť bývať spolu ani manželom, ani rodičom dieťaťa. Preto splnenie tejto podmienky treba posudzovať komplexne a zisťovať, či existuje medzi rodičmi vôľa tvoriť rodinu, resp. vôľa spoločne zabezpečovať jej potreby. Môže nastať prípad, že rodičia maloletého spolu nebývajú a napriek tomu spolu žijú. A naopak, i keď spolu rodičia bývajú, nemusia spolu žiť¹²⁰.

Druhou podmienkou pre vydanie autoritatívneho súdneho rozhodnutia podľa ustanovenia § 36 je, že rodičia nie sú schopní sa o výkone svojich rodičovských práv a povinností dohodnúť. Dohodu rodičov zákon vždy uprednostňuje, aj keď podlieha schváleniu súdom. Pri jej posudzovaní musí mať súd v prvom rade na zreteli vodiace kritérium celého konania starostlivosti o maloletých a právnej úpravy postavenia maloletého dieťaťa vôbec – záujem maloletého dieťaťa. Pokiaľ teda rodičia dobrovoľne dospejú k zmiernemu vyriešeniu podstatných otázok, týkajúcich sa osobnosti dieťaťa (zverenie do osobnej starostlivosti, výživné, prípadne styk), je predpoklad, že ide o riešenie, ktoré obom vyhovuje a nebude im teda poskytovať priestor na konflikty a rozpory a následnú destabilizáciu pomerov dieťaťa. Jedným zo základných kritérií pri posudzovaní súladu dohody rodičov a záujmu maloletého dieťaťa je aj perspektívne posúdenie opodstatnenosti vzniku ďalšieho súdneho konania o tejto veci v pomerne krátkom časovom období, resp. v budúcnosti ako takej. Ďalším nezanedbateľným kritériom je dopad dohody rodičov na fyzickú a psychickú pohodu dieťaťa, keďže nie je vylúčené, že rodičia pri jej formulovaní stratia zo zreteľa práve tieto aspekty na úkor ich vlastnej snahy realizovať a presadzovať svoje rodičovské práva vo vzťahu k druhému rodičovi. Tak sa môže stať, že rodičia uzatvoria dohodu, ktorá im obom pri realizácii ich rodičovských práv a povinností vyhovuje, avšak stresuje dieťa (delenie dieťaťa uprostred Štedrého večera, príliš časté striedanie prostredia apod.). Pokiaľ ide o dieťa, ktoré je s ohľadom na svoj vek schopné vyjadriť svoj názor, súd by mal tento názor na konkrétny návrh dohody rodičov zisťovať. S tým úzko súvisí povinnosť oboznámiť dieťa s obsahom dohody a to nielen prečítaním jej textu, ale dôkladným a dôsledným vysvetlením všetkých jej ustanovení a následkov pre praktický život dieťaťa. Až keď bude mať súd za

120 Pavelková, B.: Zákon o rodine. Komentár. Praha : C. H. Beck, 2011, s. 204

preukázané, že dieťa obsahu dohody porozumelo a dokáže si pod jej ustanoveniami predstaviť konkrétnu situáciu, potom môže zistiť jeho názor na to, či je alebo nie je schopné a ochotné sa takémuto výkonu rodičovských práv prispôbiť.

Pokiaľ súd dospeje k záveru, že dohoda rodičov nie je v záujme maloletého dieťaťa, neschváli ju. Konanie však v tomto prípade nemožno skončiť jednoduchým zamietnutím návrhu, keďže ide o konanie, ktoré môže začať aj bez návrhu. Súd nie je viazaný návrhom a tak z úradnej moci upraví v takomto prípade výkon rodičovských práv a povinností autoritatívnym rozhodnutím tak, aby bola prijatá úprava najvýhodnejšia pre záujem maloletého dieťaťa v zmysle vykonaného dokazovania.

C. Zverenie do náhradnej starostlivosti

Tretím prípadom, v ktorom má súd právo rozhodnúť o zverení dieťaťa do osobnej starostlivosti je jeho zverenie do náhradnej starostlivosti. Náhradnou starostlivosťou zákon rozumie viacero osobitne usporiadaných, na seba nadväzujúcich a vzájomne sa podmieňujúcich dočasných opatrení, ktoré nahrádzajú osobnú starostlivosť rodičov o maloleté dieťa v prípadoch, ak ju rodičia nezabezpečujú alebo nemôžu zabezpečiť. Náhradnou starostlivosťou je

- zverenie maloletého dieťaťa do osobnej starostlivosti inej fyzickej osoby než rodiča (náhradná osobná starostlivosť)
- pestúnska starostlivosť
- ústavná starostlivosť¹²¹.

Od náhradnej starostlivosti treba odlíšiť prípad, keď rodičia dočasne poveria tretiu osobu, napr. starého rodiča dieťaťa výkonom osobnej starostlivosti o dieťa. Z rodičovského práva výchovy sa dá vyčleniť osobná starostlivosť ako čiastkové oprávnenie, ktoré môžu vykonávať aj iné osoby než rodičia. Rodičia sa však nezbavujú zodpovednosti za riadny výkon rodičovského práva výchovy. Oni sú tí, ktorí stále rozhodujú o osobe dieťaťa prihliadajúc na jeho záujmy¹²². Až v prípade, ak túto funkciu

121 Ust. § 44 zákona o rodine

122 Pavelková, B. - Kubíčková, G. - Čečotová, V.: Zákon o rodine. Komentár s judikatúrou. 1. vydanie. Šamorín: HEUREKA, 2005, s. 135

rodičia trvalejšie nezabezpečujú alebo ju nemôžu zabezpečiť, prichádza do úvahy rozhodnutie súdu o zverení dieťaťa do náhradnej starostlivosti.

Pri rozhodovaní o tom, ktorý z uvedených spôsobov je najvhodnejší, musí súd prihliadnuť najmä na záujem maloletého dieťaťa. Záujem dieťaťa je daný jeho vekom, potrebami, zdravotným stavom, záujmami, rozumovou vyspelosťou, vlastnosťami, inými väzbami. Keďže v ods. 1 ust. § 44 zákon definuje náhradnú starostlivosť ako súbor osobitne usporiadaných, na seba nadväzujúcich a vzájomne sa podmieňujúcich dočasných opatrení, má súd zvažovať ich použitie v uvedenom poradí. Teda v prvom rade zverenie dieťaťa do osobnej starostlivosti najlepšie príbuzného, ak to nie je možné, potom do pestúnskej starostlivosti. Ústavná starostlivosť by mala prichádzať do úvahy len vtedy, ak dieťa nemožno zveriť do náhradnej osobnej starostlivosti ani do pestúnskej starostlivosti. Výslovne to zákon uvádza pri právnej úprave ústavnej starostlivosti v § 54 ods. 2 zákona o rodine¹²³.

Keďže náhradná starostlivosť je inštitútom, ktorého cieľom je zhojiť stav, keď rodičia nemôžu zabezpečiť starostlivosť o dieťa osobne, je prirodzené, že v tomto prípade rozhoduje súd o zverení dieťaťa tretej osobe, odlišnej od obidvoch rodičov.

D. Priznanie práva osobnej starostlivosti maloletému rodičovi

Posledným, štvrtým prípadom rozhodovania o osobnej starostlivosti o maloleté dieťa je možnosť súdu priznať rodičovské práva a povinnosti i maloletému rodičovi dieťaťa, staršiemu ako 16 rokov v určitom konkrétne vymedzenom rozsahu; vo vzťahu k osobnej starostlivosti o dieťa¹²⁴. Nakoľko výkon rodičovských práv a povinností patrí len rodičovi, ktorý má plnú spôsobilosť na právne úkony, nemôže maloletý rodič (pokiaľ nenadobudne plnú spôsobilosť na právne úkony uzavretím hoci aj neplatného manželstva) sám vykonávať žiadne práva a povinnosti, ktoré tvoria obsah tohto inštitútu. Výnimku tvorí prípad, keď v zmysle ust. § 29 zákona o rodine súd prizná maloletému rodičovi rodičovské práva a povinnosti vo vzťahu k osobnej starostlivosti o maloleté dieťa. Na základe takéhoto rozhodnutia sa maloletý rodič nestáva zákonným zástupcom dieťaťa, ani mu nevzniká právo spravovať majetok dieťaťa. Právoplatnosťou tohto rozhodnutia

123 Cirák, J. - Pavelková, B. - Števček, M.: Rodinné právo. 2. vydanie. Šamorín: HEUREKA, 2008, s. 121 – 122

124 Dôvodová správa k ust. § 29 zákona o rodine

nadobúda maloletý rodič právo zabezpečovať osobnú starostlivosť o svoje dieťa – teda mať ho u seba, určiť tak miesto jeho pobytu, výchovne na neho pôsobiť, starať sa neho, o jeho výživu, oblečenie, hygienu a inak uspokojovať jeho základné potreby. V zmysle Dohovoru o právach dieťaťa má každé dieťa právo vyrastať v prirodzenom rodinnom prostredí a právo na rodičovskú výchovu a starostlivosť. Je teda pochopiteľné, že štát má záujem na tom, aby ani maloletému rodičovi nebolo bránené vytvoriť pre svoje dieťa vhodný výchovný rámec. Pritom si však ponecháva právo posúdiť túto jeho schopnosť. Cieľom takejto právnej úpravy je eliminovať možné dopady nezrelosti osobnosti rodiča, ktorý je ešte sám minimálne z právneho hľadiska dieťaťom, na osobu dieťaťa. Už samotná skutočnosť, že sa osoba stane rodičom vo veku do nadobudnutia plnoletosti, vzbudzuje pochybnosti o určitej osobnostnej zrelosti a zodpovednosti. Preto je nevyhnutná ingerencia štátu do tohto právneho vzťahu rodič – dieťa, ktorý by inak – za normálnych okolností – dohľadu štátu nepodliehal.

Ak súd maloletému rodičovi výkon rodičovských práv a povinností vo vzťahu k osobnej starostlivosti o dieťa neprizná, potom vykonáva rodičovské práva a povinnosti druhý z rodičov samostatne. Samozrejme za podmienky, že jemu výkon rodičovských práv a povinností patrí. Pokiaľ by to tak nebolo, prípadne druhý rodič nie je známy, potom súd systémom náhradných opatrení (ustanovenie poručníka, zverenie dieťaťa do náhradnej starostlivosti apod.) zabezpečí ochranu práv maloletého dieťaťa až do času, kým jeho maloletý rodič bude oprávnený svoje rodičovské práva a povinnosti vykonávať.

Pokiaľ sa týka požiadaviek, ktoré zákon kladie na maloletého rodiča, ktorému je možné priznať rodičovské práva a povinnosti vo vzťahu k osobnej starostlivosti o dieťa, sú definované tak, že musí ísť o osobu staršiu ako 16 rokov, ktorá zaručuje, že výkon osobnej starostlivosti zabezpečí v záujme maloletého dieťaťa, teda že je schopná zabezpečiť sústavnú a dôslednú starostlivosť o výchovu, zdravie, výživu a všestranný vývoj svojho maloletého dieťaťa.

A. KRITÉRIA PRE VÝBER DRUHU OSOBNEJ STAROSTLIVOSTI

Rozhodnutie súdu o tom, či vo vzťahu k dieťaťu nariadi výlučnú osobnú starostlivosť, alebo striedavú osobnú starostlivosť závisí od množstva okolností a je výrazom individuality každého konkrétneho vzťahu rodič – dieťa. Možno sa plne

stotožniť s konštatovaním Ústavného súdu Českej republiky, keď vo svojom náleze¹²⁵ uviedol, že „z ústavnoprávneho pohľadu nie je možné nadradovať modely fungovania vzťahov medzi oddelenými rodičmi a maloletými deťmi, ktoré majú orgány verejnej moci zažité, nad záujem dieťaťa, ktorý je definovaný v čl. 3 Dohovoru o právach dieťaťa. Tieto modely, akokoľvek sú v mnohých prípadoch prínosné a použiteľné, nemôžu postihovať situácie každého jednotlivého maloletého dieťaťa. Je preto vecou všeobecných súdov, aby pri zohľadnení všetkých konkrétnych okolností daného prípadu a z nich vyplývajúceho záujmu dieťaťa, ktorý musí byť vždy prvým hľadiskom pri akejkoľvek činnosti, týkajúcej sa detí, či už uskutočňovanej verejnými alebo súkromnými zariadeniami sociálnej starostlivosti, súdmi alebo správnymi orgánmi, rozhodli o konkrétnej podobe najvhodnejšieho usporiadania vzťahu medzi rodičmi a deťmi. Na tom nemôže nič meniť ani to, že sa rodičia nie sú schopní na takomto usporiadaní sami dohodnúť“. Takže možno konštatovať, že ani pri striedavej starostlivosti, ani pri styku s dieťaťom nevyplýva zo zákona žiadny model, preto nie je možné ho umelo vytvárať, ani pokiaľ ide o intervaly striedania dieťaťa u toho ktorého rodiča, ani pokiaľ ide o kontakt s druhým z nich.¹²⁶

Medzi základné kritériá patrí citový vzťah dieťaťa ku každému z rodičov, schopnosť rodičov tento vzťah rozvíjať a stimulovať, kvalita ich výchovného pôsobenia na dieťa, kvalita ich osobností ako výchovných vzorov, kvalita schopnosti zabezpečiť osobnú starostlivosť o dieťa, miera, akou sa do času rozhodovania podieľali na osobnej starostlivosti o dieťa. Pokiaľ sú všetky tieto kritériá medzi rodičmi vyvážené, potom sú pravdepodobne splnené podmienky pre nariadenie striedavej osobnej starostlivosti. Dieťa s rovnakými citovými väzbami na oboch rodičov bude trpieť oveľa menej, ak bude rovnaký čas s každým z rodičov, hoci za cenu zmeny domáceho prostredia, ako v prípade, ak bude zverené do výlučnej osobnej starostlivosti jednému rodičovi, zaistí sa mu stabilné výchovné prostredie, ale citovo bude strádať, pretože mu bude chýbať druhý rodič, ktorý bude mať len určené dni stretávania. Vo všetkých týchto prípadoch je nevyhnutné zisťovať názor dieťaťa, pričom znalecký posudok by mal byť krajným riešením, nie povinným dôkazným prostriedkom.

Nezanedbateľným kritériom je záujem oboch rodičov o osobnú starostlivosť o dieťa. Hoci zákon uvádza, že striedavú starostlivosť môže súd nariadiť aj v prípade, ak jeden z rodičov nesúhlasí, avšak je v záujme dieťaťa, stále platí podmienka, že musí ísť

125 II. ÚS 363/03

126 Králičková, Z.: Lidskoprávní dimenze českého rodinného práva. Brno : Masarykova univerzita, 2010, str. 90

o prípad, keď majú obaja o osobnú starostlivosť o dieťa záujem. Ak jeden z rodičov nemá ambíciu sa o dieťa starať, nebolo by v záujme dieťaťa, aby bolo tomuto rodičovi napriek tomu zverené. Rozhodne by však súd mal zisťovať dôvody, pre ktoré rodič nechce zabezpečovať osobnú starostlivosť o dieťa a viesť ho k riadnemu plneniu rodičovských povinností. Ved' pokiaľ sa slovenský rodič nemôže právne vzdať svojho dieťaťa, niet dôvodu, aby mu bolo legálne umožňované vzdať sa výkonu rodičovských práv a povinností, resp. jeho časti.

Zo štatistických údajov¹²⁷ úradu práce, sociálnych vecí a rodiny vyplýva, že v praxi stále prevažuje zverovanie detí do výlučnej osobnej starostlivosti jedného rodiča, konkrétne matke. Za rok 2011 bolo na Slovensku zverených do osobnej starostlivosti matky 16.487 detí, otca 1.495 detí, do striedavej osobnej starostlivosti 742 detí, z toho v 457 prípadoch na základe schválenej rodičovskej dohody. Len v 94 prípadoch bolo rozhodnuté o striedavej osobnej starostlivosti proti vôli jedného rodiča. V apríli 2012 zverili súdy 1.339 detí matkám, 113 detí otcom a 64 detí do striedavej osobnej starostlivosti. Z tohto počtu v 14 prípadoch súd rozhodol bez súhlasu oboch rodičov.

Typickými prípadmi detí, pre ktoré nie je vhodná striedavá starostlivosť, sú deti s abnormalitami sociálneho správania, ktoré vyžadujú stabilitu ich výchovného prostredia alebo prítomnosť konkrétnej osoby, na ktorú sú fixované. Typickými prípadmi rodičov, ktorí nie sú vhodní na striedavú starostlivosť sú rodičia, ktorí pôsobia na osobnosť dieťaťa alebo jeho výchovu negatívne, vnášajú do výchovy dieťaťa nestabilitu, majú správne výchovné pôsobenie druhého rodiča, vytvárajú tlak na psychiku dieťaťa, podporujú v dieťati nesprávne návyky apod.

B. KRITÉRIA PRE VÝBER VHODNEJ OSOBY PRI ZVERENÍ DIEŤAŤA DO OSOBNEJ STAROSTLIVOSTI

Pri stanovovaní kritérií pre výber osoby, ktorá dokáže najvhodnejším spôsobom zabezpečiť dieťaťu osobnú starostlivosť, je nevyhnutné uviesť si jednak základné ciele výchovy dieťaťa a jednak základné ciele osobnej starostlivosti oň.

Obsah a ciele výchovy dieťaťa boli podrobnejšie rozobraté v 2. kapitole. V jej

127 http://www.upsvar.sk/statistiky/socialne-veci-statistiky/2011-socialnopravna-ochrana-deti.html?page_id

závere bolo zhrnuté, akým osobnostným profilom má vynikať zdravý dospelý jedinec - **jednoznačne má ísť o fungujúcu, citovo a psychosociálne zrelú ľudskú osobnosť s produktívnou sociálnou orientáciou.** To teda predpokladá, že osoba, ktorá bude zabezpečovať dennú osobnú starostlivosť o dieťa, bude sama cítiť a rešpektovať ideály, ktoré spoločnosť všeobecne akceptuje a bude schopná a ochotná svoje pozitívne vlastnosti odovzdávať dieťaťu systematickým každodenným pôsobením. Práve táto okolnosť je nesmierne dôležitá – osoba, ktorá má dieťa v bežnej starostlivosti, má vytvorený najširší priestor na to, aby formovala psychický aj fyzický vývin dieťaťa každodenným príkladom, častokrát aj bez ďalšieho, napríklad verbálneho pôsobenia. Vplyv osobného príkladu na výchovu je psychológiou už všeobecne akceptovaný. Dobré vychovávať iného, znamená vychovávať najprv seba. Tendencia napodobňovať pomáha dieťaťu preberať mnohé spôsoby správania, návyky a osobitosti rodičov, súrodencov alebo iných osôb, s ktorými dieťa prichádza do kontaktu¹²⁸. Z tohto hľadiska je teda pre výber najvhodnejšej osoby na osobnú starostlivosť o dieťa rozhodujúce v prvom rade stanovenie okruhu osôb, ktoré prichádzajú do úvahy. Všeobecne možno konštatovať, že by malo ísť o osoby s vysokým morálnym, spoločenským a ľudským kreditom, keďže výchovou sa má sledovať také konanie dieťaťa, ktoré nebude v rozpore so spoločenskými požiadavkami ani so spoločenskou morálkou. Základnými cieľmi výchovy dieťaťa sú jeho vedenie k samostatnosti, disciplíne, poriadku, úcte k iným ľuďom a k autoritám, odvahe, slušnosti, pravdovravnosti. Výchova v rodine je prípravou na sociálne spolunažívanie v spoločnosti. Tie vlastnosti, ktoré sú cieľom výchovného pôsobenia na dieťa, musí v čo najširšej miere vykazovať aj osoba, ktorej sa dieťa zveruje do osobnej starostlivosti. Týka sa to však aj ostatných osôb v spoločnej domácnosti. Pre správnu výchovu je nevyhnutné, aby pravidlá, určené pre dieťa, rešpektovali všetci členovia rodiny. Malé dieťa pre svoje konanie potrebuje pozitívne vzory, láskyplnú opateru, pevnú autoritu, účelný a pravidelný režim. Správna výchova neumožňuje dieťaťu robiť si čo chce, práve naopak – v jeho výchove musí byť pevný poriadok a autorita, ktorým sa dieťa musí podriaďovať a v rámci toho si osvojovať prvky samostatnosti a disciplíny¹²⁹. Pritom však treba rešpektovať osobitosti osobnosti dieťaťa, čo kladie na vychovávajúcu osobu ďalšie požiadavky - vyžaduje empatiu, toleranciu, pochopenie, zdravý úsudok, sebaovládanie, racionalitu.

Všetky tieto požiadavky sú v prvom rade kladené na osobu, ktorá zabezpečuje každodennú starostlivosť o dieťa, keďže práve táto osoba je primárnym výchovným

128 Repáš, E.: Psychológ bez čakárne. Bratislava: OBZOR. 1980.

129 Repáš, E.: Psychológ bez čakárne. Bratislava: OBZOR. 1980.

vzorom. Sú tiež nevyhnutné u spolužijúcich osôb, aby tieto nevhodným príkladom nenegovali výchovné pôsobenie základnej autority. Jednota pri výchove je totiž ďalším predpokladom jej úspešného zavŕšenia. Jeden vychovávateľ nesmie dieťaťu povoliť to, čo mu prvý zakázal a nesmie sa stať, aby jeden popieral to, čo dieťa druhý učil.¹³⁰ Absolútna výchovná jednota medzi rodičmi je skôr nepravdepodobná. Podľa psychológov¹³¹ táto zhoda výchovných postupov ani nie je podstatná až tak, ako rešpekt rodičov k rozhodnutiu toho druhého. Ak sa rodičia navzájom rešpektujú a podporujú, môžu tak dieťaťu poskytnúť viac skúseností s rôznymi formami výchovy a zároveň ho viesť k rôznym typom aktivít.

Základné ciele osobnej starostlivosti už boli spomínané v predchádzajúcom bode - osobne sa starať o dieťa a rozhodovať o jeho bežných denných záležitostiach. Variť pre neho, nakupovať, prať, žehliť, učiť sa s ním, zabezpečovať jeho mimoškolské aktivity, bežné lekárske ošetrenie a prevenciu, kontakt so školským alebo predškolským zariadením, organizovať jeho čas a kontrolovať plnenie uložených povinností. Toto sú ďalšie nároky najmä na časové možnosti vhodnej osoby a jej organizačné schopnosti.

B.1 KRITÉRIA PRE VÝBER JEDNÉHO Z RODIČOV PRI VÝLUČNEJ OSOBNEJ STAROSTLIVOSTI

Pokiaľ ide o kritériá rozhodovania, ktorému z rodičov súd zverí dieťa do výlučnej osobnej starostlivosti, ak nie je striedavá osobná starostlivosť vhodná, treba mať na zreteli už spomínané základné ciele výchovy dieťaťa, spolu so základnými cieľmi osobnej starostlivosti oň. Slovenský zákon o rodine v ustanovení § 24 ods. 3 stanovuje súdu povinnosť pri rozhodovaní o výkone rodičovských práv a povinností alebo pri schvaľovaní dohody rodičov vždy prihliadnuť na *záujem maloletého dieťaťa*, najmä na *jeho citové väzby, vývinové potreby a stabilitu budúceho výchovného prostredia*. Toto ustanovenie možno aplikovať aj konkrétne na rozhodovanie o otázke zverenia do osobnej starostlivosti jedného z rodičov, spolu s ustanoveniami, kladúcimi požiadavky na výkon rodičovských práv a povinností ako takých, ktoré sú upravené v II. časti prvej hlavy zákona o rodine.

130 Repáň, L.: Psychológ bez čakárne. Bratislava: OBZOR. 1980.

131 Šmolka, P.; Mach J.: Manželská a rodinná trápení. Praha : PORTÁL. 2008, str. 63

Záujem maloletého dieťaťa je jednou zo základných zásad rodinného práva vôbec. Jeho platnosť v rodinnom práve je natoľko všeobecná, že sa premieta do každého rodinnoprávneho vzťahu. Do istej miery možno v súčasnosti v tomto princípe nájsť vlastný zmysel existencie rodinného práva, pretože ak by nebolo potrebné špeciálne upraviť právne postavenie dieťaťa a jeho ochranu, teda ak by postačovala všeobecná občianskoprávna úprava postavenia fyzickej osoby, nebolo by potrebné ani právne regulovať manželstvo, ktoré je chápané ako základ pre vznik rodiny. Zatiaľ stále nebolo vytvorené vhodnejšie výchovné prostredie pre dieťa než prostredie rodinné, v ktorom dieťa žije s oboma rodičmi, spojenými trvalejším právnym zväzkom.¹³² Záujem dieťaťa musí byť prvoradým hľadiskom pri akejkoľvek činnosti týkajúcej sa detí, nech už uskutočňovanej verejnými alebo súkromnými zariadeniami sociálnej starostlivosti, súdmi, správnymi alebo zákonodarnými orgánmi¹³³. V tomto prípade je záujem maloletého dieťaťa kritériom pre rozhodovanie medzi dvoma osobami s rovnakými právami a povinnosťami (rodičmi) o tom, ktorému z nich bude maloleté dieťa na čas po rozvode zverené do osobnej starostlivosti. Právo (a povinnosť), ktorú do rozvodu manželstva pravdepodobne zabezpečovali obaja rodičia spoločne (osobná starostlivosť o dieťa), sa musí čiastočne rozčleniť tak, že osobnou starostlivosťou bude poverený len jeden z rodičov a druhému rodičovi vznikne osobitné (nové) právo na styk s dieťaťom, prostredníctvom ktorého má priestor na výchovné pôsobenie na dieťa. Záujem maloletého teda v tomto kontexte predstavuje vyhodnotenie existencie čo najpriaznivejších podmienok pre naplnenie cieľov výchovy dieťaťa a cieľov osobnej starostlivosti oň. Súd v konaní bude u dieťaťa skúmať:

- záujmy jeho čo najlepšieho fyzického zdravia
- záujmy jeho psychického zdravia a ďalšieho zdravého duševného vývinu
- záujem na inom všestrannom rozvoji osobnosti dieťaťa, morálnom, etickom, vzdelanostnom apod.

Aj osobu každého z rodičov musí súd prehodnotiť z viacerých aspektov:

- ako samostatnú osobnosť s jej vlastnými charakterovými rysmi a ich potencionálnym dosahom na budúce zdravie a vývoj dieťaťa

132 Hrušáková, M. - Králičková, Z.: České rodinné právo. 3. přepracované a doplněné vydání. Brno: Nakladatelství Doplněk, 2006, s. 18

133 čl. 3 bod 1. Dohovoru o právech dieťaťa č. 104/1991 Zb.

- ako osobu, ktorá by mala zabezpečovať každodennú starostlivosť o dieťa
- ako osobnosť v interakcii s osobnosťou dieťaťa
- ako osobnosť v interakcii s druhým rodičom s ohľadom na psychické zdravie dieťaťa.

Z hľadiska fyzického zdravia dieťaťa možno záujem súdu pri dokazovaní rozčleniť do nasledujúcich okruhov:

1. aký je životný štýl dieťaťa a každého z rodičov (zamestnanie, záľuby, spôsob trávenia voľného času, športovanie, bary).
2. aký je denný režim dieťaťa a rodičov (pomer času tráveného v práci, v škole, mimo domov, mimo mesto, rozloženie práce, krúžky, záujmy)
3. vhodnosť hygienických návykov každého člena rodiny
4. vzťah k alkoholu, drogám a inými omamným látkam
5. vzťah k fajčeniu, aktívnemu aj pasívnemu
6. spôsob stravovania každého člena rodiny
7. prístup k zdraviu (očkovanie, prevencia, zubár, apod)
8. prístup k liečeniu (podávanie liekov, akceptácia choroby, logopéd, iné odborné poradenstvo, alternatívna medicína).

Z hľadiska psychického zdravia dieťaťa treba skúmať a vyhodnotiť:

1. doterajšie výchovné pôsobenie každého z rodičov na dieťa a jeho výsledky
2. schopnosť rodiča dohodnúť sa na výchove a starostlivosti o dieťa s druhým rodičom
3. citovú orientáciu dieťaťa
4. kontinuitu doterajšieho výchovného prostredia
5. schopnosť rodiča a iných jemu blízkych osôb vytvárať psychickú pohodu u dieťaťa (vhodným prostredím, vhodnými podnetmi, absenciou psychického tlaku)
6. schopnosť rešpektovať a akceptovať osobnosť dieťaťa s jej vývinovými zmenami

7. spôsob prezentácie názorov na druhého rodiča pred dieťaťom
8. schopnosť rešpektovať úlohu druhého rodiča pri výchove
9. vlastnú prezentáciu osobnosti dieťaťa a rodičov na verejnosti
10. spôsob a intenzitu aplikácie sankčných oprávnení rodičom
11. reálnosť požiadaviek, kladených na dieťa každým z rodičov.

Záujem na inom všestrannom rozvoji osobnosti dieťaťa vyžaduje zistenie:

1. bytových pomerov každého z rodičov
2. miesta ich budúceho pobytu s dieťaťom, napríklad v záujme zachovania stability prostredia¹³⁴
3. osobnostného profilu každého rodiča (jeho vzťahu k práci, k spoločnosti, k ľuďom, jeho životných postojov, charakterových čŕt, postoja k plneniu povinností)
4. schopnosti každého z rodičov zabezpečiť naplnenie každodenných potrieb dieťaťa (stanovenie denného režimu, jeho kontrola, obstarávanie bežnej údržby osoby dieťaťa)
5. výchovných schopností každého z rodičov
6. talentu a nadania dieťaťa, jeho vývojových možností
7. životných pomerov rodičov (okruh blízkych osôb; okruh osôb, schopných pomáhať pri starostlivosti o dieťa; pracovná doba; miesto výkonu práce; dĺžka trvania pracovného pomeru)
8. citových väzieb dieťaťa so súrodencami a príbuznými každého z rodičov
9. hmotného zabezpečenia dieťaťa zo strany rodiča, jeho majetkových pomerov a zárobkových možností
10. stabilitu budúceho výchovného prostredia (napr. perspektívnosť vzťahu rodiča s novým partnerom, akceptáciu takejto tretej osoby dieťaťom).

134 Pritom však treba vziať do úvahy všetky okolnosti konkrétneho prípadu: napr. R 25/1970: „Na rozhodování soudů o tom, komu má být svěřeno nezletilé dítě do výchovy, nemůže mít vliv skutečnost, že rodič, v jehož osobě jsou dány záruky řádné výchovy dítěte, má nebo bude mít bydliště vzdálené od bydliště druhého rodiče“

Prvoradým predpokladom je samozrejme záujem rodiča o dieťa sa osobne starať. Pokiaľ by tento absentoval, nemal by súd zverovať maloleté dieťa do osobnej starostlivosti takéhoto rodiča, hoci je výchova dieťaťa jeho zákonnou povinnosťou. Ak sa totiž rodič o dieťa z akýchkoľvek vlastných dôvodov starať nechce, nie je predpoklad, že bude svoje rodičovské povinnosti vykonávať riadne a v prospech dieťaťa. Vo vzťahu rodiča k dieťaťu je teda vynucovanie plnenia si rodičovských povinností kontraproduktívne, pretože v konečnom dôsledku nebude ich splnenie v súlade so záujmom dieťaťa, keďže takto vytvorené rodinné prostredie nebude poskytovať záruky, že bude dieťaťu na prospech.

B.2 PORADIE DÔLEŽITOSTI POUŽITÝCH KRITÉRIÍ

Zhrnutie kritérií pre posúdenie kvality výchovných predpokladov rodičov, vrátane ich závažnosti a dôležitosti, ustálila psychológia dlhodobým výskumom¹³⁵ nasledovne:

1. **Osobnosť rodiča** (pre zdravý vývoj osobnosti dieťa nevyhnutne potrebuje vzor, výchovu má určovať psychicky zdravší rodič)
2. **Vzťah rodiča k dieťaťu** (pozitívny vzťah k dieťaťu, inak povedané, láska k nemu, je podmienkou sine qua non pre jeho ďalší normálny vývoj)
3. **Charakter, morálka, štruktúra mravných noriem rodičov** (pre formovanie vlastného charakteru má mať dieťa dobrý vzor)
4. **Rešpekt k právu dieťaťa stykať sa s druhým rodičom** (pretrhnutie citového puta dieťaťa k niektorému rodičovi vedie k narušeniu základnej životnej istoty dieťaťa, popudzovanie neskôr k celému spektru porúch a vypestovaný syndróm zavrnutého rodiča k poškodeniu psychického vývoja dieťaťa)
5. **Vzťah dieťaťa k rodičovi** (pre svoj normálny vývoj dieťa potrebuje trvalú prítomnosť dospeléj osoby – najlepšie rodiča, ku ktorej si vytvára pevný a trvalý vzťah)
6. **Vzor pre vytvorenie sociálnej, hlavne sexuálnej úlohy, identity** (na uspokojivé osvojenie si životnej úlohy musia mať deti vhodný vzor)

135 od roku 1989 po súčasnosť v Česku prebieha na túto tému odborná diskusia skupín psychológov, sociálnych pracovníkov, súdnych znalcov a sudcov

7. **Úroveň vzdelania a inteligencia rodičov** (rodič, ktorý má výrazne vyššie vzdelanie a inteligenciu, bude dieťa viac stimulovať v jeho rozumovom rozvoji, odovzdá mu viac poznatkov a skúseností)
8. **Šírka rodinného zázemia** (širšie rodinné zázemie je pre všestranný rozvoj dieťaťa a jeho pocit životnej istoty priaznivejšie)
9. **Kontinuita prostredia pre dieťa** (dieťa by pokiaľ je to možné, nemalo spretŕhať zväzky s ďalšími dôležitými osobami a s prostredím, na ktoré si zvyklo)
10. **Socioekonomický status** (ak má rodič viac finančných prostriedkov, môže dieťaťu zabezpečiť lepšie životné podmienky).¹³⁶

V súčasnej dobe a pri súčasnom vybavení domácností sa pozornosť posudzovateľov (sudcov, znalcov, sociálneho pracovníka, ale i advokáta) má stále viac presúvať od schopnosti rodiča uspokojovať základné potreby dieťaťa, ako je strava, bývanie, prítomnosť rodiča apod. k náročnejším, diferencovanejším ukazovateľom... Posudzovateľov by stále viac mali zaujímať možnosti rozvoja vyšších, príznačne ľudských stránok osobnosti a postojov dieťaťa. Sú to hlavne rešpekt k právam druhých, sebakritickosť, sociálne správanie, empatia, kooperácia, vzdelanosť, zaujatosť povolaním, cieľavedomosť, tvorivosť..¹³⁷

B.3 DÔKAZNÉ PROSTRIEDKY

Hmotnoprávne podklady pre vydanie rozhodnutia – teda skutočnosti, ktoré súd zisťuje podľa predchádzajúcej kapitoly, možno vyhľadať a vykonať pomocou rôznych dôkazných prostriedkov. Z procesného hľadiska ide o konanie, ktoré súd môže začať aj bez návrhu, čo sa v otázke dokazovania premieta do povinnosti súdu zisťovať skutočnú – materiálnu pravdu¹³⁸. Právna úprava totiž neustanovuje bežne v sporovom konaní žiadny rozsah, resp. mieru, v ktorej sa má dokazovanie vykonať. Tento rozsah určí súd, lebo len on má právo rozhodnúť o tom, ktoré z označených dôkazov vykoná. Výnimočne môže súd vykonať aj iné dôkazy, ako navrhujú účastníci, ale len ak je ich vykonanie nevyhnutné pre

Viac v Bakalář, E. a kol.: Rozvodová tematika a moderní psychologie. Karolinum, PRAHA, 2006, str. 25 a nasl.

137 Tamtiež, str. 27

138 Ust. § 120 ods. 2 o.s.p.

rozhodnutie vo veci (§ 120 ods. 1 o.s.p.).¹³⁹ Na rozdiel od toho v konaní starostlivosti o maloletých je súd zo zákona povinný vykonať aj ďalšie dôkazy, potrebné na zistenie skutkového stavu, hoci ich účastníci nenavrhlí (§ 120 ods. 2 o.s.p.). Účastník nemá v pravom zmysle povinnosť tvrdenia a dôkaznú povinnosť.¹⁴⁰ Podľa ustanovenia § 125 o.s.p. za dôkaz môžu slúžiť všetky prostriedky, ktorými možno zistiť stav veci, najmä výsluch svedkov, znalecký posudok, správy a vyjadrenia orgánov, fyzických osôb a právnických osôb, listiny, ohliadka a výsluch účastníkov. Výpočet týchto dôkazných prostriedkov nie je taxatívny. Ako dôkaz môže slúžiť všetko, čo je vnímateľné ľudskými zmyslami a môže prispieť k zisteniu skutkového stavu veci.

Pri rozhodovaní o zverení dieťaťa do osobnej starostlivosti jedného z rodičov súd využije v prvom rade:

- výsluch rodičov ako účastníkov konania
- výsluch maloletého dieťaťa
- znalecké dokazovanie
- výsluch svedkov
- vyjadrenia orgánov, fyzických a právnických osôb
- listinné dôkazy, správy
- iné dôkazy.

Súd zároveň určí spôsob, ako dôkaz vykoná, pokiaľ spôsob jeho vykonania nepredpisuje zákon.

Výsluch rodiča ako účastníka konania má pre súd významnú výpovednú hodnotu, spočívajúcu v tom, že môže napomôcť súdu vytvoriť si základný obraz o osobnosti rodiča a jeho charakterových črtách. Už samotný prístup rodiča k prebiehajúcemu súdnemu konaniu (skutočnosť, či sa dostavuje na pojednávania; či nemarí priebeh konania; či preberá zásielky; nemarí vykonanie znaleckého dokazovania; akým spôsobom sa v konaní

139 Ficová, S. a kol.: Občianske právo procesné: Základné konanie. 2. aktualizované a rozšírené vydanie. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, Vydavateľské oddelenie, 2008, s. 220

140 Števec, M., Ficová, S. a kol.: Občiansky súdny poriadok. II. diel. Komentár. 2. vydanie. Praha : C. H. Beck, 2012, str. 436

prezentuje; či uposlúchne výzvu súdu; či mu nebolo potrebné uložiť poriadkovú pokutu apod.) poskytuje prvý základný obraz o jeho osobnosti. Podobne nemôže súd ignorovať prejavy účastníkov – ich formu a obsah. Je nevyhnutné si uvedomiť, že pokiaľ má rodič priamo na pojednávaní problém s rešpektovaním autority súdu, ktorá disponuje viacerými účinnými vynucovacími prostriedkami (poriadkové pokuty, justičná stráž), potom jeho výchovné pôsobenie na dieťa, nedisponujúce žiadnou autoritou, naopak samo v postavení „podriadeného“ môže vyvolať situáciu, v ktorej sa takémuto rodičovi priamo podsúva možnosť zneužitia jeho rodičovských práv. Súd má povinnosť ako dôkazný prostriedok využiť tiež poznatok o správaní sa účastníka pred súdom a zohľadniť ho pri rozhodovaní.

Výsluch maloletého dieťaťa ako účastníka konania je jednou z foriem, ktorými súd zisťuje názor dieťaťa na vec, ktorá sa ho priamo týka. Toto právo maloletého vyplýva z ust. článku 12 Dohovoru o právach dieťaťa. Dieťa má tiež právo obdržať potrebné informácie, aby si mohlo slobodne vytvoriť svoj názor. Právo dieťaťa vyjadriť samostatne svoj názor patrí maloletému dieťaťu v rozsahu jeho schopností a rozumovej vyspelosti s ohľadom na jeho vek. Je logické, že nie je nemenné, ale vyvíja sa. Čím je dieťa staršie, tým väčšia váha a pozornosť má byť venovaná jeho názoru. Dieťa sa nemá chápať len ako objekt výchovy, ale ako aktívny účastník výchovného procesu¹⁴¹. Pokiaľ sa týka práva dieťaťa byť vypočuté v súdnom konaní, v ktorom sa rozhoduje o veciach, týkajúcich sa jeho samého, tak toto právo je zakotvené tiež v ust. § 100 ods. 3 o.s.p. Citované ustanovenie navyše vymenúva spôsoby, ktorými je možné názor dieťaťa zisťovať. Okrem výsluchu maloletého je tam tiež zisťovanie prostredníctvom zástupcu dieťaťa (kolízneho opatrovníka), prostredníctvom orgánu sociálnoprávnej ochrany detí a určitú výpovednú hodnotu má aj vyjadrenie názoru dieťaťa pred znalcom, ak ho súd ustanoví.

Pre výsluch maloletého dieťaťa zákon stanovuje určité pravidlá, aj keď dosť nejasne. V prvom rade citované ustanovenie hovorí o tom, že súd dieťa vypočuje (cit.): „aj bez prítomnosti rodičov alebo iných osôb, zodpovedných za výchovu maloletého dieťaťa“. Z tohto ustanovenia ako keby vyplývalo oprávnenie súdu zvážiť, či rodičov maloletého z pojednávacej miestnosti na čas výsluchu maloletého vykáže, alebo nie. Prax však jednoznačne aplikuje toto ustanovenie jednotne tak, že pri výsluchu maloletého je v pojednávacej miestnosti oprávnený zostať len sudca, zapisovateľ a kolízny opatrovník. Rodičia, resp. iné osoby, zodpovedné za výchovu maloletého dieťaťa, ich právni

141 Pavelková, B. - Kubíčková, G. - Čechotová, V.: Zákon o rodine. Komentár s judikatúrou. 1. vydanie. Šamorín: HEUREKA, 2005, s. 130

zástupcovia a zrejme aj verejnosť¹⁴² sú pred začatím výsluchu súdom vyzvaní, aby opustili pojednávacu miestnosť, do ktorej sa môžu vrátiť po výzve. Súd ich prečítaním zápisnice oboznámi s výpoveďou maloletého, samozrejme, až po jeho opustení pojednávacej miestnosti. Určité aplikačné problémy vznikajú v súvislosti s absenciou právnych zástupcov rodičov v pojednávacej miestnosti. Vyskytli sa aj názory, že pre ich vylúčenie z pojednávacej miestnosti neexistuje zákonný rámec.¹⁴³ Zmyslom vylúčenia rodičov je umožniť dieťaťu vyjadriť svoj názor nezávisle a bez strachu, ktorý by dieťa mohlo pociťovať pri výpovedi zoči – voči rodičom. Uvedené ustanovenie je potrebné vzťahovať aj na právnych zástupcov týchto osôb. Ich prítomnosť ako osôb pre maloletého neznámych, alebo ako osôb známych ako právnych zástupcov jeho rodiča, nenapomáha naplniť cieľ uvedeného obmedzenia, skôr naopak.¹⁴⁴ Pokiaľ rodičia namietajú, že ich vylúčením, resp. aj vylúčením ich právnych zástupcov dochádza k porušovaniu ich procesných práv, potom treba uviesť, že možnosť klásť maloletému otázky je možné zabezpečiť ešte pred samotným výsluchom, keď pred opustením pojednávacej miestnosti rodičia, resp. ich právni zástupcovia, navrhnu súdu otázky, ktoré chcú, aby dieťa zodpovedalo. Súd ich zaznamená a počas výsluchu ich priebežne zaradí.

Hodnotenie výpovede maloletého ako dôkazného prostriedku je jednou z najdôležitejších činností súdu v takomto konaní. Vyskytli sa aj názory, že vypočutie názoru dieťaťa môže byť významným podkladom pre rozhodovanie súdu iba vtedy, ak dieťa žije stále spolu s obidvomi rodičmi¹⁴⁵. V opačnom prípade je možné predpokladať vysokú mieru skreslenia, danú nasledujúcimi faktormi:

- dieťa je nezrelé citovo, rozumovo a morálne
- dieťa je závislé
- dieťa môže byť korumpované
- dieťa môže byť citovo vydierané
- dieťa môže byť programované.

Súdca musí byť predovšetkým vynikajúcim znalcom práva, a nie teoreticky

142 Podľa ust. § 116 ods. 3 o.s.p.

143 Fuchsová, J.: Výsluch maloletých detí v občianskom súdnom konaní. Bulletin Slovenskej advokátskej komory, ročník 2008, č. 7 - 8

144 Ficová, S. a kol.: Ochrana práv maloletých v civilnom procese. Bratislava : EUROUNION, 2008, str. 209

145 Bakalář, E. – Novák, D.: Vyslechnutí dítěte před soudem. Právo a rodina. 2003, č. 3, str. 3

erudovaným psychológom¹⁴⁶. Preto najmä v prípade mladších detí a detí, ktoré nie sú schopné kvalifikovane vyjadriť svoj názor, v praxi súdy využívajú v prípade sporu takmer bez výnimky znalecké skúmanie ako dôkazný prostriedok. Hrozba jeho nariadenia a hradenie pomerne vysokých poplatkov spojených s jeho vypracovaním, sa navyše v praxi využíva ako ekonomický prostriedok tlaku na rodičov v znení: pokiaľ sa nedohodnete, nariadim znalecké dokazovanie a budete povinní zložiť každý aspoň po 500 Eur... To samozrejme vyvíja tlak predovšetkým na rodiča, ktorý má horšie materiálne zázemie, čím je manipulovateľnejší. Táto okolnosť má následne priamy vplyv na rovnosť účastníkov v súdnom konaní, keďže nariadenie znaleckého dokazovania vyhovuje rodičovi, ktorého citeľne ekonomicky nezasiahne na rozdiel od jeho „protivníka“ v konaní.

Otázky, ktoré súd kladie dieťaťu pri výsluchu, musia byť veľmi citlivo formulované. **Psychológia sa veľmi jednoznačne zjednotila na pravidle, že je nevyhnutné vyhnúť sa priamej otázke, s ktorým rodičom by dieťa po rozvoze radšej žilo.** Aj v prípade, keď dieťa spontánne vyjadruje svoje preferencie, mali by mu rozvádzajúci sa rodičia dať jasne najavo, že o porozvodovom usporiadaní rozhodnú rodičia alebo súd, nikdy nie deti. Dôvodom je to, že deti majú v takejto situácii často pocit viny (aj keď to nikomu nehovoria), že viac preferujú jedného rodiča. Ak ich zbavíme zodpovednosti za rozhodnutie o zverení do výchovy (dnes osobnej starostlivosti – pozn. autora), tento pocit viny zmiernime.¹⁴⁷ Odpoveď na otázku, starostlivosť ktorého z rodičov dieťa pre budúcnosť preferuje, je možné zistiť z iných, dielčích a menej priamo formulovaných otázok tak, aby detská psychika zostala uchránená od tlaku zodpovednosti, ktorý na neho môže riešenie výberu vhodnejšieho rodiča vyvinúť. Ako bolo uvedené vyššie, dieťa je manipulovateľné. Tragickým prvkom tejto skutočnosti je, že – povedané hovorovo – zlo má zelenú. Ak platí fakticky, že pred súdom vyslovená detská preferencia toho alebo onoho z rodičov ovplyvní rozhodnutie súdu a tým aj budúci život dieťaťa, potom musíme počítať s tým, že hrubšie ovplyvňovanie dieťaťa proti druhému rodičovi bude realizovať skôr rodič s horšou povahou. Ovplyvňovanie dieťaťa (korumpovanie, vydieranie, programovanie) bude vykonávať skôr rodič, ktorý má menšiu alebo nulovú mieru rešpektu k právu dieťaťa na druhého rodiča, na zdravý psychický vývoj dieťaťa (o práve druhého rodiča nehovoriac). Rodič, u ktorého prevládajú emócie nenávisti, pomsty a tiež aj mocenské a sebecké motívy.¹⁴⁸ Z tohoto hľadiska je pre súd nevyhnutné vnímať, ako dieťa prezentuje pred súdom svoj vzťah ku každému rodičovi osobitne, ako aj vzťah

146 Bakalář, E. – Novák, D.: Vyslechnutí dítěte před soudem. Právo a rodina 2003, č. 3, s. 7

147 Warshak, R. A.: Revoluce v porozvodové péči o děti. Praha, Portál 1996, s. 195

148 Bakalář, E. – Novák, D.: Vyslechnutí dítěte před soudem. Právo a rodina 2003, č. 3, s. 7

rodičov navzájom. Akékoľvek dehonestujúce vyjadrenia dieťaťa na adresu druhého rodiča, hoci odôvodnené logickými argumentami, preukazujú skôr manipuláciu detského mozgu, než skutočný názor. To samozrejme neplatí absolútne a neaplikuje sa v prípadoch, keď má dieťa vlastnú negatívnu skúsenosť s druhým rodičom, ktorú si dokázalo pamätať a o ktorej vie podať informáciu.

Pri hodnotení názoru dieťaťa však musí súd vziať do úvahy aj osobnosť dieťaťa a jej vyzretosť. Nie všetky názory dieťaťa sú výchovne akceptovateľné (napríklad dieťa odmieta chodiť do školy), preto bude pri výsluchu preferovať rodiča, ktorý má menšiu mieru rodičovskej zodpovednosti.

Výsluch maloletého dieťaťa, resp. zisťovanie jeho názoru akoukoľvek zákonnou formou, je najnáročnejším dôkazným prostriedkom v súdnom konaní. Z tohoto dôvodu možno súdu odporúčať, aby sa neuspokojil len s jednou z foriem, ale vzájomne ich kombinoval, prípadne postupne v konaní využil všetky dostupné možnosti.

Iné zisťovanie názoru maloletého, napríklad prostredníctvom jeho zástupcu nemá predpísanú žiadnu formu. Nie je preto vylúčené, že názor maloletého osoba zistí napr. dotazníkom. Najbežnejšou formou však zrejme zostane výsluch vo forme osobného rozhovoru. Osoba vykonávajúca výsluch potom súdu ústne alebo písomne zreprodukuje obsah výsluchu.¹⁴⁹ Objektívnejším spôsobom je zisťovanie názoru maloletého prostredníctvom orgánu sociálnoprávnej ochrany ako kolízneho opatrovníka, pretože býva nestranný. Vyskytli sa aj názory (Melicharová), že „právo byť vypočutý“ je potrebné vidieť v požiadavke osobného, priameho a bezprostredného vyjadrenia maloletého dieťaťa, nakoľko akékoľvek sprostredkovanie dáva možnosť skreslenia názoru dieťaťa¹⁵⁰.

Znalecké dokazovanie je zamerané nielen na zistenie, ktorého z rodičov dieťa intuitívne pri osobnej starostlivosti preferuje, ale tiež na objasnenie ďalších súvisiacich otázok. Ich okruh stanovuje v konaní súd uznesením, proti ktorému nemožno podať odvolanie, keďže ide o rozhodnutie, ktorým sa upravuje vedenie konania. Je prípustná námietka zaujatosti voči osobe znalca, ktorého určí súd výberom zo zoznamu súdnych znalcov. Je prípustné odvolanie proti rozhodnutiu o povinnosti zložiť preddavok na trovy

149 Ficová, S. a kol.: Ochrana práv maloletých v civilnom procese. Bratislava : EUROUNION, 2008, str. 206

150 Melicharová, D.: „Výslech nezletilého v civilním procese. Proměny práva na počátku 3. tisíciletí – kořeny, východiska, perspektivy“. Praha

znalečného. Avšak nie proti rozhodnutiu o ustanovení znalca. V uznesení, ktorým súd ustanoví znalca, určí zároveň otázky, s ktorými sa má znalec v znaleckom posudku vysporiadať. Aj tu, rovnako ako pri výsluchu maloletého, platí, že je vylúčená priama otázka, u ktorého z rodičov chce dieťa po rozvoze manželstva žiť. Vhodnejšie sú otázky, smerujúce k posúdeniu osobnostných, charakterových, morálnych a ďalších kvalít rodičov; ich výchovného vplyvu na osobu dieťaťa; k posúdeniu vzájomných vzťahov medzi každým z rodičov a dieťaťom, k posúdeniu vzťahov medzi súrodencami navzájom, k posúdeniu vzťahov k širšej rodine každého z rodičov, k posúdeniu vzťahu medzi dieťaťom a novým partnerom rodiča; k rešpektovaniu práv dieťaťa, k rešpektovaniu práv druhého rodiča vo vzťahu k výchove dieťaťa apod. Pritom súdy len výnimočne poverujú znalca vypracovaním osobnostnej charakteristiky rodiča, znalci si túto povinnosť len nepriamo odvodzujú od otázky, ktorý z rodičov má lepšie výchovné predpoklady. Správna formulácia otázok je jednou z najdôležitejších častí znaleckého dokazovania, keďže znalec sa nemôže v posudku (pokiaľ mu to súd v uznesení neuloží) vyjadrovať k otázkam, ktoré mu neboli súdom zadané. Preto by nemal súd formulovať tieto otázky svojpomocne, bez účasti účastníkov, ale pred nariadením znaleckého dokazovania by ich mal vyzvať, aby sa vyjadrili v tom smere, ktoré otázky navrhujú, aby znalec preskúmal a čo nimi sledujú. Proti tejto časti uznesenia by mal byť tiež prípustný opravný prostriedok, pretože účelovo formulované otázky môžu zvrátiť celý priebeh dokazovania a následne rozhodovania.

Pre vypracovanie znaleckého posudku má kľúčový význam tiež voľba metódy znaleckého skúmania. Táto zatiaľ zostáva plne ponechaná na vôli znalca a nezvykne do nej zasahovať ani súd, ani účastníci. Pritom znalci najčastejšie volia metódu diagnostického rozhovoru, ktorý sa nepovažuje za práve najspoľahlivejšiu metódu. Menej sa používajú neverbálne metódy, u detí najmä tie, sprostredkujúce „hru“, „kresbu“ alebo „sen“. Pomerne výpovednou metódou je aj scénotest, ktorý na jednej strane zachytáva realitu, v ktorej klient žije, na druhej strane je výraz tejto skutočnosti spoludeterminovaný prianiami a obavami jedinca, odráža vnútorný afektívny svet postojov, napomáha prispôbeniu sa jedinca objektívnej skutočnosti.¹⁵¹

Problémom býva aj najčastejší vlastný zmysel posudku, ktorý sa využíva výlučne na diagnostické účely – hľadá sa lepší, resp. aspoň vhodnejší rodič pre starostlivosť o dieťa. Novinkou nemeckého rodinného práva je znalecký posudok orientovaný na

151 Smiková, E., Kopányiová, A.: Využitie scénotestu pri vypracovávaní súdnoznaleckých posudkov o zverení maloletých detí. Dieťa v ohrození. Zborník príspevkov z konferencie konanej dňa 10. – 11. decembra 2009, Bratislava, 2010, str. 346 a nasl.

riešenie. Takéto znalecké posudky sledujú okrem úlohy dodať súdu informácie o realizácii súdnej úpravy, tiež cieľ dosiahnuť riešenie rodičovského konfliktu a toto riešenie vypracovať buď samostatne s rodičmi, alebo dať k tomu možnosť súdu a ostatným účastným odborným profesiám. Pritom sa má dosiahnuť privedenie rodičov späť k ich rodičovskej zodpovednosti, ktorú odložili pri tradičnom súdnom konaní a v tomto prípade ho previedli na sudcu, resp. sudkyňu.¹⁵²

Trovy znaleckého dokazovania patria medzi trovy konania a vzťahuje sa na ne aplikácia ustanovenia § 141 a ust. § 148 o.s.p. Súdny však často nesprávne aplikujú ustanovenia § 147. Zásady, podľa ktorých možno rozhodnúť o trovách znaleckého dokazovania v konaní starostlivosti o maloletých možno zhrnúť nasledovne:

1. súd pri nariadení znaleckého dokazovania uloží účastníkovi, ktorý znalecké dokazovanie navrhol, aby zložil preddavok na jeho trovy. Rovnako môže uložiť túto povinnosť účastníkovi, ktorý sice znalecké dokazovanie priamo nenavrhol, ale súd ho autoritatívne nariaďuje na preukázanie skutočností, ním uvedených alebo v jeho záujme. Nemôže to nariadiť obidvom účastníkom, okrem prípadu, ak tvrdia rozporné skutočnosti o zverení dieťaťa a starostlivosti oň. Musí však ísť o preddavok, po vykonaní znaleckého dokazovania už povinnosť zložiť preddavok uložiť nemožno, pokiaľ už štát vyplatil znalečné z pokladne súdu. Táto povinnosť sa nevzťahuje na účastníka, u ktorého sú podmienky na oslobodenie od súdnych poplatkov.
2. ak nebol zložený preddavok, resp. nestačí na krytie všetkých nákladov znaleckého dokazovania, platí znalečné, resp. jeho časť, štát z pokladne súdu
3. účastník, ktorý zloží preddavok na znalečné, nemá právo na jeho náhradu voči druhému účastníkovi ani v prípade, ak znalecké dokazovanie osvedčilo skutočnosti ním tvrdené ako pravdivé, resp. ak výsledok konania bol „v jeho prospech“
4. ak štát zaplatil trovy znaleckého v plnej miere (nebol zložený preddavok), resp. preddavok nepostačoval na krytie znaleckého, potom má právo na náhradu trov konania voči tomu z účastníkov, v neprospech ktorého vec končí. Teda prakticky voči tomu z rodičov, ktorému nebolo dieťa rozhodnutím do osobnej starostlivosti zverené. Vyplýva to z ust. § 148 ods. 1 o.s.p., ktoré hovorí, že štát má právo na náhradu trov konania podľa výsledkov konania. Nie teda podľa majetkovej situácie

152 Rudolph, J.: Du bist mein Kind. Cochemská praxe – cesty k lidšejšímu rodinnému právu. Praha : 2010, str. 63

účastníkov, resp. aplikáciou ustanovenia o tom, ktorý z účastníkov podľa názoru súdu nariadenie znaleckého dokazovania „zavinil“ (napríklad závadným chovaním v predchádzajúcom období).

Ani výsledky znaleckého dokazovania nie sú pre súd pri rozhodovaní záväzné v tom zmysle, že by bol povinný závery znalca bez ďalšieho rešpektovať. Je prípustné dať v odôvodnených prípadoch vypracovať dokonca kontrolný znalecký posudok, resp. dať doplniť znalecký posudok o vyjadrenia ďalších odborníkov (detský psychiater, psychiater pre dospelých apod.). Znalecké dokazovanie sa vyhodnocuje ako každý ďalší dôkaz – jednotlivo a tiež vo vzájomnej súvislosti s ďalšími dôkazmi. Súd by sa nemal pritom uspokojiť len s dorúčením vypracovaného posudku, ako sa to v praxi stáva, ale vždy by mal znalca predvolať a dať mu možnosť obhájiť výsledky znaleckého skúmania zoči - voči účastníkom konania.

Osobitné miesto pri znaleckom dokazovaní majú tzv. privátne znalecké posudky, teda také, ktoré si v konaní dal vypracovať len jeden z účastníkov bez súčinnosti súdu. Objednáva si ich zainteresovaný rodič u znalca, ktorého si sám zvolí. Väčšinou obsahujú posudok o osobnosti rodiča, výchovných schopnostiach a vzájomných vzťahoch s deťmi – v tomto prípade sa dostaví k odborníkovi aj s deťmi. Súadne psychologické znalecké posudky vo veci výchovy detí po rozvode rodičov musia spĺňať požiadavku komplexnosti, objektivity a systémového interakčného prístupu pri psychodiagnostickom vyšetrení. Z odborného hľadiska vyplýva, že tieto požiadavky lepšie plnia posudky, zadávané súdmi.¹⁵³ Nie je totiž predpoklad, že privátny psychologický posudok bude

- komplexný (nie je vypočutá druhá strana)
- objektívny (platí objednávateľ)
- vypracovaný na základe systémového a interakčného prístupu (chýba možnosť konfrontácie rodičov navzájom, možnosť konfrontácie dieťaťa a druhého rodiča, možnosť porovnať verbálne na neverbálne prejavy dieťaťa). Konfrontáciu znalci považujú za nepostrádateľnú a nutnú súčasť komplexného znaleckého vyšetrenia¹⁵⁴.

153 Kuták, Z.: Privátní psychologické posudky ve sporu o výchovu dětí. . Právo a rodina 2003, str. 7

154 Kuták, Z.: Privátní psychologické posudky ve sporu o výchovu dětí. . Právo a rodina 2003, str. 7

Výsluch svedkov prichádza do úvahy ako dôkazný prostriedok jednak na objasnenie skutkového stavu veci a jednak na potvrdenie skutočností, tvrdených každým z rodičov. Celkovo platí pre výsluch svedka to, čo všeobecne v akomkoľvek súdnom konaní. Osobitosti vyplývajú najmä z väčšej citovej a emočnej angažovanosti príbuzných (starí rodičia dieťaťa, tety, stýkovia, sesternice, bratranci), resp. iných blízkych osôb (partner rodiča, jeho deti apod.). Nemožno prehliadať aj vzájomné väzby medzi dospelými osobami navzájom, ako je nenávisť k bývalej neveste, resp. zaťovi; pocit krivdy za to, čo urobil ich dieťaťu apod. Preto je prvoradou úlohou súdu zistiť vnútorný postoj svedka ku každému účastníkovi osobitne a neobmedziť sa len na vzťah svedka k dieťaťu. Rozhodnutie súdu sa dotýka práv a povinností všetkých účastníkov.

Okrem príbuzných a blízkych osôb môže súd využiť svedeckú výpoveď susedov, lekára, triednej učiteľky, rodinných priateľov, trénera apod., u ktorých je predpoklad, že uprednostnia záujem dieťaťa pred záujmom niektorého z rodičov.

Vyjadrenia orgánov, fyzických a právnických osôb predstavujú napríklad vyjadrenia školy, ktorú dieťa navštevuje o jeho školských výsledkoch alebo o postoji rodičov k škole; vyjadrenie obvodného lekára alebo lekára špecialistu o zabezpečovaní zdravotnej starostlivosti rodičmi; vyjadrenie úradu práce sociálnych vecí a rodiny o návštevách v rodine, vykonaných pohovoroch, resp. o realizácii nariadených opatrení; vyjadrenia školského psychológa k psychickému stavu dieťaťa apod. Pre posúdenie ich objektivity možno primerane uplatniť zásady, uvedené pri porovnaní privátnych znaleckých posudkov a znaleckých posudkov, vypracovaných na základe uznesenia súdu.

Listinné dôkazy a správy prichádzajú do úvahy v podobe písomných prejavov dieťaťa, napríklad tematická školská práca, kresba, textový prejav, ale tiež v podobe listín, týkajúcich sa rodiča, jeho písomností, korešpondencie s dieťaťom, resp. s tretími osobami. Všetky tieto písomnosti, ak vznikali mimo prostredie súdneho konania, majú osobitnú a samostatnú výpovednú hodnotu. Súd je povinný zisťovať a vyhodnocovať rodiča, ktorý má najvhodnejšie výchovné predpoklady pre starostlivosť o dieťa, preto nemôže nevziať do úvahy všetky dôkazy, ktoré preukazujú osobnostné črty každého z nich, vrátane vzťahu k iným ľuďom, k plneniu povinností, k spoločnosti apod.

Listinnými dôkazmi sú tiež samozrejme výpisy z rodného listu, či sobášneho listu rodičov, rozsudky súdov, týkajúce sa tých istých účastníkov v iných veciach apod. Správa ako dôkaz prichádza do úvahy napríklad v prípade, ak sa rodičia na výzvu súdu podrobia poradenstvu v centre poradensko-psychologickej pomoci, ktoré je povinné o výsledkoch poradenstva (pokiaľ sa uskutočnilo) podať súdu správu.

Inými dôkazmi zákon rozumie akékoľvek iné prostriedky, ktoré môžu slúžiť k objasneniu skutkového stavu veci. Vývoj v oblasti prenosu dát napríklad pre súdnu prax znamenal čoraz častejšie dokazovanie prostredníctvom sms správ, ktoré je možné zachytiť a objektivizovať viacerými spôsobmi. Ďalšími dôkaznými prostriedkami môžu byť obrazové a zvukové záznamy, ako napr. filmy, fotografie, audio a videokazety a iné technické zariadenia, ktoré sprostredkujú informácie.¹⁵⁵ Spôsob ich vykonania určí predseda senátu (samosudca) v závislosti od povahy dôkazu.

Rozhodovanie o tom, ktorý z rodičov, resp. ktorá osoba má najvhodnejšie osobné, osobnostné, morálne, výchovné a iné predpoklady na zverenie dieťaťa do jeho osobnej starostlivosti je veľmi citlivou otázkou, ktorá kladie obrovské nároky na osobu sudcu a to nielen po stránke profesionálnej (právnej), ale tiež po stránke ľudskej a morálnej. Rozhodovanie vo veciach, týkajúcich sa maloletého dieťaťa má byť rýchle, pritom spravodlivé a v prvom rade v záujme dieťaťa. Súd nemôže „experimentovať“, aby zistil, ktorý z rodičov je ten správny na výchovu¹⁵⁶, preto nesmie opomenúť pri rozhodovaní žiadnu okolnosť, ktorá vyšla v konaní najavo. Do rozhodovacej činnosti o zverení dieťaťa do osobnej starostlivosti sa navyše asi najvýraznejšie premieta osobnostný profil sudcu, jeho vlastné hodnotiace kritériá, zmysel pre česť, spravodlivosť a rodinu.

6. ROZHODOVANIE O ÚPRAVE STYKU S DIEŤAŤOM

155 Ficová, S. a kol.: Občianske právo procesné: Základné konanie. 2. aktualizované a rozšírené vydanie. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, Vydavateľské oddelenie, 2008, s. 243

156 R 26/1970: Iba záujem na zodpovednom prevedení dôkazov znalcom z odboru pedopsychológie neodôvodňuje, aby bolo v rámci konania o návrhu na zmenu výchovy maloletého dieťaťa rozhodnuté, že sa maloleté dieťa zveruje na určitú dobu (napr. tri mesiace) „na skúšku“ do výchovy druhého rodiča (aby mohol byť odborne posúdený vplyv výchovného prostredia u tohto rodiča na maloleté dieťa).

Právo styku s dieťaťom garantuje jednak možnosť výchovného pôsobenia na dieťa zo strany rodiča, ktorému nebolo rozhodnutím súdu zverené do osobnej starostlivosti a jednak právo iných blízkych osôb dieťaťa alebo jeho zomrelého rodiča na udržanie citových väzieb s dieťaťom. Právo styku môže počas dlhších intervalov striedavej starostlivosti zabezpečiť dieťaťu pravidelný kontakt s oboma rodičmi.

Právo styku rodiča je špeciálnou zložkou rodičovských práv a povinností. Zásadne ide o nové právo, ktoré vzniká v dôsledku zverenia dieťaťa do osobnej starostlivosti druhého rodiča. Nie je ani vylúčené, aby bolo právo styku upravené pri rozhodnutí o striedavej osobnej starostlivosti, avšak pôjde skôr o výnimku, odôvodnenú v prípade, ak sú intervaly striedania starostlivosti o dieťa dlhšie a má sa ním zabezpečiť pravidelný kontakt s každým z rodičov.

Do doby, než je dieťa právoplatne zverené do osobnej starostlivosti len jednému rodičovi, je právo styku konzumované právom mať dieťa u seba a zabezpečovať jeho výchovu aj prostredníctvom osobnej starostlivosti oň. Na rozdiel od osobnej starostlivosti o dieťa a jeho výchovy, však v prípade práva styku nejde o povinnosť rodiča. Je to výlučne jeho právo, ktorého využitie si dieťa ani druhý rodič nemôže na oprávnenom rodičovi vynucovať. Tento výklad zákona je opieraný o vodiacu zásadu právnej úpravy rodičovských práv a povinností – že prvoradá pri rozhodovaní je záujem maloletého dieťaťa. Pokiaľ totiž jeden rodič nemá záujem na stretávaní sa s dieťaťom, je otázne, nakoľko môže byť dieťaťu zabezpečenie účasti rodiča na stretávaní prostredníctvom štátneho donútenia na prospech. Je pritom paradoxné, že zákon vyriešil situáciu, ak jeden z rodičov marí opakovane¹⁵⁷ zámerne a bezdôvodne styk druhého rodiča s dieťaťom, keď v ust. § 25 ods. 4 dal súdu možnosť v takomto prípade aj bez návrhu zmeniť rozhodnutie o osobnej starostlivosti, ale nevyriešil situáciu, keď jeden rodič styk s dieťaťom umožní a pripraví a oprávnený rodič ho opakovane marí. Ako jedna z primeraných legislatívnych foriem riešenia sa ponúka možnosť poskytnúť súdu právo zmeniť v takomto prípade rozhodnutie o styku rodiča s dieťaťom aj bez návrhu tak, že rodičovi, ktorý styk s dieťaťom bez vážnych dôvodov zanedbáva, styk zakáže. Dieťa v takomto prípade už nebude vystavované opakovaným stresujúcim situáciám, keď sa pripraví na stretnutie s druhým rodičom, prispôbi svoj program (a program ostatných členov rodiny) tejto skutočnosti a následne zbytočne čaká na príchod rodiča, ktorý v konečnom dôsledku nepríde a ponechá dieťa pocitu sklamaní a frustrácie z toho, že uprednostnil iný program

157 Tri a viac krát

pred stretnutím s ním. Prípadne prichádza do úvahy zásah do rodičovských práv a povinností z dôvodu, že rodič ich výkon hrubým spôsobom zanedbáva.

Právo styku vyplýva z viacerých ustanovení Dohovoru o právach dieťaťa, kde je upravené

- v článku 7 ako právo dieťaťa poznať svojich rodičov a právo na ich starostlivosť
- v článku 8, ktorý zakotvuje právo dieťaťa na zachovanie jeho rodinných väzkov v súlade so zákonom a s vylúčením nezákonných zásahov,
- v článku 29 bod 1, v zmysle ktorého má výchova dieťaťa viesť k posilňovaniu úcty k rodičom dieťaťa, ale najmä
- v článku 9 bod 3 (cit.): „Štáty, ktoré sú zmluvnou stranou Dohovoru, uznávajú právo dieťaťa oddeleného od jedného alebo oboch rodičov udržiavať pravidelné osobné kontakty s oboma rodičmi, ibaže by to bolo v rozpore so záujmami dieťaťa“ a v súvisiacom
- čl. 18 bode 1, ktorý priznáva obom rodičom spoločnú zodpovednosť za výchovu a vývoj dieťaťa.

Na úpravu Dohovoru o právach dieťaťa nadviazali v oblasti úpravy styku orgány Rady Európy prijatím ďalších relevantných dokumentov a to Odporúčania Výboru ministrov RE č. R/1/98 O rodinnej mediácii a prijatím **Dohovoru o styku s deťmi** z 3.5.2002 Výborom ministrov RE. Hoci sa tento dohovor zatiaľ nestal predpísaným spôsobom súčasťou nášho právneho poriadku, môže byť určitým vodiacim činiteľom pre výklad ustanovení o úprave styku. Je totiž možné predpokladať, že sa v budúcnosti Slovenská republika pripojí zákonným spôsobom k jeho signatárskym štátom. Na podpisovanie bol otvorený už dňa 15. mája 2003 na 112. zasadaní Výboru ministrov Rady Európy v Štrasburgu. Dohovor o styku s deťmi totiž nadväzuje na Európsky dohovor o uznávaní a výkone rozhodnutí, týkajúcich sa starostlivosti o deti a obnove starostlivosti o deti (oznámená pod č. 366/2001 Z.z.); Dohovor o právomoci, rozhodnom práve, uznávaní a výkone a spolupráci v oblasti rodičovských práv a povinností a opatrení na ochranu dieťaťa (oznámenie pod č. 344/2002 Z.z.); Dohovor o občianskoprávných aspektoch medzinárodných únosov detí (oznámenie pod č. 119/2001 Z.z.) a Dohovor o právach dieťaťa (ozn. pod č. 104/1991 Zb.), ktoré sú všetky súčasťou slovenského právneho poriadku. Dôvodom jeho prijatia boli reálne problémy, súvisiace so zabezpečením styku obidvoch rodičov (prípadne iných blízkych osôb) s maloletými deťmi a to hlavne v

prípadoch, keď deti žijú v inom štáte, než osoby, ktoré majú právo styku. Dohovor obsahuje celý rad praktických článkov a ustanovení, ktoré môžu napomôcť riadnemu výkonu práva styku, resp. plneniu súdnych rozhodnutí o práve styku – samozrejme za podmienky, že ich signatársky štát začlení do svojho právneho poriadku.

Právo styku a zásady jeho správneho výkonu sa premietajú aj do judikatúry Európskeho súdu pre ľudské práva, ktorý vo viacerých svojich rozhodnutiach konštatoval, že „je v záujme dieťaťa, aby udržiavalo rodinné vzťahy s odlúčeným rodičom a aby nebolo odtrnuté od svojich koreňov“¹⁵⁸, resp. „že dieťa má právo na to, aby dostalo príležitosť rozvíjať svoj vzťah ku každému z rodičov a prejsť svoje city skutočne slobodne bez akéhokoľvek vonkajšieho tlaku zo strany druhého rodiča“¹⁵⁹.

A. OBSAH PRÁVA STYKU

Stykom sa podľa Dohovoru o styku s deťmi rozumie

- pobyt dieťaťa, ktoré po obmedzenú dobu zostane alebo sa stretne s nejakou osobou, s ktorou obvykle nežije
- akákoľvek forma komunikácie medzi dieťaťom a takouto osobou
- poskytnutie informácií takejto osobe o dieťati alebo informácií o takejto osobe dieťaťu.

Je teda evidentné, že styk rodiča s dieťaťom nemožno zužovať len na osobné stretávanie tak, ako ho chápe súčasný zákon o rodine. Styk rodiča s dieťaťom má širšie dimenzie, než len samotné stretávanie a bolo by žiaduce terminologicky odčleniť aj v zákone právo styku a právo stretávania, aby bolo zrejmé, ktorého oprávnenia sa úprava konkrétne dotýka.

Súdna **úprava stretávania** sa s dieťaťom zaručuje oprávnenej osobe právo vidieť dieťa, právo na prístup k dieťaťu, právo určiť miesto a spôsob trávenia času počas stretávania, právo výlučne výchovne na dieťa počas tohto času pôsobiť a právo na náhradu za čas stretávania, ktorý sa nerealizoval z dôvodov, ktoré nespočívali v osobe oprávneného.

158 Napr. vo veci Gorgulu vs. Nemecko (Aplikácia no. 74969/01)

159 Napr. vo veci Hansenová vs. Turecko (Aplikácia no. 36141/97)

Okrem tejto možnosti súdnej úpravy prichádza do úvahy aj súdna úprava **práva rodiča na poskytnutie informácií o dieťati**¹⁶⁰. Iné osoby než rodič, však právo vynútiť si získavanie informácií o dieťati cestou súdu, nemajú. Právo dieťaťa byť informované o záležitostiach, ktoré sa ho týkajú, nie je v zákone o rodine explicitne vyjadrené a vyplýva len podporne z ustanovenia § 43 ods. 1. Ak má dieťa realizovať zákonné právo vyjadriť samostatne a slobodne svoj názor vo všetkých veciach, ktoré sa ho týkajú, potom treba predpokladať, že musí byť v prvom rade o týchto veciach pravdivo a úplne informované na to, aby malo možnosť vytvoriť si slobodne svoj vlastný názor (nie interpretovať názor rodiča) a vyjadriť ho. Právo dieťaťa na informácie explicitne vyplýva z viacerých článkov Dohovoru o právach dieťaťa, menovite článku 17 bod 1¹⁶¹ a článku 13, v ktorom je právo vyhľadávať, prijímať a rozširovať informácie súčasťou práva dieťaťa na slobodu prejavu. Právo dieťaťa obdržať potrebné informácie tak, ako ho pozná český zákon o rodine v ust. § 31 ods. 3 však v našom právnom poriadku zakotvené nie je a treba skonštatovať, že chýba. V Dohovore o styku s dieťaťom je toto právo upravené pomerne podrobne v článku 6 tak, že dieťa, ktoré má podľa vnútroštátnych predpisov dostatočnú schopnosť chápať situáciu, ktorá sa ho týka, resp. o ktorej sa rozhoduje, má byť o všetkých skutočnostiach dostatočne vopred informované, majú s ním byť dôkladne prekonzultované tak, aby dieťa mohlo zaujať k týmto skutočnostiam postoj a vyjadriť svoj názor. Na takýto jeho názor má byť v konaní prihliadnuté.

Rodičia by mali mať zásadne obaja vedomosť o záležitostiach dieťaťa, pretože zatajenie informácií môže mať pre dieťa veľmi nepriaznivé následky (napríklad zatajenie zdravotných problémov, alergií, prekonaných chorôb). Preto by nemala byť táto vzájomná rodičovská povinnosť podceňovaná a v prípade, ak ju niektorý z rodičov neplní dobrovoľne, mala by byť súdom upravená aj bez návrhu. Prispelo by to k ochrane dieťaťa pre prípad, že rodičia nie sú schopní vzájomnej komunikácie a rozšírila by sa tým miera rodičovskej zodpovednosti na obidva subjekty rovnomerne tak, aby sa nemohol jeden brániť, že žiadne správy nemal, takže on sám nič nezanedbal. Preto by bolo vhodné, keby bola v zákone ustanovená možnosť súdu rozhodnúť o informačnej povinnosti rodiča aj bez

160 Ust. § 24 ods. 4 zákona o rodine (cit.): „Súd pri rozhodovaní o zverení maloletého dieťaťa do osobnej starostlivosti jedného z rodičov dbá o to, aby bolo rešpektované právo maloletého dieťaťa na zachovanie jeho vzťahu k obidvom rodičom a právo toho rodiča, ktorému nebude maloleté dieťa zverené do osobnej starostlivosti, na pravidelné informovanie sa o maloletom dieťati. Rodič, ktorému nebolo maloleté dieťa zverené do osobnej starostlivosti, môže sa práva na pravidelné informovanie sa o maloletom dieťati domáhať na súde.

161 „Štáty, ktoré sú zmluvnou stranou Dohovoru, uznávajú dôležitú funkciu hromadných oznamovacích prostriedkov a zabezpečujú dieťaťu prístup k informáciám a materiálom z rôznych národných a medzinárodných zdrojov, najmä takým, ktoré sú zamerané na rozvoj sociálneho, duchovného a mravného blaha dieťaťa a tiež jeho telesného a duševného zdravia.“

návrhu, na rozdiel od súčasnej úpravy, ktorá odkazuje na domáhanie sa práva na informácie o dieťati súdnou cestou¹⁶². Rodičia by sa mali zásadne informovať o všetkých zdravotných problémoch a vážnejších výchovných problémoch, ktoré nastali v dobe, keď sa o dieťa oni osobnej starali. Každý z nich by mal mať vedomosť o tom, že dieťa ochorelo, akým spôsobom prebieha liečba, aké lieky užíva a kedy je potrebná kontrola zdravotného stavu. Pokiaľ dôjde k zmene osobnej starostlivosti, potom má rodič informovať druhého rodiča o spôsobe a dobe užívania predpísaných liekov a mieste, kde možno vyhľadať lekársku pomoc v prípade náhleho zhoršenia zdravotného stavu, resp. komplikácií. Rodičia by sa tiež mali v záujme dieťaťa informovať o dlhodobejšej zmene miesta dočasného pobytu (napríklad dovolenka) s tým, že budú mať možnosť kontaktu s dieťaťom, najlepšie pravidelne vo vhodnej dobe. Takto možno predísť tomu, aby dieťa v prípade núdze zostalo v zahraničí bez sprievodu (úmrť, úraz, iná nepriaznivá udalosť rodiča).

Pokiaľ súd rozhoduje o informačnej povinnosti rodiča, potom má v rozhodnutí presne uviesť:

- v akých intervaloch je rodič povinný podávať správu o dieťati
- ktorých vecí dieťaťa sa má informačná povinnosť týkať (zdravotného stavu, školského prospechu, návštevy záujmových krúžkov, pobytu dieťaťa mimo miesta jeho bydliska, výletov apod.)
- akým spôsobom má rodič správu podávať. Najvhodnejšie je uložiť druhému rodičovi povinnosť podávať správy písomne. Z hľadiska Občianskeho zákonníka spĺňa náležitosti písomnej formy právneho úkonu tiež e-mailová správa, čo je dnes štandardný spôsob komunikácie, umožňujúci pružnú výmenu informácií.

Úplne však v našom právnom poriadku absentuje úprava **práva na komunikáciu s dieťaťom**, ktoré je súčasťou výchovných oprávnení každého z rodičov, najmä však toho, ktorý s dieťaťom nežije v spoločnej domácnosti, keďže ten, ktorý má dieťa zverené do osobnej starostlivosti realizuje komunikáciu s dieťaťom bezprostredným spôsobom. Nakoľko Dohoda o styku s deťmi používa termín „akákoľvek forma komunikácie“, prichádza do úvahy nielen telefonický kontakt, ale tiež internetové spojenie - e-mail, chat, skype apod. Aj v dôsledku skutočnosti, že mobilný telefón a internet sa stali trvalou súčasťou nášho života, je táto problematika veľmi aktuálna. Jej právny význam ovplyvňuje aj systematika našej právnej úpravy výkonu rodičovských práv a povinností,

162 Ust. § 24 ods. 4 zákona o rodine

keď rozhodnutím o zverení dieťaťa do osobnej starostlivosti jedného z rodičov nestráca druhý rodič svoje rodičovské práva a povinnosti a nejde ani o právne obmedzenie ich výkonu. Je teda plne zodpovedný za výchovu dieťaťa, má právo rozhodovať o dieťati, nakoľko je naďalej zákonným zástupcom a má právo spravovať jeho majetok. Rozhodnutím súdu bol iba zbavený práva na každodennú osobnú starostlivosť, vzniklo mu však nové právo na styk s dieťaťom, ktoré mu čiastočne určité faktické obmedzenie jeho rodičovských práv saturuje. Podiel rodiča, s ktorým dieťa trvale nežije, by nemal byť minimalizovaný výlučne na súhlas pri rozhodovaní o podstatných záležitostiach, týkajúcich sa maloletého dieťaťa.¹⁶³ Pre dieťa je životnou výhodou, ak i po rozvode je mu zachované vedomie, že aj keď jeden z rodičov nebýva v tom istom byte, zostáva naďalej rodičom.¹⁶⁴ Neosobná komunikácia je ideálnou možnosťou, ako prispieť k naplneniu tohoto cieľa v období fyzickej neprítomnosti. Najhoršie pre citové puto je, keď sa stratíme z obzoru, keď zmizneme. Citové puto sa tak pretrháva, dieťa sa automaticky a prirodzene bráni tomu, aby v budúcnosti nebolo znova frustrované.¹⁶⁵ Intenzitu sociálnych kontaktov do určitej miery môže ovplyvniť rodič, ktorý sa o dieťa osobne stará. Je preto veľmi dôležité zistiť a následne zohľadniť postoj tohto rodiča ku komunikácii dieťaťa s druhým rodičom. Varovnými signálmi sú odobratie telefónu dieťaťu, neodovzdanie hovoru, keď ho druhý rodič požaduje, nebratie alebo vypnutie telefónu, odpojenie počítača, zatajovanie pošty, neodovzdanie balíkov a darčiekov. V týchto prípadoch by mal súd zvážiť kvalitu výchovného pôsobenia programujúceho rodiča a použitím niektorého z výchovných opatrení v záujme dieťaťa zabrániť škodlivým vplyvom na jeho psychiku. Zavrňovaní rodičia totiž kupujú deťom mobily, programujúci rodičia ich zabavujú. Keď zavrňovaný rodič dieťaťu volá, programujúci rodič sa rôzne vyhovára, aby hovor s dieťaťom znemožnil. Ak zavrňovaný rodič volá programujúcemu rodičovi, ten často inštruuje deti, aby ho zapreli. Tým nielen učí deti podvádzať, ale tiež si z nich robí spojencov a deti dostávajú lekcie v nemorálnych taktikách. Sú vedené k názoru, že zavrhnutý rodič si nezaslúži, aby sa s ním jednalo čestne a ohľaduplne.¹⁶⁶ V súčasnosti zákon o rodine právo rodiča na komunikáciu s dieťaťom neupravuje. Keďže však ide o jednu z imanentných súčasti práva styku a materiálne podmienky života spoločnosti umožňujú množstvo rôznych foriem neosobnej komunikácie, mal by zákonodarca zvážiť rozšírenie oprávnení

163 Hrušáková, M. – Králíčková, Z.: České rodinné právo. BRNO, Masarykova univerzita a Nakladatelství Doplněk 2001 s. 131

164 Macháčková, L.: Mobilní telefon a styk rodiče s dítětem. Právo a rodina. 2003, č. 3, s. 15

165 Bakalář, E. a kol.: Rozvodová tematika a moderní psychologie. Karolinum, PRAHA, 2006, str. 61 a nasl.

166 Bakalář, E. a kol.: Rozvodová tematika a moderní psychologie. Karolinum, PRAHA, 2006, str. 43

styku s dieťaťom o právo rodiča na komunikáciu.

Dohoda rodičov o výkone rodičovských práv a povinností môže obsahovať tiež úpravu práva na komunikáciu s dieťaťom, avšak súd toto právo autoritatívne rodičovi priznať nemôže.

B. VÝKON PRÁVA STYKU

Záruky riadnej realizácie úpravy styku v súčasnosti poskytuje jednak zákon o rodine už spomínaným ustanovením § 24 ods. 4¹⁶⁷, jednak o.s.p. v ustanoveniach o výkone rozhodnutia o výchove maloletých detí (§ 272 – 273d) a jednak Trestný zákon¹⁶⁸ v ust. § 349 pod rubrikou „Marenie výkonu úradného rozhodnutia“¹⁶⁹. Určitú preventívnu funkciu plní aj eventualita vzniku povinnosti nahradiť škodu, ktorá oprávnenej osobe zmarením styku s dieťaťom vznikla.¹⁷⁰ Podľa ustanovení o.s.p. sa súd v prvom rade pokúsi viesť povinného rodiča k dobrovoľnému podrobeniu sa súdnemu rozhodnutiu, resp. plneniu dohody. Ak táto činnosť súdu neviedla k náprave, má súd možnosť iniciovať zastavenie vyplácania štátnych sociálnych dávok určených na podporu výchovy dieťaťa alebo ukladať povinnému opakovane pokuty, ktoré pripadajú štátu. Ak ani toto opatrenie nevedie k náprave, potom môže sudca nariadiť odňatie dieťaťa tomu, u koho podľa rozhodnutia alebo dohody nemá byť a jeho odovzdanie tomu, komu je podľa rozhodnutia alebo dohody zverené alebo komu dohoda alebo rozhodnutie priznávajú právo na styk s dieťaťom po obmedzený čas. Existuje teda sieť opatrení, ktoré by mali zabezpečiť realizáciu práva rodiča na styk s dieťaťom. Avšak prax je pri ich využívaní nepružná, čo sa v konečnom dôsledku negatívne premieta do vzťahu dieťa a rodič, ktorý nemá možnosť sa s ním stykať. Stretávame sa s problémom, ktorý už má svoje presné psychologické označenie – syndróm zavrhnutého rodiča.¹⁷¹ Neexistuje ani jednoznačný názor na to, nakoľko je vhodné vynucovať styk dieťaťa s rodičom proti vôli dieťaťa. Už bolo

167 Ak jeden z rodičov opakovane bezdôvodne a zámerne neumožňuje druhému rodičovi styk s maloletým dieťaťom upravený podľa odseku 1 alebo 2, súd môže aj bez návrhu zmeniť rozhodnutie o osobnej starostlivosti.

168 Č. 300/2005 Z. z.

169 Kto po tom, čo sa proti nemu bezvýsledne použili opatrenia v občianskom súdnom konaní smerujúce k výkonu rozhodnutia súdu alebo súdom schválenej dohody o výchove maloletých detí, marí výkon takého rozhodnutia alebo dohody alebo kto marí výkon predbežného opatrenia uloženého v občianskom súdnom konaní na ochranu osôb ohrozených násilím alebo vo veciach starostlivosti o maloletých, potrestá sa odňatím slobody na jeden až päť rokov.

170 R 12/1990

171 K tomu viď bližšie napr. Novák, T. – Pokorná, A.: Jak dalece lze vynutit přípravu dítěte ke styku s druhým rodičem. Právo a rodina, 2004, č. 5, s. 8

spomenuté, že ani zákon, ani prax neuznáva povinnosť rodiča stýkať sa so svojim dieťaťom, ak sám nechce. Nakoľko však možno nútiť s styku dieťa, pokiaľ nechce?

Asi najobtiažnejšou a najdôležitejšou otázkou je hľadanie dôvodu, prečo dieťa odmieta styk s jedným z rodičov. Ak ide totiž o oprávnené odmietanie, je pochybné, či možno dieťa nútiť k stretávaniu. V zmysle Ústavy sú všetci ľudia slobodní a rovní v dôstojnosti i v právach. Základné práva a slobody sa zaručujú na území Slovenskej republiky všetkým bez ohľadu na pohlavie, rasu, farbu pleti, jazyk, vieru a náboženstvo, politické, či iné zmýšľanie, národný alebo sociálny pôvod, príslušnosť k národnosti alebo etnickej skupine, majetok, rod alebo iné postavenie. Nikoho nemožno z týchto dôvodov poškodzovať, zvýhodňovať alebo znevýhodňovať.¹⁷² Každý môže konať, čo nie je zákonom zakázané, a nikoho nemožno nútiť, aby konal niečo, čo zákon neukladá.¹⁷³ Zákon dieťaťu explicitne neukladá povinnosť stýkať sa s rodičom. Ak nemožno k styku s dieťaťom nútiť rodiča, ktorý sa stretávať nechce, potom je (z titulu veku alebo postavenia v rodinnoprávnom vzťahu) diskriminujúce, ak štát donucovacou mocou zasahuje do práv dieťaťa, ktoré má svoj vlastný odôvodnený názor, na základe ktorého odmieta stretávanie. Samozrejme za predpokladu, že sú splnené podmienky pre záver, že ide skutočne o vlastný názor dieťaťa, ktorý si vytvorilo samo na základe všetkých relevantných informácií, ktoré mu boli nezávisle sprostredkované. V prípade takéhoto stretu rodičovských práv a [práv dieťaťa](#) ponúka Ústavný súd nasledovný výklad: „Kým v čl. 41 ods. 4 Ústavy sú rodičovské práva a [práva detí](#) upravené paralelne, v čl. 41 ods. 1 Ústavy je rodičovstvu poskytnutá zákonná ochrana pri súčasne garantovanej osobitnej (zrejme intenzívnejšej) ochrane detí a mladistvých. Pritom Ústava v čl. 41 ods. 6 „splnomocňuje“ zákon na úpravu podrobností o právach obsiahnutých v čl. 41 ods. 1 až 5 Ústavy. Zákon o rodine však už jednoznačne „preferuje“ pri výkone rodičovských práv a povinností záujem maloletého dieťaťa (napr. čl. I § 24 ods. 3, § 38 ods. 2, § 44 ods. 2).“¹⁷⁴ V zmysle tohto výkladu je potrebné rešpektovať názor dieťaťa v prípade, ak je adekvátny jeho rozumovej a vôľovej vyspelosti, zodpovedajúcej jeho veku. Podľa rovnakých kritérií sa totiž posudzuje aj spôsobilosť maloletého na právne úkony.

Na základe uvedeného možno zhrnúť, že súd je povinný rešpektovať názor maloletého dieťaťa, ak:

172 čl. 12 bod 1 a 2

173 čl. 2 bod 3

174 Nález Ústavného súdu SR č. PL. ÚS 26/05-37

- dieťaťu boli poskytnuté všetky súvisiace informácie v súlade s jeho právom byť informované
- dieťa má dostatočný vek a jemu zodpovedajúcu vôľovú a rozumovú vyspelosť, aby si na základe prijatých informácií dokázalo vytvoriť samostatne svoj názor
- dieťa svoj názor dokáže slobodne a samostatne prejavovať a odôvodniť.

Je nevyhnutné pri rozhodovaní o názore dieťaťa zohľadňovať aj okolnosti konkrétneho prípadu. Pokiaľ napríklad rodič bezdôvodne zanedbal v priebehu dlhšieho obdobia svoj vzťah k dieťaťu, nestretával sa s ním, neprejavoval o neho záujem, nekontaktoval ho, svoje rodičovské práva nevykonával, ani inak nezabezpečoval výchovu dieťaťa, hoci mu v tom nebránila závažná prekážka, potom nemožno následne dieťaťu vyčítať jeho snahu eliminovať zo svojho života ďalšie frustrácie, spôsobované takýmto rodičom. Najmä v útlom veku je aj lehota niekoľkých mesiacov¹⁷⁵ dostatočne dlhá na to, aby bol rodič pre dieťa osobou absolútne neznámou. Len biologický pôvod by sám osebe nemal zhojiť vadné správanie rodiča, ktorý výkon svojich práv zanedbával tak, že súd mohol rozhodnúť v jeho prípade aj o ich obmedzení alebo až pozbavení. Navyše, keď v zmysle ustanovenia § 102 ods. 1 písm. a) zákona o rodine stačí kvalifikovaný nezáujem rodiča o dieťa **v trvaní 6 mesiacov** na to, aby súd na osvojenie nepotreboval súhlas rodiča dieťaťa, hoci je jeho zákonným zástupcom. Je zahodno zvážiť, či by určité časové obmedzenia nebolo potrebné ustanoviť aj pre prípad, že rodič svojim zavineným správaním naruší dôveru medzi ním a dieťaťom. Riešenie, ktoré uplatňuje súčasná prax – keď núti dieťa k styku s týmto rodičom bez ohľadu na odôvodnenosť jeho odporu – nie je v súlade s ochranou práv, ktoré mu zaručuje Ústava a medzinárodné dohovory. Všeobecne je potrebné povedať, že dieťa nemá zákonom výslovne zakotvenú povinnosť sa s rodičom, resp. rodičmi stretávať. Na druhej strane ale nemožno nevidieť, že práve prostredníctvom kontaktu realizuje rodič svoje rodičovstvo a právo dieťaťa vychovávať v najširšom zmysle slova.¹⁷⁶

Najdôležitejším faktorom pri rozhodovaní je teda zistenie, či dieťa pri nezájme k stretávaniu s rodičom vyjadruje svoj vlastný názor, alebo len memoruje názor druhého rodiča, resp. tretej osoby. Určitý návod, ako rozpoznať manipuláciu a programovanie

175 Podľa ust. § 102 ods. 1 písm. a) zákona o rodine stačí na to, aby na osvojenie dieťaťa nebol potrebný súhlas jeho rodiča, hoci je zákonným zástupcom, ak rodič takto zanedbáva výkon svojich rodičovských práv a povinností po dobu 6 mesiacov. Ak

176 Králičková, Z.: Lidskoprávní dimenze českého rodinného práva. Brno : Masarykova univerzita. Právnická fakulta, 2010, str. 89

názoru dieťaťa poskytuje autor „syndrómu zavrhnutého rodiča“ americký psychológ Gardner, ktorý popísal 8 varovných príznakov tohto syndrómu nasledovne:

1. **nenávisťná kampaň za degradáciu rodiča:** dieťa prejavuje silnú nenávisť k rodičovi a na cielenú otázku spustí výpočet záporných charakteristík, zlých skutkov, závažného správania. Pozitívne emócie sú úplne vytesnené
2. **slabé, banálne, neodôvodnené či absurdné zdôvodnenie** tejto nenávisťi a odporu k zavrhnutému rodičovi či nechuti stretnúť sa s ním – napríklad: Nechcem ísť k otcovi, pretože sa ma stále pýta, ako mi to ide v škole..
3. **neprítomnosť ambivalencie (čiernobiele hodnotenie rodičov):** normálne dieťa väčšinou hovorí o kladných aj záporných povahových vlastnostiach otca aj matky, naproti tomu odcudzené dieťa programujúceho rodiča nekriticky prijíma a zavrhnutého iba kritizuje
4. **fenomén nezávislého názoru („vyhlásenie nezávislosti“):** deti postihnuté syndrómom zavrhnutého rodiča často uvádzajú, že nechť stýkať sa s druhým rodičom je ich vlastná. Vsugerované nepravdy potom samostatne rozvíjajú. Programujúci rodič to rád zdôrazňuje pred tými, kto rozhodujú o styku s dieťaťom
5. **reflexívna podpora programujúceho rodiča v rodičovskom konflikte:** pri diagnostických či terapeutických sedeniach dieťa postihnuté týmto syndrómom súhlasí reflexívne, automaticky a bez váhania so všetkým, čo programujúci rodič tvrdí. Nečaká na protiargument rodiča, zavrhnutého alebo ho celkom ignoruje, nevidí, nepočuje. Detská kritika voči zavrhnutému rodičovi býva dokonca silnejšia a emotívnejšia než kritika programujúceho rodiča
6. **neprítomnosť pocitu viny:** deti postihnuté syndrómom zavrhnutého rodiča nepociťujú žiadny pocit viny, že zavrhnutý rodič je postihnutý, že trpí, ignorujú jeho city. Napríklad za jeho dary nie sú vďačné, jeho výdavky považujú ako spravodlivý trest, za krivé obvinenie z pohlavného zneužívania nepociťujú vinu
7. **vypožičané scenáre (memorovanie)** signalizujú vysokú pravdepodobnosť syndrómu. Z kontextu detského obviňovania zavrhnutého rodiča a z jeho obsahu je zjavné, že boli sprostredkované programujúcim rodičom, dieťa ich vypočulo a reprodukuje to. Detská výpoveď potom obsahuje výrazy a zvraty, ktoré deti daného veku nepoužívajú. Mnohé detské obvinenia sú identické s obvineniami programujúceho rodiča..
8. **rozšírenie nepriateľstva na členov pôvodnej rodiny zavrhnutého rodiča**

spôsobuje bolesť hlavne prarodičom detí, ktorí svoje vnúčata milujú.¹⁷⁷

Než súd rozhodne o styku rodiča s dieťaťom, resp. o stretávaní, musí si ustáliť, aký je skutočný názor dieťaťa. Nemal by podceňiť informovanosť dieťaťa, za týmto účelom by bolo vhodné ešte pred samotným výsluchom využiť odborné poradenstvo, resp. kompetencie orgánu sociálno-právnej ochrany detí a sprostredkovať dieťaťu informácie o oboch rodičoch, ich dôležitosti vo výchove a o právach dieťaťa komplexne. Cieľom je, aby sa dieťa pri prezentovaní „svojho“ názoru neopieralo len o informácie, ktoré mu dovtedy triedil a odovzdával výlučne jeden z rodičov.

Podobný názor vyjadril aj Súd pre ľudské práva v prípade Sommerfeld c. Nemecko (rozhodnutie z 8. júla 2003, týkajúce sa sťažnosti č. 31871/96), kde išlo o zamietnutie prístupu k dcére, narodenej mimo manželstvo. Vo svojom posudzovaní Súd dospel k záveru, že kompetentné súdy predložili dostatočné dôkazy na vysvetlenie ich rozhodnutia, ktorým sťažovateľovi zamietli prístup k dieťaťu, konkrétne že 13 ročné dievča vyjadrilo jasné želanie nestretávať sa so svojím otcom, sťažovateľom, a že tento názor zastávalo dlhodobo, takže nútiť ju stretávať sa s otcom by vážne narušilo jej emocionálnu a psychickú rovnováhu. Súd považoval procesný prístup nemeckých súdov za daných okolností za rozumný, ktorý poskytuje dostatočný materiál na prijatie odôvodneného rozhodnutia v otázke styku s dieťaťom v prejednávanom prípade. Súd preto mohol konštatovať, že procesné požiadavky vyjadrené v článku 8 Európskeho dohovoru boli splnené. Na druhej strane Súd konštatoval porušenie článku 14 v spojení s článkom 8 Európskeho dohovoru. Podľa Súdu vnútroštátne súdy výslovne zohľadnili najmä kritérium, či stretávanie sa s biologickým otcom bolo „v najlepšom záujme dieťaťa“. Pritom rozhodujúcu váhu prisúdili počiatočnému zákazu matky, aby sa jej dcéra stretávala s biologickým otcom, a uvalili na sťažovateľa bremeno, ktoré bolo ťažšie než to, ktoré spočívalo na rozvedených otcoch podľa § 1634 ods. 1 Občianskeho zákonníka.¹⁷⁸

Okrem už spomenutých právnych prostriedkov riadneho výkonu práva styku je zahodno zvážiť aj využitie ďalších – praxou osvedčených – metód, využívaných v iných štátoch. Medzi takéto ďalšie potencionálne záruky riadneho výkonu práva styku by bolo

177 Bakalář, E. a kol.: Rozvodová tematika a moderní psychologie. Karolinum, PRAHA, 2006, str. 47 - 48

178 Svák, J.: Ochrana ľudských práv (z pohľadu judikatúry a doktríny štrasburských orgánov ochrany práv). II. rozšírené vydanie. Bratislava : Eurokódex, 2006, str. 658

možné zahrnúť dohľad nad stykom¹⁷⁹ alebo zloženie kaucie osobou, ktorá sa o dieťa osobne stará na zabezpečenie toho, aby sa oprávnenej osobe v styku nebránilo, resp. zloženie kaucie osobou, ktorá má právo na stretávanie s dieťaťom, aby bolo dieťa riadne vrátené po skončení stretávania. Ako krajný prostriedok prichádza do úvahy odobratie dieťaťa programujúcemu rodičovi a jeho odovzdanie odbornému zariadeniu, ktoré dieťaťu zabezpečí neutrálne výchovné prostredie, odbornú pomoc a informácie z všetkých dostupných zdrojov.

Dohľad nad stykom možno zaradiť do kompetencie orgánov sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately¹⁸⁰, ktoré sú okrem iných kompetencií oprávnené najmä na:

- ponúknutie pomoci dieťaťu, rodičom alebo inej plnoletej fyzickej osobe alebo ponúknutie sprostredkovania pomoci pri riešení výchovných problémov alebo rodinných problémov ..
- sledovanie negatívnych vplyvov pôsobiacich na dieťa a rodinu, zisťovanie príčin ich vzniku a vykonávanie opatrenia na obmedzenie pôsobenia nepriaznivých vplyvov
- organizovanie alebo sprostredkovanie účasti na programoch zameraných na pomoc pri riešení problémov detí v rodine, v škole a na pomoc rodinám pri riešení výchovných problémov, sociálnych problémov a iných problémov v rodine a v medziľudských vzťahoch..¹⁸¹

Avšak zákon priamo nerieši akým spôsobom a v akých intenciách má orgán sociálnoprávnej ochrany detí pri styku rodiča s dieťaťom asistovať, i napriek tomu, že v celom rade prípadov je ich účasť na styku vhodná a účelná a preto sa používa ako jedna z metód sociálnej práce s rodinou. Treba však spravodlivo uviesť, že možnosti pracovníkov Úradov práce, sociálnych vecí a rodiny sú obmedzené ich pracovnou dobou, množstvom pridelenej agendy, účasťou na súdnych pojednávaniach a plnením ďalších úloh, vyplývajúcich z ich pracovného zaradenia. Navyše zamestnanci tejto špecializovanej štátnej správy nemajú predpísané osobitné kvalifikačné predpoklady pre výkon tejto práce, preto aj súdy uprednostňujú pri aplikácii pomoci a poradenstva rodinám skôr odborné zariadenia – centrá psychologicko-právnych služieb, psychologické poradne, resp. iné akreditované pracoviská.

179 Je možné jeho nariadenie súdom podľa ust. § 37 ods. 2 zákona o rodine

180 Zák. č. 305/2005 Z. z. o sociálnoprávnej ochrane detí a o sociálnej kuratele a o zmene a doplnení niektorých zákonov

181 Ust. § 11 ods. 1 zák. č. 305/2005 Z. z.

Jedným z výhodných nástrojov eliminácie marenia styku s dieťaťom rodičom, ktorému je dieťa zverené do osobnej starostlivosti sa javí zloženie „kaucie“ ako peňažnej záruky. Túto by bol povinný zložiť na účet súdu rodič, ktorému v konaní o zverenie do osobnej starostlivosti súd určil deti. Povinnosť zložiť kauciu by súd určoval rodičovi, u ktorého už počas konania vznikla odôvodnená obava, že bude zasahovať do práv dieťaťa a do práv druhého rodiča tým, že bude mariť stretávanie alebo styk, určený súdnym rozhodnutím. V prípade, ak by boli splnené podmienky pre nariadenie výkonu rozhodnutia o styku a tento by bol súdom nariadený, kaucia by prepadla v prospech štátu. Dostatočná výška kaucie by mohla na brániaceho, programujúceho rodiča vplývať výchovne ako prevencia eliminácie celého spektra jeho vlastných negatívnych motívov takéhoto nesprávneho správania.

Na druhej strane by zákon nemal povinnosť zložiť kauciu obmedzovať len na rodiča, ktorému je dieťa zverené do osobnej starostlivosti, ale mal by súdu poskytnúť možnosť uložiť povinnosť jej zloženia aj rodičovi, ktorý je oprávnený sa s dieťaťom stykať, avšak súdom určené pravidlá styku nedodržuje, dieťa odmieta riadne odovzdať, predlžuje stretávanie, zneužíva dieťa na manipulovanie s druhým rodičom (ešte chcem zostať, prídem ráno apod.). Pokiaľ by došlo k takémuto opakovanému porušeniu povinností, kaucia by prepadla a stretávanie s maloletým by bolo možné realizovať opätovne len po zložení novej sumy.

Niektoré z navrhovaných legislatívnych riešení vyznievajú s ohľadom na súčasné znenie nášho právneho poriadku príliš radikálne. Súčasná situácia pri vykonateľnosti rozhodnutí o styku s deťmi je však katastrofálna, prieskumy v samotnom konaní a prieskumy pri výkone rozhodnutia spôsobujú, že vzťah medzi rodičom, ktorý má záujem sa so svojím dieťaťom stretávať a týmto dieťaťom úplne zanikne, resp. oslabí sa tak, že obaja stratia záujem tento vzťah vôbec ešte riešiť. Zároveň však stratia ďalšiu dôležitú vec – presvedčenie, že štát, ktorého sú občanmi, je pripravený a schopný poskytnúť akúkoľvek ochranu ich zákonným právam. Ich zatrpknutosť a nedôvera k ľuďom a inštitúciám priamo vplýva na zhoršenie úrovne medziľudských vzťahov, produktivity práce, niekedy aj spoločenského postavenia a zdravotného stavu. Títo ľudia ďalej pôsobia na ďalších ľuďoch, prípadne na deti a sprostredkovane na atmosféru spoločnosti.¹⁸² Nejde teda o

182 Novák, T. – Bakalář, E.: Styk dítěte s druhým rodičem: nový pohled na starý problém (2. část). *Právo a rodina*, 2003, č. 12, s. 8

problém jednej rodiny – je to problém spoločnosti ako takej.

7. ROZHODOVANIE O ÚPRAVE STRETÁVANIA SA S DIEŤAŤOM

V zmysle ustanovení zákona o rodine prichádza do úvahy spolu 5 prípadov, kedy súd bude rozhodovať o stretávaní sa s maloletým dieťaťom a to:

- v prípade rozvodu manželstva rodičov maloletých detí, kedy sa súčasťou rozhodnutia o rozvode stane aj dohoda rodičov o styku s maloletými deťmi na čas po rozvode, resp. pokiaľ sa rodičia nedohodnú, upraví styk súd autoritatívnym rozhodnutím. Úprava styku nebude súčasťou výroku o úprave výkonu rodičovských práv a povinností na čas po rozvode vtedy, ak rodičia požiadajú súd, aby túto otázku neupravoval. Zákon na rozdiel od rodičovskej dohody o výkone rodičovských práv a povinností na čas po rozvode¹⁸³ neumožňuje súdu rozhodnúť sa, či dohodu rodičov o styku s dieťaťom schváli alebo neschváli. Z výslovného znenia vyplýva, že ak sa rodičia na styku dohodnú, stane sa táto dohoda súčasťou rozhodnutia o rozvode. Vyvodit' právo súdu vyjadriť sa k obsahu tejto dohody možno len odvodené zo zákona č. 104/1991 Zb. (Dohovor o právach dieťaťa), ktorý ako vodiace kritérium akejkoľvek činnosti, týkajúcej sa detí, uskutočňovanej zariadeniami sociálnej starostlivosti, súdmi, správnymi alebo zákonodarnými orgánmi uvádza záujem dieťaťa.¹⁸⁴
- v prípade rozvodu manželstva rodičov maloletých detí, ak to vyžadujú pomery v rodine a je to v záujme maloletého dieťaťa, môže súd upraviť styk maloletého s jeho blízkymi osobami. Zákon tu má na mysli osoby, na ktoré je dieťa citovo naviazané a rozvod manželstva rodičov do týchto väzieb nutne zasiahne (napríklad starý rodič dieťaťa, u ktorého rodičia dieťaťa do rozvodu žili v spoločnej domácnosti a po rozvode sa predpokladá odsťahovanie dieťaťa s rodičom, ktorému

183 Ust. § 24 zákona o rodine

184 Je však sporné, nakoľko môže súd posúdiť rozpor medzi rodičmi dohodnutou úpravou styku a skutočným záujmom dieťaťa. Všetky doterajšie skúsenosti vedú k tomu, že zásadne dobrá dohoda rodičov je najlepším základom pre to, aby dieťa nestrácalo po rozvode svojho druhého rodiča a nebolo traumatizované správaním sa rodičov, ktorí obchádzajú alebo bojkotujú súdne rozhodnutie a dovedú situáciu tak ďaleko, že si dieťa vzájomne unášajú a používajú zvláštne exekučné prostriedky na vynútenie styku s dieťaťom či jeho navrátenie. Týmto myšlienkam sa venuje Oporúčanie RE č. 1/98 o Rodinnej mediácii, ktoré bolo prejednané na konferencii v Štrasburgu v októbri 1998 (Radvanová, S. – Zuklínová, M.: Kurs občanského práva – Instituty rodinného práva. 1. vydání. PRAHA, C. H. Beck 1999, s. 115)

bude dieťa zverené do osobnej starostlivosti)

- ak súd rozhoduje o výkone rodičovských práv a povinností v iných prípadoch podľa ust. § 36 ods. 1 zákona o rodine (rodičia maloletého spolu nežijú). Zákon v tomto prípade odkazuje na primerané použitie ustanovení o úprave styku na čas po rozvode manželstva. Tým teda nie je vylúčená ani úprava styku v prospech blízkych osôb dieťaťa podľa predchádzajúceho bodu.
- v prípade, ak manželstvo rodičov dieťaťa zaniklo smrťou alebo vyhlásením jedného z rodičov za mŕtveho a ak je to potrebné v záujme maloletého dieťaťa a ak to vyžadujú pomery v rodine, môže súd na návrh upraviť styk maloletého dieťaťa s blízkymi osobami mŕtveho rodiča.
- ak sa zmenia pomery, z ktorých súd vychádzal pri vynesení rozhodnutia, môže súd aj bez návrhu zmeniť rozsudok o styku. Zmena pomerov, ktorá spôsobí zmenu už právoplatného súdneho rozhodnutia má byť buď skutočná a závažná (nie len prechodného alebo krátkodobého charakteru) alebo bude prezumovaná, nakoľko nastali skutočnosti, s ktorými zákon aplikáciu takejto prezumpcie spája. To je napríklad prípad ust. § 25 ods. 4 zákona o rodine, v ktorom súd môže aj bez návrhu zmeniť rozhodnutie o osobnej starostlivosti, ak jeden z rodičov opakovane, bezdôvodne a zámerne neumožňuje druhému rodičovi styk s maloletým dieťaťom upravený vo forme súdneho rozhodnutia.

A. KRITÉRIA PRE ÚPRAVU STRETÁVANIA

Súdy pri úprave stretávania vychádzajú na jednej strane z možností a potrieb dieťaťa a na strane druhej z možností a požiadaviek oprávneného rodiča. Možnosti a potreby rodiča, ktorému je dieťa zverené do osobnej starostlivosti hrajú pri rozhodovaní len okrajovú úlohu a uplatňujú sa ako faktor pri rozhodovaní skôr výnimočne.

Pre úpravu stretávania sa s rodičom, sú rozhodujúcimi faktormi vek dieťaťa, jeho vývinové možnosti a potreby, zdravotný stav, citové väzby, záľuby, to, v akej miere a akým spôsobom oprávnený rodič doteraz zabezpečoval osobnú starostlivosť oň. Ak súd zvažuje možnosti oprávneného rodiča, potom berie do úvahy skutočnosť, v akom rozsahu má záujem styk upraviť, či má vytvorené predpoklady na zabezpečenie riadnej starostlivosti o dieťa na čas stretávania (bytové, sociálne, osobné pomery), aký je doterajší vplyv tohto rodiča na mravný, citový, rozumový a iný osobnostný vývoj dieťaťa, aké sú jeho záľuby, možnosti z hľadiska pracovného času apod. Pokiaľ má súd zohľadniť aj

kritériá na strane rodiča, ktorý zabezpečuje osobnú starostlivosť o dieťa, tak prichádza do úvahy napríklad miesto bydliska a zabezpečenie transportu dieťaťa na stretávanie, osobitosti jeho zamestnania (sezónna práca, práca na smeny) apod. Hľadanie najvhodnejšej úpravy stretávania je výsledkom aplikácie všetkých týchto relevantných faktorov.

Základným pravidlom, z ktorého by mali súdy pri úprave styku vychádzať je, že každý z rodičov má zásadne právo stráviť s dieťaťom polovicu jeho voľného času. Tu sa prejavuje rozdiel medzi inštitútom striedavej starostlivosti a stykom, nakoľko pri striedavej starostlivosti každý z rodičov má právo tráviť s dieťaťom približne polovicu jeho všetkého času, nielen toho voľného. Voľným časom sa myslí nielen tzv. „bežný“ voľný čas počas pracovných dní školského roka, ale všetok voľný čas dieťaťa, vrátane víkendov, sviatkov a prázdnin. V konaní je teda prvoradé určiť, koľko približne času dieťa strávi v škole, resp. v predškolskom zariadení, detskom klube, prípravou na vyučovanie, krúžkami a záujmovou činnosťou, športom apod. Po časovom vymedzení denného režimu dieťaťa je potom možné určiť, približne aký čas predstavuje ½ voľného času dieťaťa. Toto množstvo času potom súd upraví ako rozsah stretávania v intervaloch, ktoré obom rodičom a záujmom dieťaťa čo najviac vyhovujú. Pri úprave by mala byť zachovaná proporcionalita rozloženia pri rešpektovaní rovnakých práv každého z rodičov (Vianoce, Silvester, Veľkonočné sviatky).

Samozrejme, že pravidlo, uvedené v predchádzajúcom odseku, sa uplatňuje len vtedy, ak

- sa rodičia nedohodnú na styku inak
- oprávnený rodič má záujem na styku s dieťaťom v najväčšom možnom rozsahu.

Rodičia môžu upraviť dohodou stretávanie sa s dieťaťom aj inak, v praxi niekedy dokonca táto dohoda supluje zverenie dieťaťa do striedavej starostlivosti, čo však nie je správne ani žiaduce. Ak každý rodič fakticky dokáže zabezpečovať polovicu času starostlivosti o dieťa, potom nie je namieste, aby zostalo zverené výlučne jednému z nich. Ide o zosúladenie faktickej a právnej reality. Zverením do osobnej starostlivosti sa zvyšuje pocit zodpovednosti za dieťa, dochádza k rovnomernému nielen faktickému, ale aj právnomu rozloženiu zodpovednosti oboch za výchovu dieťaťa, za vykonávanie dohľadu nad ním, za jeho usmerňovanie a riadenie jeho správania. Inak pristupuje rodič k výkonu svojich rodičovských práv a povinností, ak je mu dieťa ponechané v starostlivosti a inak,

ak má len právo stretávania. Právo stretávania evokuje návštevu, ako akúsi formu výpožičky¹⁸⁵. Postavenie druhého rodiča voči dieťaťu potom pripomína určitý druh vlastníckeho práva k dieťaťu, čo vnáša zbytočné rozpory do vzájomného vzťahu rodičov a tak v konečnom dôsledku zaťažuje deti. Navyiac - keďže sa rozhodnutím o zverení dieťaťa do osobnej starostlivosti jedného z rodičov nemení právne postavenie druhého rodiča, ktorý zostáva naďalej zodpovedný za výchovu svojho dieťaťa, je jeho zákonným zástupcom a patrí mu aj správa majetku dieťaťa – je spravodlivé ponechať mu (samozrejme za podmienky, že je schopný a ochotný sa o svoje dieťa riadne starať) právo osobnej starostlivosti oň a nedegradovať ho do pozície „víkendového rodiča“, ktorý bude zodpovedný len za voľnočasové aktivity.

V praxi sa často možno stretnúť s postojom matiek, ktoré zásadne odmietajú zverenie dieťaťa do striedavej starostlivosti a hoci súhlasia s rozdelením času starostlivosti 50:50, trvajú na tom, aby boli deti zverené výlučne im a otec mal v tomto rozsahu „len“ upravený styk. Takýto postoj je výrazom absolútneho nepochopenia inštitútu rodičovských práv a povinností, inštitútu výchovy a inštitútu osobnej starostlivosti a je výchovnou úlohou súdu, aby obom rodičom vysvetlil, že zverením dieťaťa do osobnej starostlivosti sa na právnom postavení druhého rodiča nič nemení, nestráca žiadne oprávnenia ani povinnosti a je rovnako oprávnený aj povinný vychovávať ako rodič, ktorému je dieťa zverené do osobnej starostlivosti. K tomuto postoju má súd viesť nielen rodiča, ktorý má záujem o osobnú starostlivosť o dieťa (ale nechce rovnakú starostlivosť dovoliť druhému rodičovi), ale aj rodiča, ktorý sa bez ďalšieho vzdáva práva osobnej starostlivosti, je rozhodnutý prenechať to výlučne na druhého rodiča, nechce sa miešať do výchovy dieťaťa a mieni sa uspokojiť s krátkodobým „nevýchovným“ pôsobením v rozsahu pár dní v mesiaci.

Rodičia sa môžu dohodnúť tiež tak, že oprávnený rodič bude realizovať stretávanie sa dieťaťom v čase víkendov v širšom rozsahu, než rodič, ktorý zabezpečuje osobnú starostlivosť o dieťa (napríklad v pomere 3:1 v kalendárnom mesiaci alebo tak, že oprávnený rodič bude zabezpečovať starostlivosť o dieťa počas každého víkendu v určenom čase). Alebo sa môžu dohodnúť tak, že stretávanie sa bude realizovať v menšom rozsahu, než je základným východiskom pre rozhodovanie. V takomto prípade by mal ale súd dôsledne zisťovať dôvody, ktoré vedú rodiča k laxnému postoju k plneniu svojich

185 Rudolph, J.: „Du bist mein Kind“. Cochemská praxe – cesty k lidštějšímu rodinnému právu. Praha, 2010, str. 69

rodičovských práv a povinností a výchovným pôsobením naň zabezpečiť prevzatie riadnej plnohodnotnej zodpovednosti za výchovu a rozvoj svojho dieťaťa. Pokiaľ sa tento postoj rodiča súdu nepodari zmeniť a naďalej má požiadavky na stretávanie sa s dieťaťom v menšom než východiskovom rozsahu, potom mu súd nemôže priznať právo na stretávanie vo väčšej, než požadovanej miere. Vyplýva to z už spomenutého charakteru práva styku, ktorý je výlučne chápaný ako rodičovské oprávnenie a nie zároveň aj ako povinnosť. Jednoznačne však súd musí v konaní zistiť, v akom rozsahu požaduje úpravu styku oprávnený rodič, aby mal za preukázanú maximálnu hranicu úpravy.

Právna úprava stretávania, ak je súčasťou rozsudku, musí byť konkrétna. Po prijatí zákona o rodine č. 36/2005 Z. z. došlo k zmene právnej úpravy v tom, že dohoda alebo rozhodnutie o styku je obligatórne súčasťou rozsudku o rozvode rodičov maloletého dieťaťa, okrem prípadu, ak rodičia výslovne požiadajú, aby súd styk neupravoval. K takejto úprave zákonodarca pristúpil z dôvodu neustále sa zvyšujúceho počtu súdnych konaní o úpravu styku, ktoré boli oprávneným rodičom podávané po právoplatnosti rozsudku o rozvode, nakoľko bol styk s dieťaťom obmedzovaný alebo mu bolo bránené zo strany rodiča, ktorému bolo dieťa zverené do osobnej starostlivosti. Zákonodarca neustanovuje, a teda nepredpisuje rodičom obsah dohody o úprave ich styku s maloletým dieťaťom a nepredpisuje pre túto dohodu žiadne náležitosti, tiež neukladá žiadne obmedzenia, ani nepredpisuje obsah výroku rozhodnutia súdu, ktorým tento rozhodne o úprave styku rodičov s maloletým dieťaťom, ani ho iným spôsobom v jeho rozhodovaní o tejto otázke neobmedzuje. Pokiaľ sa rodičia dokážu o otázke stretávania s dieťaťom vždy ad hoc dohodnúť, je vhodnejšie, ak bude výrok rozsudku znieť takto: *„Na žiadosť rodičov sa styk otca s maloletou neupravuje“* a nie *„Otec je oprávnený stretávať sa s maloletou bez obmedzenia“* prípadne *„bez obmedzenia po dohode rodičov“*. Posledné dve menované výroky rozhodnutia nie sú v súlade so zákonom, nakoľko nie sú dostatočne určité a vykonateľné, čo je vážna vada súdneho rozhodnutia. Naviac prax ukázala, že takéto rozhodnutie nie je ani v záujme maloletého dieťaťa, nakoľko v čase rozvodového konania majú rodičia tendenciu uzavrieť akúkoľvek dohodu len preto, aby už bolo manželstvo rýchlo rozvedené. Súdom schválená dohoda o úprave styku druhého rodiča s maloletým dieťaťom bez obmedzenia, neprináša ten správny efekt ochrany najlepšieho záujmu dieťaťa, ako to predpokladá Dohovor o právach dieťaťa, ale aj samotný zákon o rodine.¹⁸⁶ Rodičia po skončení konania o rozvod manželstva následne iniciujú konanie o

zmenu pôvodného rozhodnutia bez toho, aby došlo k podstatnej zmene okolností. V novom konaní prebieha dokazovanie opätovne, prípadne naviac v rozsahu, ktorý mal byť súčasťou rozvodového konania. Traumatizujúce zážitky detí tak rozvodom rodičov nekončia, pokračujú v novej miere v čase, ktorý by už všetci členovia rodiny mali využiť na proces adaptácie na nové rodinné a životné pomery.

Z uvedených dôvodov je nevyhnutné, aby súd upravil právo rodiča na stretávanie s dieťaťom a prípadne tiež právo rodiča na informácie o dieťati konkrétne tak, aby bolo rozhodnutie ako celok vykonateľné. Musí byť teda z neho zrejmé:

- kedy má rodič právo dieťa prevziať určením presného času a dňa tak, aby bol nezameniteľný s iným dňom
- kde má rodič právo si dieťa prevziať (na ktorom mieste)
- kedy má rodič povinnosť dieťa po skončení stretávania odovzdať určením presného času a dňa tak, aby bol nezameniteľný s iným dňom
- komu má rodič povinnosť po skončení stretávania dieťa odovzdať
- na ktorom mieste má rodič po skončení stretávania povinnosť dieťa odovzdať
- či má druhý rodič povinnosť dieťa na stretávanie riadne pripraviť, čím potom nemá rozhodnutie na mysli len zbalenie nevyhnutných osobných vecí dieťaťa, ale aj duševnú prípravu tak, aby sa odovzdanie a prevzatie dieťaťa zaobišlo bez traumatizujúcich emócií pre dieťa aj ostatné zúčastnené osoby.

Dohoda rodičov schválená súdom, alebo priame rozhodnutie súdu, predstavuje základný legálny rámec na styk s dieťaťom - rámec, ktorý slúži ako nástroj právnej istoty a stability úpravy práva na styk s dieťaťom a nepredstavuje čosi, čo by na základe vzájomnej dohody rodičov nebolo možné uplatňovať takpovediac operatívne, v súlade s aktuálnymi potrebami a možnosťami ich oboch.¹⁸⁷ Preto by sa rodičia nemali brániť konkrétnej úprave, ktorá sa stane súčasťou rozsudku a nežiadať „neupraviť styk a ponechať ho na dohodu rodičov“.

B. DÔKAZNÉ PROSTRIEDKY

deťmi. In: Ochrana práv maloletých v civilnom procese. BRATISLAVA: Vydavateľské oddelenie PRAF UK, 2007, s. 88

187 Nález Ústavného súdu SR č. PL. ÚS 26/05-37

Dokazovanie pri otázke úpravy styku prakticky splýva s dokazovaním o zverení do osobnej starostlivosti. Do úvahy prichádzajú rovnaké dôkazné prostriedky s väčšou alebo menšou intenzitou. Znalecké dokazovanie bude ovládané podobnými otázkami, smerujúcimi azda viac do oblasti schopnosti rodiča tráviť voľný čas s dieťaťom a teda jeho záujmových aktivít, záľub apod. Tieto špecifiká však vyplynú súdu z priebehu konania. Všeobecne teda možno odkázať na primerané použitie kapitoly o dôkazných prostriedkoch pri rozhodovaní o zverení dieťaťa do osobnej starostlivosti.

8. STAROSTLIVOSŤ O VÝCHOVU MALOLETÉHO, JEHO ZDRAVIE, VÝŽIVU A VŠESTRANNÝ VÝVOJ

Starostlivosť rodičov o výchovu maloletého je rámcovým právom a povinnosťou rodičov, ktorí ho musia realizovať v súlade so záujmom dieťaťa. Ako napovedá už znenie ust. § 28 ods. 1 zákona o rodine, zahŕňa táto povinnosť najmä starostlivosť o zdravie dieťaťa, výživu a všestranný vývoj dieťaťa. Zdravím zákon nemyslí len fyzickú stránku osobnosti dieťaťa, ale aj psychickú, ktorá zastrešuje zdravý duševný, mravný, citový a rozumový vývoj. Výživa dieťaťa predstavuje spôsob zabezpečovania jeho materiálnych životných potrieb, ako sú strava, bývanie, ošatenie, školské potreby, záujmy, záľuby, cestovné apod. Všeestranný vývoj teda (okrem materiálneho zabezpečenia a zdravia dieťaťa) predstavuje ďalej otázky ďalšej starostlivosti o blaho dieťaťa, jeho vzdelávanie, výber povolania, určenie miesta pobytu apod. Pritom zákon o rodine nepresne uvádza, že tieto práva spolu s právom zastupovať dieťa a spravovať jeho majetok sú podstatnou súčasťou rodičovských práv a povinností. Takéto použitie termínu však môže nastoľovať otázky o tom, čo vlastne tvorí „hlavný“ obsah rodičovských práv, keď uvádzaný výpočet má tvoriť len ich súčasť. Možno sa dôvodne domnievať, že použitie termínu „súčasť“ rodičovských práv a povinností nie je v danom kontexte presné ani výstižné, a teda že tu ide o zásadné obsahové vymedzenie rodičovských práv a povinností, i keď ich výpočet je len demonštratívny vzhľadom na to, že najrôznejšie životné situácie neumožňujú tento výpočet považovať za uzatvorený.¹⁸⁸

Starostlivosť o výchovu dieťaťa v sebe zahŕňa opakovanú, nepretržitú činnosť

188 Svoboda, J. - Ficová, S.: Zákon o rodine. Komentár. Judikatúra, súvisiace predpisy a vzory rodinnoprávných podaní. Bratislava, EUROUNION, 2005, str. 74

rodičov, ktorá má dlhodobý charakter a nevyčerpáva sa jednorázovým konaním rodiča.¹⁸⁹ Táto starostlivosť má byť všestranná, sústavná a dôsledná. Jej konkrétny obsah rodičia naplňujú prostredníctvom

- priameho výchovného pôsobenia na dieťa
- vykonávaním dohľadu nad dieťaťom
- rozhodovaním o záležitostiach, týkajúcich sa dieťaťa
- usmerňovaním správania a konania dieťaťa vhodnými výchovnými prostriedkami.

A. PRIAME VÝCHOVNÉ PÔSOBENIE NA DIEŤA

Priame výchovné pôsobenie rodičov na dieťa zaručuje ustanovenie § 30 ods. 1 zákona o rodine, ktoré im garantuje rozhodujúcu úlohu pri výchove dieťaťa. Na toto ustanovenie nadväzujú ďalšie, ktoré určujú, kedy možno dieťa oddeliť od jeho rodičov proti ich vôli, resp. kedy možno súdnym rozhodnutím zasiahnuť do výkonu rodičovských práv a povinností. Rodič nestráca zodpovednosť za výchovu dieťaťa ani v prípade, ak sa o dieťa osobne nestará¹⁹⁰. Túto zodpovednosť nemôže previesť na inú osobu. Okrem rodičov priznáva zákon pri výchove dieťaťa určitý objem práv a povinností aj manželovi rodiča maloletého dieťaťa, ktorý žije s dieťaťom v spoločnej domácnosti. Zákon túto povinnosť upravil slovami „na výchove sa podieľa aj manžel..“

Rodičia majú zákonné právo vychovávať svoje deti v zhode s vlastným náboženským a filozofickým presvedčením. Určitú hranicu ich slobode „výchovy“ kladie ust. článku 29 Dohovoru o právach dieťaťa, kde sú definované základné ciele výchovy. Už bolo spomenuté, že žiadne podobné ustanovenie nebolo zaradené do nového zákona o rodine a chýba. Jeho absenciou sa do rodinnoprávnych vzťahov nad primeranú mieru vnáša subjektívne hodnotenie osôb, zúčastňujúcich sa na konaní (rodičia, príbuzní) a najmä osôb, rozhodujúcich o právach a povinnostiach k dieťaťu (sudcovia, pracovníci orgánu sociálno-právnej ochrany detí). Chýba objektivizujúce kritérium. Judikatúra aspoň čiastočne určila, čo možno považovať za vady vo výchove, avšak ide už o výrazne

189 Hrušáková, M. a kol.: Zákon o rodine: komentár. 3. vydání. Praha, C.H.BECK, 2005, str. 112

190 tu je evidentný rozdiel napríklad s nemeckou právnou úpravou, ktorá v ust. § 1671 BGB upravuje možnosť „nielen“ zveriť dieťa do starostlivosti jedného z rodičov, ale preniesť na neho celý výkon rodičovskej starostlivosti, resp. niektorý jej diel (Getrenntleben bei gemeinsamer elterlicher Sorge : (1) Leben Eltern, denen die elterliche Sorge gemeinsam zusteht, nicht nur vorübergehend getrennt, so kann jeder Elternteil beantragen, dass ihm das Familiengericht die elterliche Sorge oder einen Teil der elterlichen Sorge allein überträgt.)

protispoločenské správanie sa maloletého, ktoré často postihuje až trestné právo.¹⁹¹ Preto treba mať na zreteli v konaní, týkajúcom sa výchovy maloletého, predovšetkým jeho záujem, podmienený cieľmi výchovy.

Špecifické postavenie rodinnoprávných vzťahov – na hranici súkromného a verejného práva, je dané práve tým, že nielen rodičia, ale aj spoločnosť sama, má záujem a povinnosť dohliadať na riadnu výchovu maloletého a na ochranu záujmov a blaha maloletého dieťaťa¹⁹². Nad právami dieťaťa musia bdieť aj iné subjekty a plniť všetky povinnosti, ktoré sú im uložené zákonom a to aj v oblasti prevencie.¹⁹³ Za týmto účelom je v zákonoch zakotvený celý rad hmotnoprávných aj procesných prostriedkov, ktoré umožňujú korigovať vadné výchovné pôsobenie rodičov, prípadne ich úplnú elimináciu z pôsobenia na dieťa (zákaz styku alebo až pozbavenie výkonu rodičovských práv a povinností). Dôvod, prečo musí spoločnosť zasahovať do týchto výsostne súkromných vzťahov, tkvie v ich následnom dosahu na kvalitu života nielen toho konkrétneho jednotlivca, resp. skupiny jednotlivcov (rodičia, deti, širšia skupina príbuzných), ale na spoločnosť ako celok. Výchovne problematický maloletý je predprogramovaný na problematickú dospelú osobnosť. Čím viac bude spoločnosť rezignovať na evidentné vadné vplyvy do osobností maloletých detí, tým viac bude v budúcnosti riešiť svoje vlastné problémy s vadnými osobnosťami dospelých jedincov v programoch, zameraných na prevýchovu v zariadeniach obmedzujúcich osobnú slobodu. Preto existuje zákonná možnosť začať konanie starostlivosti o maloletých aj bez návrhu¹⁹⁴. Súd má zákonom zakotvenú povinnosť viesť rodičov, poručníkov, prípadne opatrovníkov maloletých k riadnemu plneniu povinností pri starostlivosti o maloletého.¹⁹⁵ Pri výkone tejto povinnosti má vybavovať podnety a upozornenia fyzických osôb a právnických osôb ohľadne výchovy maloletého a robiť iné vhodné opatrenia. Týmto má zákon na mysli najmä zásahy do rodičovských práv a povinností, výchovné opatrenia, obmedzenie styku, zákaz styku, náhradnú starostlivosť tak, ako sú bližšie uvedené v časti 9 tejto publikácie. V zásade možno konštatovať, že žiadny iný právny vzťah nepožíva takú významnú procesnú súdnu ochranu, ako vzťah rodič – maloleté dieťa. Ďalšiu ochranu tomuto právnemu vzťahu

191 R 21/1990 (s. 68): Dôvody pre použitie tohto opatrenia sú spravidla v záškoláctve maloletých alebo v iných porušeníach školského poriadku, v drobných krádežiach, v ničení cudzieho majetku, v predčasnom sexuálnom živote, v neusporiadanom rodinnom živote rodičov, v požívaní alkoholických nápojov apod..

192 Lazar, J. a kolektív: Občianske právo hmotné, 1. diel. Bratislava : IURA EDITION, 2006, str. 222

193 Radvanová, S.: Dítě ohrožené a ubližené. In: Dny práva 2010 (on-line). Dostupné na www.law.muni.cz.

194 § 81 ods. 1 o.s.p.

195 § 178 ods. 1 o.s.p.

poskytuje zákon o sociálnoprávnej ochrane detí a o sociálnej kuratele, ktorý určuje kompetencie orgánu sociálnoprávnej ochrany detí.

Vlastné filozofické presvedčenie rodičov a ich právo viesť deti v súlade s ním, je síce zákonom o rodine explicitne vyjadrené, avšak nemôže mať prednosť pred všeobecne akceptovaným záverom o cieľoch výchovy maloletého. Konkrétnejšie vyjadrené, pokiaľ rodičia sami vyznávajú napríklad fašistický, alebo inak diskriminujúci postoj, ich právo viesť deti v súlade s týmto postojom, je v rozpore so záujmom dieťaťa, ktorý je charakterizovaný ako najvyšší princíp celej rodinnoprávnej úpravy. Preto ho nemôže spoločnosť akceptovať, naopak, musí urobiť všetky opatrenia v záujme maloletého tak, aby jeho riadna výchova nebola narušená vadným postojom rodičov. Z tohto dôvodu je nevyhnutné, aby zákon jednoznačne zakotvil, aké výsledky očakáva od riadnej výchovy dieťaťa. To znamená, že pôvodné ustanovenie § 31 zákona o rodine č. 94/1963 Zb. by sa v podobe, prepracovanej na nové spoločenské pomery, malo vrátiť do zákona o rodine a dať tak pevný rámec rozhodovaniu o záujme maloletého dieťaťa. Došlo by tak súčasne k naplneniu medzinárodných záväzkov Slovenska, keď sa články ratifikovaných medzinárodných dohôd majú implementovať do nášho právneho poriadku v podobe konkrétnych zákonných ustanovení.

Rovnakým kritériom možno hodnotiť právo rodiča viesť dieťa v súlade s vlastným náboženským presvedčením. Pri sčítaní ľudu, domov a bytov v roku 2008 deklarovalo svoju príslušnosť k cirkvám a náboženským spoločnostiam registrovaným v Slovenskej republike celkovo 75,3 % obyvateľov štátu. Vysoké percento religiozity na Slovensku potvrdzuje skutočnosť, že cirkvi sú aj v súčasnosti dôležitým faktorom pri formovaní hodnotového systému a morálky občanov. Slovenská republika garantuje náboženskú slobodu ústavným zákonom č. 460/1992 Zb. - Ústavou Slovenskej republiky, ktorá upravuje slobodu svedomia a náboženskej viery a poskytuje garancie pre dodržiavanie týchto základných ľudských práv a slobôd. Zásadné otázky vzťahu štátu a cirkví upravuje zákon č. 308/1991 Zb. o slobode náboženskej viery a postavení cirkví a náboženských spoločností v znení neskorších predpisov. Okrem poskytovania záruk pre dodržiavanie slobody svedomia a náboženskej viery a definovania postavenia cirkví upravuje tiež niektoré podmienky registrácie nových cirkví. Ďalšie podmienky registrácie upravuje zákon č. 192/1992 Zb. o registrácii cirkví a náboženských spoločností. Princípmi rámcovej úpravy, obsiahnutej v týchto predpisoch sú predovšetkým garancie nezávislosti a náboženskej slobody cirkví a náboženských spoločností ako subjektov práva Slovenskej

republiky a vzájomná spolupráca cirkví a náboženských spoločností a štátu v prospech všetkých občanov na poli kultúrnom, výchovno-vzdelávacom, zdravotníckom, sociálnom, charitatívnom a pastoračnom.

Registráciu cirkví vykonáva Ministerstvo kultúry SR, ktoré hodnotí splnenie podmienok pre registráciu. Zákon o rodine neobmedzuje právo rodiča viesť dieťa k náboženskému presvedčeniu len v súlade s registrovanou cirkvou alebo náboženskou spoločnosťou. Rodič teda môže dieťa viesť aj k vzt'ahu k cirkvi, ktorá nie je v Slovenskej republike registrovaná, avšak nesmie ísť o cirkev, ktorej základné články viery, charakteristika, hodnoty, učenie alebo poslanie odporujú záujmu dieťaťa. Opäť sa tu pôsobením najvyššieho princípu prelamuje zákonom ustanovené právo rodiča vplývať na výchovu svojho dieťaťa bez obmedzení. V prípade náboženského presvedčenia je toto jeho právo zakotvené nielen v ust. § 30 ods. 1 zákona o rodine, ale aj v ust. § 3 zákona o slobode náboženskej viery a postavení cirkví a náboženských spoločností.¹⁹⁶ Podobne Dohovor o právach dieťaťa v článku 14 ods. 3 zakotvuje prípustné obmedzenia slobody prejavovať náboženstvo alebo vieru len na také obmedzenia, ktoré predpisuje zákon a ktoré sú potrebné na ochranu verejnej bezpečnosti, poriadku, zdravia alebo morálky alebo základných práv a slobôd iných. Pritom však tento Dohovor priznáva právo na slobodu myslenia, svedomia a náboženstva samotnému dieťaťu.¹⁹⁷

Pokiaľ sa filozofické alebo náboženské presvedčenie rodičov rôzni a nedokážu sa dohodnúť o zásadách jeho výkonu pri výchove maloletého dieťaťa, potom majú jednak možnosť požiadať o pomoc orgán sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately, resp. iný štátny orgán, príslušný podľa osobitných predpisov, zariadenie, obec, vyšší územný celok, akreditovaný subjekt, školu, školské zariadenie a poskytovateľa zdravotnej starostlivosti¹⁹⁸ a jednak požiadať súd o rozhodnutie podľa ust. § 35 zákona o rodine¹⁹⁹, aby určil, v akom náboženskom presvedčení bude dieťa vychovávané. Pokiaľ už rodičia v minulosti spoločne vybrali pre dieťa náboženské vyznanie, v ktorom bolo vychovávané, je otázka jeho zmeny opäť možná len so súhlasom oboch rodičov. Na tomto nič nemení ani skutočnosť, že dieťa bolo v minulosti zverené do osobnej starostlivosti len jedného z nich. Nejde totiž o otázku, ktorá by súvisela s výkonom osobnej starostlivosti. Výber náboženstva je otázkou výchovy a toto širšie rodičovské oprávnenie patrí obom rodičom

196 O náboženskej výchove detí do dovŕšenia 15 rokov ich veku rozhodujú ich zákonní zástupcovia.

197 Vid' čl. 14 bod 1 Dohovoru o právach dieťaťa

198 Ust. § 9 zákona o sociálnoprávnej ochrane detí a sociálnej kurately č. 305/2005 Z. z.

199 Viac v časti „rozhodovanie o záležitostiach, týkajúcich sa dieťaťa“

spoločne bez ohľadu na rozhodnutie o zverení do osobnej starostlivosti.

B. VYKONÁVANIE DOHĽADU NAD DIETĎAŤOM

Dohľad nad dieťaťom predpokladá, že rodič vie, kde sa približne jeho dieťa nachádza a čo robí. Táto povinnosť (a právo rodiča) obsahovo veľmi úzko súvisí s výkonom výchovného pôsobenia každého rodiča. Napríklad záškoláctvo dieťaťa, ktoré rodič dlhodobejšie nezistí, je dôkazom, že jednak nespolupracuje so školou alebo školským zariadením a jednak, že zanedbáva povinnosť dohliadať na prípravu dieťaťa na povolanie. Pokiaľ rodič takéto závadné správanie dieťaťa odhalí, potom je významným kritériom pre zhodnotenie jeho výchovných schopností skutočnosť, ako sa s touto okolnosťou vysporiada. Rodič sám má možnosť požiadať o pomoc²⁰⁰ príslušný štátny orgán alebo organizáciu, resp. súd. Môže napríklad navrhnúť, aby bol dieťaťu určený dohľad, aby bolo zapojené do výchovných opatrení podľa zák. č. 305/1005 Z. z., alebo aby bolo dieťaťu súdom uložené výchovné opatrenie, napríklad umiestnenie v diagnostickom ústave alebo v resocializačnom stredisku pre drogový závislých. Každopádne rodič nesmie zlé výchovné smerovanie dieťaťa ignorovať, nakoľko takéto správanie môže mať jednak vplyv na výkon jeho rodičovských práv a povinností²⁰¹ a jednak byť podkladom pre vznik zodpovednostného právneho vzťahu. Rodič totiž má

- občianskoprávnu zodpovednosť za škodu, ktorú dieťa spôsobí v tej miere, nakoľko tento povinný dohľad zanedbal.²⁰² Z hľadiska uplatnenia tejto zodpovednosti je problematickou skutočnosť, že náš zákon o rodine takúto povinnosť explicitne rodičovi neurčuje a možno ju vyvodiť len podporne z práva rodiča dieťa vychovávať. Na rozdiel od slovenskej právnej úpravy, český zákon o rodine tento problém odstránil tým, že v ust. § 31 ods. 2 bližšie konkretizuje povinnosti rodičov pri výkone rodičovskej zodpovednosti, medzi ktoré výslovne zahrnul tiež „**vykonávať nad dieťaťom dohľad, zodpovedajúci stupňu jeho vývoja**“. Takto je priamo v zákone vyjadrená právna povinnosť rodičov, takže nevzniká polemika o tom, či v konkrétnom prípade vzniku škody došlo alebo nedošlo k porušeniu nejakej právnej povinnosti rodičom. Existujú právne poriadky, ktoré ukladajú

200 Vid' poznámka 143)

201 Môže byť dôvodom na obmedzenie alebo pozbavenie výkonu rodičovských práv a povinností

202 Ust. § 422 ods. 1 Občianskeho zákonníka

rodičom povinnosť zabezpečiť deťom nižšieho veku (obvykle do 15 roku) fyzický dozor (prítomnosť) osoby staršej ako 15 rokov, a to v domácnosti. Takáto právna úprava má zabrániť hlavne ohrozeniu zdravia a života malých detí.²⁰³ Rovnakú povinnosť slovenský právny poriadok nepozná a ponecháva plne na rozhodnutí rodičov, akým spôsobom zabezpečia dohľad nad dieťaťom. Musia to však robiť primeraným spôsobom, nakoľko aj dieťa má právo na ochranu pred svojvoľným zasahovaním do svojho súkromného života, rodiny a domova alebo korešpondencie²⁰⁴.

- občianskoprávnu zodpovednosť voči dieťaťu, vyplývajúcu z práva dieťaťa na ochranu osobnosti²⁰⁵. Možno ju uplatniť napríklad v prípade, ak rodič zanedbá náležitý dohľad nad dieťaťom a v dôsledku toho dôjde k ohrozeniu jeho života, poškodeniu jeho zdravia alebo telesnej integrity.
- trestnoprávnu zodpovednosť, upravenú dvomi skutkovými podstatami – Odložením dieťaťa²⁰⁶ a Opustením dieťaťa²⁰⁷. Ani jedna z týchto skutkových podstát nepredpokladá ako nutný dôvod pre jej aplikáciu nepriaznivý následok na dieťaťu. Stačí samotná skutočnosť, že došlo k zanedbaniu dohľadu. Len v prípade opustenia dieťaťa je vznik nepriaznivého následku pre dieťa (spôsobenie ťažkej ujmy na zdraví alebo smrti) dôvodom na zvýšenie trestnej sadzby až na hranicu sedem až dvanásť rokov.

Ako už bolo opakovane spomenuté, rodič má vo výchove svojho dieťaťa rozhodujúcu úlohu²⁰⁸. Nie je však jediným subjektom, ktorý má povinnosť vykonávať nad dieťaťom dohľad. Ani v zmysle Občianskeho zákonníka nie je subjektom zodpovednosti za škodu, spôsobenú dieťaťom výslovne „rodič“. Zodpovedný subjekt je zákonom určený širšie – ako „osoba, povinná vykonávať nad dieťaťom dohľad“. Môže ísť tiež o inú fyzickú osobu²⁰⁹, školu, ústav alebo inú právnickú osobu (označovanú v Občianskom

203 Radvanová, S. - Zuklínová M.: Kurs občanského práva - Instituty rodinného práva. 1. vydání. Praha, C.H.BECK 1999, str. 97

204 čl. 16 ods. 1 Dohovoru o právach dieťaťa

205 Ust. § 11 a 13 Občianskeho zákonníka

206 Ust. § 205 Trestného zákona: Kto odloží dieťa, o ktoré má povinnosť starať sa a ktoré si nemôže zadovážiť pomoc, na mieste, kde mu nehrozí nebezpečenstvo ohrozenia života alebo zdravia, potrestá sa...

207 Ust. § 206 Trestného zákona: Kto opustí dieťa, o ktoré má povinnosť starať sa a ktoré si nemôže zadovážiť pomoc, a vystaví ho tým nebezpečenstvu smrti alebo ublíženia na zdraví, potrestá sa...

208 Ust. § 30 ods. 1 prvá veta zákona o rodine

209 Priamo zo zákona napríklad manžel rodiča dieťaťa, ktorý s ním žije v spoločnej domácnosti, vid' R 27/1977 (str. 122): Zodpovednosť za zanedbanie povinného dohľadu nad maloletým nie je vylúčené v konkrétnom prípade vyvodiť aj u manžela matky, hoci nie je otcom dieťaťa, ak ten vzhľadom na

zákonníku nie práve šťastným pojmom „organizácia“). Preto sa v konkrétnom prípade môže nepriaznivý následok rozdeliť medzi viacero subjektov podľa miery ich účasti na vzniku škody. Prípadne sa svojej zodpovednosti úplne zbaví exculpáciou ten subjekt, ktorý dokáže, že svoj náležitý dohľad nezanedbal.²¹⁰ Pritom vždy treba skúmať porušenie povinností každým subjektom osobitne, čiže napríklad v prípade spôsobenia škody dieťaťom v čase, keď malo byť na vyučovaní, či rodič predpísaným spôsobom podľa školského poriadku predtým informoval školu o neprítomnosti dieťaťa vopred alebo nie, či boli pravidlá pre dochádzku do školy a ospravedlnenie absencie riadne stanovené, či škola trvala na ich aplikácii apod. Všetky tieto skutočnosti môžu mať vplyv na konkrétne rozhodovanie.

V prípade nariadenia výchovného opatrenia podľa ust. § 37 ods. 2 zákona o rodine – dohľadu nad maloletým dochádza tiež k znásobeniu počtu subjektov, ktoré budú (spolu s rodičmi, resp. inými osobami, povinnými dohľadom nad maloletým) tento dohľad vykonávať. Zásadne sa toto výchovné opatrenie ukladá v prípadoch závažnejšieho narušenia alebo ohrozenia výchovy maloletého, ak si záujem na riadnej výchove dieťaťa vyžaduje jej dlhodobjšie sledovanie. Dôvody pre toto opatrenie spočívajú tak v správaní sa maloletého, ako aj v zanedbávaní výchovy zo strany rodičov alebo v narušovaní, prípadne nedostatočnom výchovnom pôsobení zo strany iných osôb, avšak za predpokladu, že nápravu možno dosiahnuť vhodným usmernením v doterajšom výchovnom prostredí. Vyslovením dohľadu nad maloletým „vzniká súdu povinnosť ďalej sledovať výchovný proces maloletého. Dohľad vykonáva vždy ten orgán, ktorý ho uložil. Súd preto môže iba požiadať o súčinnosť napr. orgán, školu, organizáciu apod. Nie je preto správny postup súdu, ak výkonom dohľadu vo výroku rozhodnutia poverí iný orgán. Realizáciu tohto opatrenia súdy vykonávajú zväčša tak, že požiadajú v určitých časových intervaloch príslušný orgán, školu, organizáciu apod. o podanie správy o správaní sa maloletého.“²¹¹

C. ROZHODOVANIE O ZÁLEŽITOSTIACH, TÝKAJÚCICH SA MALOLETÉHO

Zásadne patrí rodičom právo rozhodovať o záležitostiach maloletého. Toto

svoju zákonnú povinnosť pomáhať pri výchove detí svojej manželky prevzal výslovne alebo mlčky povinnosť v určitom rozsahu sa starať aj o výchovu detí.

210 Ust. § 422 ods. 3 Občianskeho zákonníka

211 R 21/1990 (s. 68)

rozhodovanie tiež môže zahŕňať výkon niektorých statusotvorných práv – ako je určenie mena a priezviska dieťaťa, tieto však stoja mimo rámec inštitútu rodičovských práv a povinností a patria rodičom bez ohľadu na to, či im patrí výkon rodičovských práv a povinností alebo nie. Preto aj tieto práva stoja mimo úpravu prvej hlavy druhej časti zákona o rodine a sú upravené až v druhej hlave druhej časti s názvom „Ďalšie práva a povinnosti rodičov a detí a vzťahy v rodine“. Pokiaľ sa napríklad rodičia maloletého dieťaťa nedohodnú o jeho mene alebo priezvisku, určí meno alebo priezvisko vždy aj bez návrhu súd v zmysle ust. § 40 ods. 3.²¹² Ak sa však rodičia nedohodnú o podstatnej záležitosti, týkajúcej sa maloletého dieťaťa v rámci výkonu svojich rodičovských práv a povinností, potom súd rozhoduje len na návrh jedného z nich a to len vtedy, ak ide o podstatnú vec, súvisiacu s výkonom rodičovských práv a povinností.

Toto právo rozhodovať o záležitostiach dieťaťa patrí zásadne len rodičovi, ktorý má aktívny výkon rodičovských práv a povinností, nebol mu teda pozastavený, obmedzený na túto oblasť, resp. nebol výkonu rodičovských práv a povinností právoplatne pozbavený. V prípade, ak by tomu tak bolo, rozhoduje o záležitostiach dieťaťa výlučne druhý rodič a rozhodovanie súdu podľa ust. § 35 zákona o rodine neprichádza do úvahy.

Z formulácie citovaného ustanovenia možno vyvodiť, že bežné záležitosti, týkajúce sa maloletého dieťaťa je oprávnený rozhodnúť ten z rodičov, u ktorého sa dieťa momentálne nachádza. Bežnými záležitosťami sa pritom rozumejú tie, ktoré vznikajú pri uspokojovaní každodenných potrieb dieťaťa. Preto nemožno konštatovať, že o nich môže rozhodovať len rodič, ktorému je dieťa zverené do osobnej starostlivosti. Ich riešenie si totiž vyžaduje dennú aktivitu podľa aktuálnych životných situácií, v ktorých sa dieťa ocitne. Pokiaľ rodičia sú schopní dodržiavať jednotnú líniu výchovného pôsobenia na dieťa, potom ani nemôže vzniknúť konflikt v otázke rozhodovania o nepodstatných záležitostiach dieťaťa. Aj z tohto dôvodu je žiaduce, aby súd využíval svoje oprávnenie a povinnosť viesť rodičov k riadnemu plneniu povinností pri starostlivosti o maloletého a to nielen pokusmi o zmierne riešenie sporu, ale tiež použitím represívnejších opatrení – napríklad uložením výchovného opatrenia rodičovi, ktorý svojím správaním vnáša do výchovy maloletého dieťaťa zmätok, spory a antagonizmus zneužívaním svojho práva rozhodovať o záležitostiach maloletého dieťaťa (napríklad bojkotuje výber akejkoľvek

212 K tomu tiež: R 23/1984: „Jestliže rodiče neurčí jméno dítěte souhlasným prohlášením, nebo určí takové jméno dítěti, jehož zapsání do knihy narození není přípustné, určí jméno dítěte i bez návrhu soud podle ustanovení § 38 ods. 3 zákona o rodině.“ alebo R 149/1953: „Soud je povolán k tomu, aby rozhodl o jménu dítěte, jestliže se o něm nemohou dohodnout rodiče“

školy druhým rodičom, výber praktického pediatra²¹³, výber športového klubu, ktorý bude dieťa navštevovať alebo záujmových krúžkov, ktoré si dieťa vyberie). Takýto výkon rodičovských práv a povinností je totiž v príkrom rozpore so záujmom dieťaťa a zneisťuje situáciu dieťaťa. Štát má povinnosť dieťa pred ním ochraňovať a to aj proti rodičovi.

Podstatné otázky, týkajúce sa záležitostí dieťaťa musia byť vždy schválené obomi rodičmi. I keď je ktorýkoľvek z rodičov, ak je spôsobilý na právne úkony v plnom rozsahu a nebol pozbavený výkonu rodičovských práv a povinností, zákonným zástupcom svojho dieťaťa, neznamená to, že by vo všetkých prípadoch stačilo, aby dieťa zastupoval jeden z rodičov, bez toho, aby bol druhý rodič dopytovaný na jeho názor. Ak ide o podstatnú vec, je potrebné zistiť názor druhého rodiča, či s prejavom zastupujúceho rodiča súhlasí. Pokiaľ by rodič vyslovil nesúhlas, boli by dané podmienky pre postup podľa ustanovenia § 35 zákona o rodine.²¹⁴ Takže v prípade, ak dôjde medzi rodičmi k nezhode o tom, čo je skutočný záujem dieťaťa, rozhodne na návrh niektorého z nich súd. Tu je potrebné zdôrazniť, že vecou podstatnou treba rozumieť nielen niečo, čo objektívne je v právnom živote podstatné (napr. zastúpenie), ale čo je podstatné jednak pre rodiča a hlavne pre dieťa.²¹⁵ Súdna prax za uplynulých skoro 50 rokov určila, že za podstatné záležitosti sa vždy považuje vystaňovanie maloletého do cudziny²¹⁶, správa jeho majetku, štátne občianstvo maloletého dieťaťa, udelenie súhlasu na poskytovanie zdravotnej starostlivosti, príprava na budúce povolanie alebo zmena mena, či priezviska maloletého²¹⁷. Nevylučuje to však, že súd posúdi ako dôležitú otázku tiež inú otázku, súvisiacu s maloletým. Vždy sa však musí vysporiadať s tým, či ide skutočne o podstatnú otázku, keďže táto podmienka je hmotnoprávnou podmienkou pre to, aby o veci vôbec mohol rozhodovať. Touto otázkou sa musí súd zaoberať a v prípade, ak dospeje k záveru, že nejde o podstatnú vec, potom konanie zastaviť pre nedostatok právomoci vo veci rozhodovať.²¹⁸

Pri rozhodovaní o nezhode rodičov je súd v zmysle ust. § 100 ods. 3 o.s.p. povinný

213 1. apríla 2012 nadobudli v Českej republike účinnosť právne predpisy (zákon o zdravotných službách č. 372/2011 Sb. a novela zákona o verejnom zdravotníom pojištění č. 369/2011 Sb.), týkajúce sa povinnosti zisťovať pri lekárskom zákroku na maloletom pacientovi vždy súhlas oboch rodičov, pokiaľ sú zákonnými zástupcami svojho dieťaťa: (2) Jde-li o nezletilého pacienta,

a) jehož zákonnými zástupci jsou rodiče, vyžaduje se souhlas obou rodičů, a to k poskytnutí zdravotních služeb, které mohou podstatným způsobem negativně ovlivnit další zdravotní stav pacienta nebo kvalitu jeho života,

214 R 17/1868

215 Radvanová, S. - Zuklínová M.: Kurs občanského práva - Instituty rodinného práva. 1. vydání. Praha, C.H.BECK 1999, str. 107

216 R 8/1971

217 Sb. rozh. č. 45/1955, R 12/1965, R 11/1973

218 Pavelková, B. - Kubíčková, G. - Čechotová, V.: Zákon o rodine. Komentár s judikatúrou. 1. vydanie. Šamorín: HEUREKA, 2005, s. 103

zistiť aj názor dieťaťa a prihliadnuť naň, ak je schopné s ohľadom na svoj vek a rozumovú vyspelosť samostatne ho vyjadriť.

Mierne samostatne stojí právo rodiča určiť povolanie dieťaťa. Pri výbere školy a prípravy na budúce povolanie uplatňuje rodič nielen svoje životné skúsenosti a predstavy o budúcom pracovnom zaradení svojho dieťaťa, ale tiež znalosti o schopnostiach dieťaťa, jeho záľubách, telesnom a duševnom stave, prípadne osobitné nadanie pre určitú činnosť apod. I tu sa uplatňuje hľadisko, že rozhodujúci je záujem dieťaťa. Rodičom a dieťaťu sú pri voľbe povolania nápomocní škola, pedagogicko-psychologické poradenstvo, prípadne pracovisko, ktoré je na výchovu pre konkrétne povolanie určené.²¹⁹ Právo určiť povolanie dieťaťa však rodiča obmedzuje v tom zmysle, že musí prihliadnuť na názor dieťaťa a jeho preferencie. V zmysle Zákonníka práce má totiž maloletý pracovnoprávnou spôsobilosť od dovŕšenia 15 roku veku²²⁰. Navyiac netreba opomenúť povinnosť rodiča venovať názoru dieťaťa náležitú pozornosť.²²¹

D. USMERŇOVANIE SPRÁVANIA A KONANIA DIEŤAŤA

Rodičia majú zákonné právo usmerňovať správanie a konanie svojho dieťaťa tak, aby boli v najširšej možnej miere dosiahnuté ciele jeho riadnej výchovy. Za týmto účelom sú oprávnení použiť pri výchove dieťaťa primerané výchovné prostriedky. Už sám zákon o rodine stavia určitú hranicu ich intenzite, keď výslovne určuje, že ich použitím nesmie byť ohrozené zdravie, dôstojnosť, duševný, telesný a citový vývoj dieťaťa.²²² Inú – ešte intenzívnejšiu hranicu stavia trestné právo. V ustanovení § 208 je pre účely trestného práva pomerne podrobne špecifikované, ktoré výchovné prostriedky už zákon považuje za týranie, ktoré konkrétne ľudské správanie, spôsobujúce inej osobe fyzické alebo psychické utrpenie. Ide o

- bitie, kopanie, údery, spôsobovanie rán a popálenín rôzneho druhu, ponižovanie,

219 Radimský, J. - Radvanová, S. a kol.: Zákon o rodině. Komentář. Praha, PANORAMA, 1989, str. 131

220 Ust. § 11 ods. 2 Zákonníka práce: „Spôsobilosť fyzickej osoby mať v pracovnoprávných vzťahoch práva a povinnosti ako zamestnanec a spôsobilosť vlastnými právnymi úkonmi nadobúdať tieto práva a brať na seba tieto povinnosti vzniká, ak ďalej nie je ustanovené inak, dňom, keď fyzická osoba dovŕši 15 rokov veku; zamestnávateľ však nesmie dohodnúť ako deň nástupu do práce deň, ktorý by predchádzal dňu, keď fyzická osoba skončí povinnú školskú dochádzku.“

221 Ust. § 43 ods. 1 zákona o rodine

222 Ust. § 30 ods. 3 zákona o rodine

pohrdavé zaobchádzanie, neustále sledovanie, vyhrážanie, vyvolávanie strachu alebo stresu, násilná izolácia, citové vydieranie alebo iné správanie, ktoré ohrozuje fyzické alebo psychické zdravie alebo obmedzuje bezpečnosť

- bezdôvodné odopieranie stravy, oddychu alebo spánku alebo odopieranie nevyhnutnej osobnej starostlivosti, ošatenia, hygieny, zdravotnej starostlivosti, bývania, výchovy alebo vzdelávania
- nútenie k žobrote alebo k opakovanému vykonávaniu činnosti, vyžadujúcej jej neúmernú fyzickú záťaž alebo psychickú záťaž vzhľadom na jej vek alebo zdravotný stav alebo spôsobilej poškodiť jej zdravie
- vystavovanie vplyvu látok, spôsobilých poškodiť jej zdravie
- neodôvodnené obmedzovanie v prístupe k majetku, ktorý má osoba právo užívať.

Rodičia sú teda oprávnení vynútiť si určité správanie dieťaťa, avšak primeranými prostriedkami. Pomerne rozsiahla diskusia v spoločnosti je venovaná problematike telesných trestov. Viaceré štáty už telesné tresty detí výslovne zákonom zakázali.²²³ Sociologické výskumy v niektorých štátoch, ktoré už pristúpili k absolútnemu zákazu telesných trestov, preukázali, že ešte pred dvadsiatimi rokmi si väčšina rodičov myslela, že bez takejto metódy nemožno deti vychovávať. Potom, čo bolo telesné trestanie detí zákonom zakázané a rodičia boli donútení zvoliť si lepší spôsob výchovy, je to napríklad po dvadsiatich rokoch pôsobenia tejto legislatívy len desatina obyvateľstva, ktorá má pozitívny názor na telesné trestanie detí. Platí to aj vo Švédsku, kde sú telesné tresty detí rodičmi zakázané od roku 1979.²²⁴ Na druhej strane však treba uviesť, že Švédsko je v celosvetovom rebríčku na šiestom mieste v počte väzňov na 100 obyvateľov, ako prvé z európskych krajín. Je to zároveň jediná európska krajina, zastúpená v tomto nelichotivom rebríčku²²⁵. Pritom práve Švédsko je známe svojim tradične liberálnym prístupom k otázkam rodiny, manželstva, výchovy detí apod. Oktrojovanie výchovných metód a postupov nad určitý rámec a prehnaná starostlivosť o ochranu práv dieťaťa môže na druhej strane pôsobiť demotivujúco na samotné dieťa. Zákon takto určuje rodičovi povinnosti, ktoré má plniť, avšak zásadným spôsobom obmedzuje prostriedky, ktorými má riadne plnenie svojich povinností dosahovať. Pritom mu ponecháva zodpovednosť za riadnu výchovu dieťaťa a zodpovednosť za konanie dieťaťa, ktoré mnohokrát nemôže ovplyvniť.

223 Napr. Nórsko, Švédsko, Dánsko, Fínsko, Lotyšsko

224 Radvanová, S. - Zuklínová M.: Kurs občanského práva - Instituty rodinného práva. 1. vydání. Praha, C.H.BECK 1999, str. 99

225 Kutlákova, M. a kol.: Ottova všeobecná encyklopédia v dvoch zväzkoch, Bratislava, Agentúra cesty s.r.o., 2006

Potom zostáva rodičovi len možnosť ponechať zásahy do výchovy dieťaťa na štát, v dôsledku čoho sa nesprávne výchovné smerovanie dieťaťa stáva celospoločenským bremenom. Na jeho pozitívne riešenie zatiaľ nie sú v praxi vytvorené primerané mechanizmy. Ochranná výchova, práve tak ako ústavná výchova, sú stále skôr prostriedkom na ochranu spoločnosti pred závadným správaním dieťaťa a nie prostriedkom na jeho prevýchovu. V tomto odseku nejde o obhajobu telesných trestov detí, pretože akékoľvek bitie alebo iné fyzické trestanie je negatívnym spoločenským javom bez ohľadu na to, či je jeho obeťou dieťa alebo dospelá osoba. Telesné tresty, narušujúce zdravie, telesný, citový, rozumový a mravný vývoj dieťaťa sú s ohľadom na všeobecnú úpravu absolútne chrániacu osobnosť človeka, jeho život, zdravie, ľudskú dôstojnosť a duševnú a telesnú integritu z povahy veci vylúčené.²²⁶ Duševná a telesná nedotknuteľnosť sa vzťahuje na každého človeka bez ohľadu na vek, rozumovú či vôľovú vyspelosť alebo iné osobné postavenie. Jedná sa o zásadné, v podstate prirodzené, osobnostné právo každej ľudskej bytosti v každom veku, na každom mieste, v každej dobe či na každom svetadieli.²²⁷

Ide tu len o snahu nájsť primeranú hranicu medzi povinnosťami rodiča a tomu korešpondujúcimi právami dieťaťa na jednej strane a povinnosťami dieťaťa na strane druhej. Dieťa si musí postupne uvedomovať, že jeho právne postavenie nie je určované len oprávneniami, ale, že spoločne s nadobúdaním veku a rozumovej vyspelosti, nadobúda aj povinnosti, ktoré si musí osvojiť. A že sú to práve rodičia, ktorí musia trvať na plnení povinností, dohliadať na neho a v prípade, ak tieto povinnosti zanedbáva alebo neplní, vyvodzovať z toho sankcie. Pokiaľ tieto sankcie vo všeobecnosti svojou intenzitou neohrozujú zdravie, dôstojnosť, duševný, telesný a citový vývoj dieťaťa, potom by štát nemal autoritatívne zasahovať do výkonu rodičovských práv a povinností a obmedzovať rodičovskú právomoc. Aj v zmysle Dohovoru o právach dieťaťa²²⁸ sú zmluvné štáty povinné rešpektovať zodpovednosť, práva a povinnosti rodičov alebo v zodpovedajúcich prípadoch a v súlade s miestnou obyčajou, členov širšej rodiny alebo obce, zákonných zástupcov alebo iných osôb právne zodpovedných za dieťa, ktoré smerujú k zabezpečeniu jeho orientácie a usmerňovaniu pri výkone s jeho rozvíjajúcimi sa schopnosťami. Podobne podľa článku 14 ods. 2 Dohovoru sa zmluvné štáty zaväzujú uznávať práva a povinnosti rodičov, a v zodpovedajúcich prípadoch zákonných zástupcov, usmerňovať dieťa pri

226 Králičková, Z., Žatecká E., Dávid, R., Kornel, M.: Právo proti domácnému násilí. Skripta. 1. vydání. Praha : C. H. Beck, 2011, str. 13-14

227 Telec, I.: Újma na osobnosti dítěte. In: Dny práva 2010 (on-line). Dostupné na www.law.muni.cz.

228 Článok 5

výkone jeho práva spôsobom, ktorý zodpovedá jeho rozvíjajúcim sa schopnostiam. A napokon v článku 19 určuje zmluvným štátom povinnosť urobiť všetky potrebné zákonodarne, správne, sociálne a výchovné opatrenia na ochranu detí pred akýmkoľvek telesným alebo duševným násilím, urážaním alebo zneužívaním, včítane sexuálneho zneužívania, zanedbávaním, alebo nedbanlivým zaobchádzaním, trýznením alebo vykorisťovaním počas doby, keď sú v starostlivosti jedného alebo oboch rodičov, zákonných zástupcov alebo akýchkoľvek iných osôb starajúcich sa o dieťa.

9. OCHRANA RIADNEJ VÝCHOVY MALOLETÉHO

Záujem spoločnosti na riadnej výchove maloletého, na ochrane jeho záujmov a riadnom výkone práv a povinností osôb, zodpovedných za výchovu dieťaťa, sa transformoval do mnohých ustanovení nášho právneho poriadku, tak hmotnoprávných, ako aj procesných. Ďalšie záväzky vyplývajú slovenskému právnemu poriadku z medzinárodných dohovorov, ktoré ešte neboli v plnom rozsahu implementované do našich právnych predpisov. Jedným zo základných právnych predpisov, ktorý obsahuje opatrenia na zabezpečenie riadnej výchovy maloletého dieťaťa je zákon o rodine. Z jeho ustanovení možno za nástroj ochrany riadnej výchovy dieťaťa považovať:

- výchovné opatrenia
- zásahy súdu do výkonu rodičovských práv a povinností
- náhradnú starostlivosť
- obmedzenie styku
- zákaz styku.

Ďalším prameňom je zákon č. 305/2005 Z. z. o sociálnoprávnej ochrane detí a o sociálnej kuratele, ktorý obsahuje vlastné ustanovenia o výchovných opatreniach a ustanovenia o sociálnej kuratele maloletých detí. Procesné pravidlá pre konanie starostlivosti o maloletých pred súdom, obsiahnuté v Občianskom súdnom poriadku, dávajú ďalšie záruky, že zásahy do vadnej výchovy maloletého dieťaťa budú rýchle a účinné. Určité kompetencie sú dané aj prokurátorovi v zmysle zákona o prokuratúre č. 153/2001 Z. z. Napokon nemožno opomenúť vznik trestnoprávnej zodpovednosti rodiča

za zneužívanie alebo zanedbávanie rodičovských práv a povinností. Možno teda konštatovať, že je daný pomerne pevný legislatívny rámec tomu, aby rodičia svoje rodičovské práva a povinnosti plnili riadne, v súlade so záujmom dieťaťa, nezanedbávali jeho výchovu a starostlivosť oň, nezneužívali dieťa a nepôsobili na neho v rozpore s cieľmi výchovy, ktoré spoločnosť všeobecne akceptuje.

A. *PROSTRIEDKY OCHRANY USTANOVENIAMÍ OBČIANSKEHO SÚDNEHO PORIADKU*

Z procesných pravidiel, zameraných na ochranu riadnej výchovy maloletého dieťaťa možno spomenúť uplatnenie princípu oficiality pri začatí konania. Súd začne konanie starostlivosti o maloletých *ex offio* – na základe vlastných poznatkov alebo podnetov iných subjektov, keď sa dozvie o nevyhnutnosti upraviť pomery, vyplývajúce z realizácie jednotlivých vzťahov.²²⁹ To však nevylučuje možnosť podať návrh na začatie konania. V konaniach starostlivosti o maloletých neplatí zásada „*ne ultra petitem partium*“, čo znamená, že ak by aj bol podaný návrh na začatie konania, súd týmto návrhom viazaný nie je a rozhodne s dôrazom na ochranu záujmu maloletého. Ďalšia výnimka spočíva v určení miestnej príslušnosti súdu a jej trvaní, keď zásadu trvania miestnej príslušnosti, určenej pri začatí konania, prelamuje záujem maloletého dieťaťa. Preto v prípade, ak sa zmenia okolnosti, podľa ktorých sa doteraz posúdzovala príslušnosť, môže príslušný súd preniesť svoju príslušnosť na iný súd, ak je to v záujme maloletého.²³⁰ Okruh účastníkov konania je určený treťou definíciou, takže účastníkom konania je každý, o koho právach a lebo právom chránených záujmoch sa má konať.²³¹ Výnimkou je tiež právna úprava platenia a náhrady trov konania. Z ustanovení zákona, ktoré upravujú trovy konania, poskytujú maloletému ochranu jednak ustanovenia, ktoré upravujú oslobodenie od povinnosti platiť súdny poplatok, a jednak ustanovenia, ktoré upravujú náhradu trov konania.²³² Osobitnú právnu úpravu má v tomto kontexte náhrada trov konania, ktoré platil štát.²³³

229 Ficová, S. a kol.: Ochrana práv maloletých v civilnom procese. Bratislava. EUROUNION, 2008, str. 149

230 Ust. § 177 ods. 2 o.s.p.

231 Ust. § 94 ods. 1 prvá veta o.s.p.

232 Viac pozri: Ficová, S.: Ochrana práv maloletého prostredníctvom trov konania, In: Ochrana práv maloletých v civilnom procese. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, Vydavateľské oddelenie, 2007, str. 109

233 Viac v časti o dôkazných prostriedkoch pri rozhodovaní o zverení dieťaťa do osobnej starostlivosti

Ochrana výchovy a riadneho vývoja maloletých detí jednoznačne patrí k zásadným záujmom spoločnosti a preto právna úprava, do ktorej sa tieto záujmy premietajú, umožňuje prostredníctvom orgánov štátu do tohto procesu zasahovať, vrátane rozhodovania v konaní pred súdom. Pri plnení vyššie uvedenej novej kontroly výkonu práv a povinností v rodine a pri rozhodovaní súdov o týchto otázkach patrí významné miesto prokurátorovi, ktorý môže korigovať záujem prezentovaný v konaní, pokiaľ by bol v rozpore so záujmom ochrany práv dieťaťa, teda aj v rozpore so záujmom verejným. Prokurátor môže v civilnom súdnom konaní dať návrh na uloženie ochrannej výchovy osobe, ktorá pre nedostatok veku nie je trestne zodpovedná a spáchala čin, ktorý by inak bol trestným činom²³⁴. Prokurátor môže vstúpiť do konania o výchove maloletých detí v prípade ohrozenia záujmov predovšetkým na riadnej výchove detí a tiež pri ochrane pred akýmkoľvek formami zneužitia výkonu práv rodičov, vrátane negatívnych javov ich zneužívania, či násilia, páchaného voči deťom.²³⁵

Ďalším procesným prostriedkom je uplatňovanie princípu vyhľadávacieho, keď na rozdiel od sporových konaní, má zodpovednosť za zistenie skutkového stavu súd a ten je aj povinný vyhľadať dôkazy, aj keď ich účastníci konania nenavrhlí.²³⁶ Neplatí ustanovenie o tom, že účastníci sú povinní označiť dôkazy do vyhlásenia uznesenia o skončení dokazovania pod sankciou, že na neskôr uplatnené dôkazy súd neprihliada. Súd má navyše určenú povinnosť pôsobiť výchovne v súčinnosti s orgánom sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately, orgánom obce, prípadne inými fyzickými a právnickými osobami, ktoré sú oboznámené s pomermi. Občiansky súdny poriadok tiež určuje lehotu, v ktorej má súd rozhodnúť. Je to lehota šesť mesiacov a plynie odo dňa začatia konania. Možno ju predĺžiť len výnimočne, ak z vážnych dôvodov a z objektívnych príčin nemožno vykonať dôkazy, ktoré je súd povinný začať vykonávať bezodkladne po začatí konania.²³⁷ Ostáva otvorená absencia procesného prostriedku zo strany účastníka bezprostredne v konaní (keď neberieme do úvahy možnosť podať sťažnosť pre prieťahy), ktorý by mal sankčný charakter pre takýto postup súdu a ktorý by v konaní mohol využiť. Snaha o zefektívnenie konania a rozhodovania vo veciach maloletých teda predpokladá existenciu takýchto nástrojov (v tomto prípade stanovených časových úsekov), avšak mali by byť predovšetkým orientované na ohraničenie jednotlivých priebežných úkonov počas konania

jedného z rodičov

234 Ust. § 35 ods. 1 písm. e) o.s.p.

235 Ficová, S. a kol.: Ochrana práv maloletých v civilnom procese. Bratislava. EUROUNION, 2008, str. 154

236 Ficová, S. a kol.: Ochrana práv maloletých v civilnom procese. Bratislava. EUROUNION, 2008, str. 155

237 Ust. § 176 ods. 3 o.s.p.

a nie na vydanie rozhodnutia vo veci.²³⁸ Súd môže rozhodnúť aj novým druhom súdneho rozhodnutia – rozkazom na plnenie, za predpokladu, že mu v celom rozsahu vyhoví.²³⁹ Takéto rozhodnutie sa môže týkať napríklad návrhu na uloženie výchovného opatrenia (povinnosti podrobiť sa sociálnemu alebo odbornému poradenstvu v špecializovaných zariadeniach) maloletému alebo tretej osobe, ktoré podá rodič, resp. iná aktívne legitimovaná osoba.

A.1 PREDBEŽNÉ OPATRENIE

Osobitné postavenie v civilnom procese všeobecne, a zvlášť v konaní o výchove maloletého dieťaťa, má inštitút predbežného opatrenia. Jeho cieľom je dočasná úprava pomerov budúcich účastníkov konania, resp. ochrana potencionálneho výkonu rozhodnutia, ktorý by mohol v budúcnosti byť ohrozený. Osobitosť tohto inštitútu spočíva v skutočnosti, že ide o súdnu úpravu, avšak pred vydaním rozhodnutia vo veci samej. Toto opatrenie má mať výnimočný charakter, v prípade rozhodnutí o výchove maloletých detí, má svojim spôsobom smerovať k ich „prežitiu“. Z tohto hľadiska právna úprava zodpovedá Dohovoru o právach dieťaťa, ktorý zaraďuje právo na prežitie medzi právami dieťaťa na popredné miesto.²⁴⁰

Predbežným opatrením môže súd (z hľadiska riadnej výchovy dieťaťa) nariadiť:

- povinnosť odovzdať dieťa do starostlivosti druhého z rodičov alebo do starostlivosti toho, koho označí súd (ust. § 76 ods. 1 písm. b) o.s.p.)
- dočasné zverenie dieťaťa do starostlivosti fyzickej osoby alebo právnickej osoby, ak sa dieťa ocitlo bez akejkoľvek starostlivosti alebo ak je jeho život, zdravie alebo priaznivý vývoj vážne ohrozený alebo narušený (ust. § 75a ods. 1 o.s.p.)
- nevstupovať dočasne do domu alebo bytu, v ktorom býva osoba, vo vzťahu ku ktorej je povinný dôvodne podozrivý z násilia (ust. § 76 ods. 1 písm. g) o.s.p.)
- inú povinnosť, keďže výpočet výrokov podľa ust. § 76 ods. 1 je len príkladný (*môže nariadiť účastníkovi **najmä**, aby...*). Výrok predbežného opatrenia je

238 Smyčková, R.: Zásada rýchlosti civilného súdneho konania vo veciach starostlivosti o maloletých, In: Ochrana práv maloletých v civilnom procese. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, Vydavateľské oddelenie, 2007, str. 95

239 Ficová, S. a kol.: Ochrana práv maloletých v civilnom procese. Bratislava. EUROUNION, 2008, str. 156

240 Radvanová, S. - Zuklínová M.: Kurs občanského práva - Inštituty rodinného práva. 1. vydání. Praha, C.H.BECK 1999, str. 111

potrebné formulovať veľmi precízne, pretože by sa ním nemalo priznávať právo, iba ukladať povinnosť. Napríklad súd nemôže predbežným opatrením rozhodnúť o zverení dieťaťa „na čas do skončenia konania“ do osobnej starostlivosti jedného z rodičov, ale musí rozhodnúť o tom, že je jeden z rodičov povinný odovzdať dieťa druhému rodičovi (čím dochádza fakticky k rozhodnutiu o tom, komu bude dieťa na čas do skončenia konania zverené). Pokiaľ dieťa žije s rodičom, ktorý žiada o vydanie predbežného opatrenia, potom súd môže rozhodnúť len o platení výživného.

Pomerne jednotne súdy pristupujú k návrhu na vydanie predbežného opatrenia, ktorým sa navrhuje obmedzenie alebo zákaz styku s maloletým dieťaťom na čas do skončenia konania. Návrhy zamietajú s odôvodnením, že vydaním takéhoto predbežného opatrenia by sa prejudikovalo rozhodnutie vo veci samej. I keď na jednej strane možno s uvedenou argumentáciou do určitej miery súhlasiť, na druhej strane sa tým zamedzuje ochrana „prežitiu“ maloletého v prípade, ak rodič naozaj svojim aktuálnym správaním môže počas stretávania dieťa ohroziť. Potom takýto postup súdu nie je v súlade so záväzkami, ktoré na seba Slovenská republika prevzala pristúpením k Dohovoru o právach dieťaťa. Napríklad ak rodič pod vplyvom návykových alebo omamných látok, trvá na súdom určenom stretávaní a vynucuje si ho aj násilnými spôsobmi (za účasti polície, hrozbou výkonu rozhodnutia apod.). Štát nemôže zaužívaným procesným postupom súdu rezignovať na ochranu maloletého, ktorá je najvyšším princípom akéhokoľvek konania, ktoré sa ho týka a prenechať plnenie tejto úlohy výlučne na druhom rodičovi, ktorý sa navyše ocitne v pozícii „porušovateľa vykonateľného súdneho rozhodnutia“. Treba mať na zreteli skutočnosť, že v týchto konaniach je prelomená zásada „ne ultra petitem partium“, preto súd, pokiaľ bude mať za preukázanú existenciu okolností, ktoré v záujme maloletého dieťaťa odôvodňujú dočasne zamedziť stretávanie s jedným z rodičov, nie je viazaný návrhom na začatie konania (zakázať dočasne styk), ale môže rozhodnúť aj inak. V záujme maloletého dieťaťa môže stretávanie obmedziť (určením miesta stretávania, prípadne účasťou tretích osôb) a zároveň môže aj bez návrhu začať konanie o uloženie výchovného opatrenia, ktorým bude rodičovi uložená povinnosť zúčastniť sa odborného poradenstva. Nemôže sa však zbavovať zodpovednosti za osud dieťaťa automatickou aplikáciou procesného pravidla. Každé predbežné opatrenie do určitej miery prejudikuje rozhodnutie vo veci samej, keď vytvára faktický stav, mnohokrát už nezhojiteľný právoplatným rozhodnutím v merite veci. Pokiaľ súd má pochybnosti o pravdivosti

skutočností, tvrdených v návrhu na vydanie predbežného opatrenia, môže účastníkov vyslúchnuť. Zásada, že predbežné opatrenia sa vydávajú od stola²⁴¹, je v praxi procesným pravidlom, avšak podľa účinného znenia zákona by malo ísť skôr o výnimku.²⁴² Ak súd návrhu na nariadenie prebežného opatrenia v celom rozsahu vyhovie a stotožňuje sa so skutkovými a právnymi dôvodmi návrhu na nariadenie predbežného opatrenia, súd to skonštatuje v odôvodnení a ďalšie dôvody nemusí uvádzať.²⁴³

Predbežné opatrenie je ako uznesenie zo zákona predbežne vykonateľné.²⁴⁴ Podanie odvolania nemá v tomto prípade odkladný účinok. Nie je potrebné, aby súd vyslovoval predbežnú vykonateľnosť osobitným výrokom. Niektoré z druhov predbežných opatrení vo veciach výchovy maloletého majú navyše osobitné ustanovenia, týkajúce sa vykonateľnosti. Základ tvorí právna úprava, obsiahnutá v ust. 75a ods. 3 o.s.p., v zmysle ktorej sa uznesenie o nariadení predbežného opatrenia o dočasnom zverení do starostlivosti fyzickej osoby alebo právnickej osoby, doručuje účastníkom až pri jeho výkone (nie skôr). Účastníkom, ktorí neboli pri jeho výkone prítomní, sa uznesenie doručuje dodatočne spolu s vyrozumením, že sa jeho výkon už uskutočnil. Podobne súd postupuje aj v prípade, ak nariadil odovzdanie dieťaťa do starostlivosti osoby, ktorú v rozhodnutí určil. Ťažiskom právnej úpravy vykonateľnosti tohto druhu predbežného opatrenia je ustanovenie § 75 ods. 5 posledná veta o.s.p. (cit.): *„Uznesenie o predbežnom opatrení uvedenom v tomto odseku je vykonateľné dňom jeho nariadenia“*. Rozdiel oproti ochrane, ktorú poskytuje súd „prežitiu“ maloletého, tkvie v tom, že najskôr sa tu má súd pokúsiť doručiť predbežné opatrenie ako zásielku určenú do vlastných rúk a v prípade, ak sa to nepodarí, resp. doručenie nebude možné realizovať ani pri výkone predbežného opatrenia, potom môže súd postupovať podľa ust. § 75a ods. 3 o.s.p. a doručiť predbežné opatrenie súčasne s vyrozumením o tom, že sa jeho výkon už uskutočnil. Postup podľa poslednej vety však nemožno uplatniť, ak sa má odovzdanie dieťaťa realizovať medzi rodičmi (nie rodičom a tretou osobou, resp. tretími osobami).

Predbežné opatrenie, zakazujúce vstupovať do domu alebo bytu je tiež vykonateľné dňom jeho nariadenia. Ostatné predbežné opatrenia, týkajúce sa výchovy

241 Bez nariadenia pojednávania

242 Ust. § 75 ods. 7 o.s.p.: „Súd môže vydať rozhodnutie o predbežnom opatrení aj bez výsluchu účastníkov“

243 Ust. § 76 ods. 4 o.s.p.

244 Ust. § 171 o.s.p.:

„(1) Lehota na plnenie začína plynúť od doručenia uznesenia; jej uplynutím je uznesenie vykonateľné.

(2) Ak nebola v uznesení uložená povinnosť na plnenie, je uznesenie vykonateľné, len čo bolo doručené, a ak netreba doručovať, len čo bolo vyhlásené alebo vyhotovené.“

maloletého dieťaťa, sú vykonateľné doručením a doručujú sa do vlastných rúk, pričom rýchlosť ich doručovania môže súd ovplyvniť určením lehoty na prevzatie zásielky odlišne od štandardnej lehoty podľa Poštového poriadku. Bežnou odbernou lehotou je 18 dní od jej uloženia. Odosielateľ má však právo určiť aj kratšiu lehotu (obvykle 5 dní). Po jej uplynutí sa zásielka vracia odosielateľovi ako neprevzatá. V zmysle ust. § 47 ods. 2 o.s.p. sa v prípade nevyzdvihnutia zásielky v odbernej lehote považuje zásielka za doručenú dňom, kedy bola vrátená súdu, i keď sa adresát o tom nedozvedel. Takto má súd možnosť pôsobiť na rýchlosť súdneho konania a ovplyvňovať ho v prospech maloletého.

Predbežné opatrenie o dočasnom zverení maloletého do starostlivosti fyzickej osoby alebo právnickej osoby možno vydať len na návrh orgánu sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately, resp. bez návrhu. Kýmkoľvek iným podaný návrh treba v takomto prípade považovať za podnet a v súlade so zákonom ho hodnotiť podľa jeho obsahu, aj keď je nesprávne označený.²⁴⁵ Pôvodne (s účinnosťou do 15. decembra 2008) Občiansky súdny poriadok určoval súdu lehotu 24 hodín, v ktorej mal o návrhu orgánu sociálnoprávnej ochrany rozhodnúť. Začala plynúť od doručenia návrhu, ktorý spĺňal obsahové a formálne náležitosti, určené zákonom²⁴⁶. Od uvedeného dátumu došlo k novelizácii ustanovenia § 75 ods. 5 a odkaz na inštruktívnu lehotu, určenú na realizáciu rozhodnutia o tomto návrhu, bol vypustený. Maloleté dieťa nemusí byť pri rozhodovaní o predbežnom opatrení ani zastúpené. Ak maloletý nemá zákonného zástupcu alebo ak zákonný zástupca nemôže maloleté dieťa v konaní zastupovať, ustanoví súd dieťaťu opatrovníka bezodkladne po uskutočnení výkonu predbežného opatrenia. Toto predbežné opatrenie trvá zo zákona 3 mesiace od jeho vykonateľnosti, ak však bolo pred uplynutím tejto lehoty začaté konanie vo veci samej, predbežné opatrenie trvá a zanikne, až keď je rozhodnutie vo veci samej vykonateľné.²⁴⁷

O predbežnom opatrení, nariaďujúcom odovzдание dieťaťa do starostlivosti inej osoby je súd povinný rozhodnúť do 7 dní odo dňa doručenia bezvadného návrhu. O predbežnom opatrení, zakazujúcom vstup do obydľia, v ktorom býva osoba, voči ktorej je povinný dôvodne podozrivý z násilia, súd rozhodne do 48 hodín od doručenia bezvadného návrhu. V ostatných prípadoch platí, že o návrhu na vydanie predbežného opatrenia rozhodne súd bezodkladne, najneskôr do 30 dní po doručení návrhu. Rozhodnutie o predbežnom opatrení súd odošle najneskôr do troch dní od jeho nariadenia, ak bol návrh

245 Ust. § 41 ods. 2 o.s.p.

246 V zmysle ust. § 75 ods. 2 o.s.p.

247 Ust. § 75a ods. 4 o.s.p.

zamietnutý, do troch dní od jeho vydania. Keď súd nariadi predbežné opatrenie v sporovej veci, musí uložiť navrhovateľovi, aby v lehote, ktorú mu určí, podal návrh na začatie konania na súde. Avšak v prípade, ak súd nariadi predbežné opatrenie vo veci, ktorú možno začať aj bez návrhu, súd má bez zbytočného odkladu vydať uznesenie o začatí konania. Z dikcie ustanovenia § 76 ods. 3 vyplýva, že ide o povinnosť súdu, takže nie je správny postup (v praxi bežný), ktorým sa vo výroku predbežného opatrenia, upravujúceho výchovu maloletého dieťaťa ukladá navrhovateľovi povinnosť podať návrh na začatie konania v stanovenej lehote. Súdny naviac často viažu začiatok plynutia tejto lehoty na právoplatnosť uznesenia o predbežnom opatrení (nie napríklad na jeho vykonateľnosť alebo vydanie), čo v prípade využitia opravného prostriedku na neúmernú dobu oddŕaľuje rozhodnutie vo veci samej.

A.2 VÝKON ROZHODNUTIA O VÝCHOVE MALOLETÝCH

Výkon rozhodnutia o výchove maloletých detí je upravený osobitnými ustanoveniami § 272 až §273d o.s.p.. Podrobnejšie boli jeho podmienky upravené tiež inštrukciou Ministerstva spravodlivosti, zdravotníctva, školstva a kultúry a Štátneho úradu sociálneho zabezpečenia zo 7. júla 1965 č.j. 734-65.L-MS, ktorou sa upravoval postup pri výkone rozhodnutia o výchove maloletých detí. Novela Občianskeho súdneho poriadku, účinná od 1.1.2012 v novokoncipovanom ustanovení ods. 6 § 273aa však zaviazala Ministerstvo spravodlivosti, aby pripravilo nový všeobecne záväzný predpis, upravujúci podrobnosti o výkone rozhodnutia o výchove maloletých detí a to v spolupráci s Ministerstvom práce, sociálnych vecí a rodiny SR, Ministerstvom školstva, vedy, výskumu a športu SR a Ministerstvom vnútra SR²⁴⁸. V takomto znení však nejde o klasický legislatívny odkaz na vykonávací predpis, ale skôr o príkaz a určenie podmienok vydania tohto vykonávacieho predpisu, ktorý by mal byť skôr súčasťou legislatívneho plánu, než všeobecného civilného predpisu. Podobné stanovisko zaujala aj právna teória²⁴⁹.

Výkon rozhodnutia sa začína na návrh oprávneného alebo bez návrhu uznesením.

248 6. Podrobnosti o výkone rozhodnutia o výchove maloletých detí ustanoví všeobecne záväzný právny predpis, ktorý vydá ministerstvo spravodlivosti po dohode s Ministerstvom práce, sociálnych vecí a rodiny Slovenskej republiky, Ministerstvom školstva, vedy, výskumu a športu Slovenskej republiky a Ministerstvom vnútra Slovenskej republiky.

249 Smyčková, Kotrecová in: Števček. M., Ficová, S. a kol.: Občiansky súdny poriadok. II. diel. Komentár. 2. vydanie. Praha : C. H. Beck, 2012, str. 1162

Vyskytli sa názory, že v tomto prípade nejde ani tak o exekučné konanie, ako o konanie vo veciach starostlivosti súdu o maloletých²⁵⁰. Z osobitnej úlohy súdov, ktorú plnia pri realizácii ochrany práv maloletých vyplýva, že aj vykonávacie konanie je ovládané princípom oficiality a konanie možno začať na návrh alebo aj bez návrhu²⁵¹ (z úradnej povinnosti). Vykonávacie konanie o výchove maloletých je osobitnou, relatívne samostatnou fázou civilného súdneho konania, ktorá v zásade sleduje ten istý cieľ ako základné konanie – efektívnu a kvalifikovanú ochranu práv maloletého dieťaťa.²⁵²

Bez ohľadu na systémové začlenenie, možno z výslovného znenia zákona zistiť, že aplikácia všeobecných ustanovení o súdnom výkone rozhodnutia, obsiahnutých v § 251 – 271 o.s.p. je pri výkone rozhodnutia o výchove maloletých detí zakázaná. Miestna príslušnosť je daná všeobecným súdom dieťaťa. Týmto súdom je súd, v obvode ktorého má maloletý na základe dohody rodičov alebo rozhodnutia súdu, prípadne na základe iných rozhodujúcich skutočností, svoje bydlisko. Podľa už spomínanej zrušenej (a zatiaľ nenahradenej) Inštrukcie MSZŠaK sa za bydlisko dieťaťa nemôže považovať miesto, kde sa dieťa nachádza len prechodne alebo náhodne, napríklad v dôsledku svojpomocného opatrenia niektorého z jeho rodičov.²⁵³ Ak nie je príslušný súd známy, alebo ak nemôže včas zakročiť, zakročí súd, v obvode ktorého sa maloletý zdržuje. Len čo je to však možné, postúpi vec príslušnému súdu.

Účastníkmi konania sú tí, o ktorých právach alebo povinnostiach sa má konať. Účastníkom konania je teda vždy maloleté dieťa a je dôležité zdôrazniť, že je subjektom, nie objektom konania.²⁵⁴ Maloleté dieťa musí byť v konaní zastúpené. Keďže v konaní o výchove ide vždy o konanie v zmysle zákona o rodine, nemôže ho zastupovať žiaden z rodičov a musí mu byť ustanovený kolízny opatrovník²⁵⁵. Účastníkom konania je aj ten, komu vykonateľné súdne rozhodnutie priznáva právo – buď autoritatívnym rozhodnutím alebo vo forme rodičovskej dohody schválenej súdom²⁵⁶ - alebo ukladá povinnosť

250 Mesároš, M.: Výkon rozhodnutia o výchove maloletých detí. In: Zborník z medzinárodnej konferencie, konanej dňa 10.11.2004 v Bratislave na tému „Práva dieťaťa a ich ochrana“. Bratislava: Kancelária verejného ochrancu práv, str. 108

251 R 12/1973: „V provádění výkonu rozhodnutí o výchově nezletilých dětí pokračuje soud bez návrhu či podnětu účastníků řízení“

252 Števec, M., Ficová, S. a kol.: Občiansky súdny poriadok. II. diel. Komentár. 2. vydanie. Praha : C. H. Beck, 2012, str. 1154

253 Oddiel A bod 2 Inštrukcie č.j. 734-65-L-MS

254 Smyčková, R.: Zásada rýchlosti civilného súdneho konania vo veciach starostlivosti o maloletých, In: Ochrana práv maloletých v civilnom procese. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, Vydavateľské oddelenie, 2007, str. 92

255 viac pozri: Tripes, A.: Exekuce v soudní praxi. 2. vydání. Praha : C. H. Beck, 2001, str. 722

256 K tomu viď ust. § 24 ods. 2 zákona o rodine: „Dohoda musí byť schválená súdom, inak je nevykonateľná.“ alebo tiež Z I. str. 279: „Dohoda rodičov o styku s maloletým dieťaťom v zmysle §

(napríklad uznesením o nariadení predbežného opatrenia odovzdať dieťa alebo nariadením výchovného opatrenia – povinnosti podrobiť sa odbornému poradenstvu²⁵⁷). Účastníkom konania je tiež ten, proti komu výkon rozhodnutia smeruje (zväčša rodič, ktorý bráni riadnemu výkonu práv druhého rodiča).

Všeobecne je základným predpokladom pre nariadenie výkonu rozhodnutia skutočnosť, že povinný dobrovoľne nesplní, čo mu ukladá vykonateľný titul. V konaní o výkon rozhodnutia o výchove maloletých detí sa rozlišujú dve fázy²⁵⁸. Prvá fáza je viazaná na činnosť súdu pred vlastným nariadením výkonu rozhodnutia, keď súd vedie povinného k dobrovoľnému plneniu a to jednak vlastnými prostriedkami a jednak v súčinnosti s orgánom obce a orgánom starostlivosti o deti. V prvom rade súd vyzve toho, kto odmieta podrobiť sa súdnemu rozhodnutiu alebo neplní súdom schválenú dohodu o výchove maloletých detí a o úprave styku s nimi, aby sa súdnemu rozhodnutiu podrobil alebo aby súdom schválenú dohodu plnil. V tejto výzve upozorní tiež na následky neplnenia povinností ustanovených v rozhodnutí alebo v dohode. Následky spočívajú jednak v ďalších procesných prostriedkoch, ktorými bude súd rešpektovanie súdneho rozhodnutia vynucovať, jednak v naplnení skutkovej podstaty trestného činu marenia výkonu úradného rozhodnutia podľa § 349 Trestného zákona.²⁵⁹ Súd by mal vo výzve povinného výslovne a dôrazne upozorniť na všetky nepriaznivé dôsledky, ktoré mu výkon rozhodnutia prinesie. Nemalo by tam chýbať tiež upozornenie na možnosť uloženia výchovného opatrenia jednak rodičovi a jednak dieťaťu, možnosť odňatia dieťaťa z osobnej starostlivosti rodiča až na obdobie 6 mesiacov, resp. možnosť aj bez návrhu začať konanie o zmenu zverenia do osobnej starostlivosti podľa ustanovenia § 25 ods. 4 zákona o rodine²⁶⁰. Výzva by nemala byť len formálnym úkonom súdu, mala by reálne zhodnotiť účinky protiprávneho konania povinného jednak pre neho samého a jednak pre maloleté

27 ods. 1 zákona o rodine, ktorá nie je súčasťou rozhodnutia súdu v zmysle § 50 ods. 1 a § 26 ods. 1 zákona o rodine, nie je vynútitel'ná výkonom rozhodnutia“.

257 Podľa ust. § 37 ods. 2 písm. d) zákona o rodine

258 Niektorí autori rozlišujú až tri fázy (viď Smyčková, Kotrecová in Števček. M., Ficová, S. a kol.: Občiansky súdny poriadok. II. diel. Komentár. 2. vydanie. Praha : C. H. Beck, 2012, str. 1155), pričom za prvú fázu predchádzajúcu dvom uvedeným v práci považujú začatie vykonávajúceho konania a to buď podaním návrhu, alebo vydaním uznesenia v prípade, ak súd konanie začína ex offo.

259 „Kto po tom, čo sa proti nemu bezvýsledne použili opatrenia v občianskom súdnom konaní, smerujúce k výkonu rozhodnutia súdu alebo súdom schválenej dohody o výchove maloletých detí, marí výkon takého rozhodnutia alebo dohody alebo kto marí výkon prebežného opatrenia, uloženého v občianskom súdnom konaní na ochranu osôb ohrozených násilím alebo vo veciach starostlivosti súdu o maloletých, potrestá sa odňatím slobody na jeden rok až päť rokov.“

260 „Ak jeden z rodičov opakovane bezdôvodne a zámerne neumožňuje druhému rodičovi styk s maloletým dieťaťom, upravený podľa odseku 1 alebo 2, súd môže aj bez návrhu zmeniť rozhodnutie o osobnej starostlivosti.“

dieťa. Správne formulovaná výzva na dobrovoľné podrobenie sa súdnemu rozhodnutiu môže mať výrazný preventívny účinok. Jej obsah má zahŕňať aj lehotu, v ktorej má povinný dobrovoľne svoju povinnosť splniť. Táto fáza vykonávacieho konania je povinná, môže sa však realizovať nielen písomne, ale aj ústne na pojednávaní, ak ho súd pre toto konanie nariadil alebo aj bezprostredne pred nariadením výkonu rozhodnutia. Takýto postup má za cieľ sledovať zefektívnenie samotného výkonu v druhej fáze. Vtedy sa zápisnica o výzve doručuje spolu s rozhodnutím o odňatí dieťaťa. Ak výzva, prípadne ďalšia prevenčná činnosť súdu zostane bezvýsledná, pristúpi súd k nariadeniu výkonu rozhodnutia.

Po nariadení výkonu rozhodnutia je ďalší postup súdu závislý na konkrétnych okolnostiach prípadu. Zákon diferencuje niekoľko postupov, ich vzájomný vzťah ani súvzťažnosť nie sú zákonom oktrojované. Preto súd nemusí pristúpiť najprv k ukladaniu pokút, ale môže priamo vyzvať úrad práce, sociálnych vecí a rodiny, aby zastavil vyplácanie rodičovského príspevku osobe, ktorá sa odmieta dobrovoľne podrobiť výkonu rozhodnutia alebo zariadiť odňatie dieťaťa tomu, u koho podľa rozhodnutia alebo dohody nemá byť a postarať sa o jeho odovzdanie tomu, komu bolo podľa rozhodnutia alebo dohody zverené, alebo komu rozhodnutie alebo dohoda priznávajú právo na styk s dieťaťom po obmedzený čas.

Prvým prostriedkom súdneho výkonu je ukladanie pokút. Súd môže ukladať pokuty tomu, kto neplní dobrovoľne súdne rozhodnutie alebo súdom schválenú dohodu o výchove maloletých detí, prípadne o úprave styku s nimi. Jednotlivé pokuty nesmú prevyšovať 200 Eur a pripadajú štátu. Nemožno ich odpustiť²⁶¹ a ich počet, ani súhrnná výška nie sú limitované. V prípade, že prišlo k zmareniu napr. piatich stykov, nemôže súd v jednom uznesení za každý takýto zmarený styk uložiť maximálnu pokutu, ale musí ju uložiť individuálne samostatným uznesením s poukazom na konkrétny styk (dátumovo), ktorý bol zmarený.²⁶² Ukladanie pokút v tejto výške má zrejme praktický zmysel len v prípade, ak sa najvyššia sadzba pokuty bude viazať na každý jednotlivý prípad porušenia.²⁶³ Ak sa uznesením ukladá pokuta, doručuje sa toto uznesenie každému z účastníkov. Ukladanie pokút sa javí účelnejším donucovacím prostriedkom v prípade marenia stretávania s dieťaťom ako v prípade odňatia dieťaťa, kde ním nemožno dosiahnuť potrebnú rýchlosť. Predpokladom jej uloženia je časovo a miestne určité

261 Nejde o poriadkové opatrenie podľa ust. § 53 o.s.p.

262 Števček, M., Ficová, S. a kol.: Občiansky súdny poriadok. II. diel. Komentár. 2. vydanie. Praha : C. H. Beck, 2012, str. 1158

263 Za každé bezdôvodne zmarené stretnutie uloženie pokuty v najvyššej možnej výške.

vymedzenie rozsahu výkonu práv voči maloletému (vykonateľný petit).

Ďalšou možnosťou súdu je pozastavenie vyplácania rodičovského príspevku, resp. aj prídavku na dieťa. Od 1. januára 2012 môže súd po neuposlúchnutí výzvy povinným vyzvať úrad práce, sociálnych vecí a rodiny, ktorý je príslušný podľa miesta bydliska povinnej osoby, ktorá je poberateľom rodičovského príspevku alebo prídavku na dieťa na zastavenie jeho vyplácania. Rodičovský príspevok je štátna sociálna dávka, ktorou štát prispieva oprávnenej osobe na zabezpečovanie riadnej starostlivosti o dieťa.²⁶⁴ Prídavok na dieťa je štátna sociálna dávka, ktorou štát prispieva na výchovu a výživu nezaopatreného dieťaťa²⁶⁵. Odňatie štátnych dávok má za cieľ sankcionovať povinnú osobu v materiálnej sfére (podobne ako ukladanie pokút) s tým, že pokiaľ povinná osoba zmení svoje rozhodnutie a začne dobrovoľne plniť, vyplácanie dávok sa jej obnoví. Nedôjde však k spätnému vyplateniu za obdobie od pozastavenia. Problémom takéhoto riešenia je jeho nízka aplikovateľnosť, resp. efektivita. Rodičovské príspevky štát vypláca najčastejšie do 3 roku veku dieťaťa. Výkon rozhodnutia v takomto veku dieťaťa je fakticky málo pravdepodobný a to jednak pre to, že rodičia ešte spolu žijú alebo pre to, že zatiaľ neexistuje vykonateľný titul (súdne rozhodnutie alebo súdom schválená dohoda rodičov o výkone rodičovských práv a povinností). V prípade zastavenia rodinných prídavkov je problém v nízkej efektivite, nakoľko ich výška 22,01 Eur mesačne nie je dostatočným motivačným dôvodom pre zmenu postoja povinného rodiča. Pokiaľ dochádza k opakovanému, zámernému a bezdôvodnému mareniu styku druhého rodiča s dieťaťom, k jeho vylučovaniu z výkonu rodičovských práv a povinností (napríklad obmedzovaním informácií o dieťati, zakazovaním poskytovania informácií v škole, v zdravotníckom zariadení apod.), potom je namieste zvážiť, či by nebola efektívnejším a výchovnejším prostriedkom skôr zmena miesta plnenia výživného tak, že by sa viac neplnilo do rúk oprávneného rodiča, ale na účet dieťaťa. Zmenil by sa charakter výživného zo spotrebného na výživné určené na tvorbu úspor. Pravdepodobne by takéto rozhodnutie zasiahlo do životnej úrovne dieťaťa, avšak len dočasne a na rozdiel od zastavenia vyplácania štátnych sociálnych dávok by v konečnom dôsledku dieťa o peniaze definitívne neprišlo. Kumulovali by sa mu účte sporenia, s ktorým by mohlo disponovať po nadobudnutí plnoletosti. Odmietavé stanovisko teórie a praxe by mohlo byť odôvodňované právom dieťaťa na nevyhnutnú životnú úroveň, resp. na rovnakú životnú úroveň ako majú rodičia. Táto je okrem vnútroštátnych predpisov (zákon o rodine),

264 zákon č. 571/2009 Z.z. o rodičovskom príspevku a o zmene a doplnení niektorých zákonov

265 zákon č. 600/2003 Z.z. o prídavku na dieťa a o zmene a doplnení zákona č. 461/2003 Z.z. o sociálnom poistení v znení neskorších predpisov.

zakotvená tiež v Dohovore o právach dieťaťa v článku 27²⁶⁶. Avšak v rovnakom prameni práva je ešte o 20 článkov skôr chránené ako dôležitejšie iné právo dieťaťa – na starostlivosť svojich rodičov²⁶⁷, na to, aby od nich nemohlo byť oddelené proti vôli rodičov a ak je oddelenie nevyhnutné, potom má dieťa právo udržiavať pravidelné osobné kontakty s oboma rodičmi²⁶⁸. Ak nie je dodržané toto prioritné právo dieťaťa a to na základe svojvôle jedného z rodičov, ktorý sa snaží koncentrovať do svojich rúk celý výkon rodičovských práv a povinností okrem povinnosti vyživovať, potom je spravodlivé, aby bol ako donucovací prostriedok použitý tiež prenos miesta vyživovacej povinnosti z rúk brániaceho rodiča na sporiaci účet dieťaťa. Je dôvodný predpoklad, že by týmto opatrením boli brániaci rodičia účinnejšie motivovaní k splneniu súdom uložených povinností, než odňatím štátnych dávok v podstatne nižšej výške.

Najväčším donucovacím prostriedkom je odňatie dieťaťa povinnému a jeho odovzdanie oprávnenému rodičovi. Za týmto účelom koná súd v súčinnosti s príslušným orgánom obce, prípadne s inými štátnymi orgánmi. Súd musí zabezpečiť nielen odňatie dieťaťa, ale následne aj jeho odovzdanie tomu, u koho má dieťa byť, resp. komu je priznané právo na styk s dieťaťom po obmedzený čas. Novopridané ustanovenie Občianskeho súdneho poriadku - § 273aa zefektívňuje postup pri odnímaní dieťaťa tým, že obsahuje pomerne presné pravidlá výkonu. V prvom rade umožňuje súdu zabezpečiť si aktívnu súčinnosť potrebných subjektov tým, že im môže vydať pokyny, ktoré majú ústnu formu a musia byť rešpektované po ich vydaní. Ďalším novým konkrétnym oprávnením súdu je možnosť žiadať o vysvetlenie kohokoľvek, kto môže prispieť k objasneniu skutočností dôležitých pre výkon rozhodnutia. Popri možnosti ukladať v súvislosti s výkonom rozhodnutia všeobecne záväzné pokyny a žiadať o podanie vysvetlenia môže súd prikázať, aby určitá osoba v nevyhnutne potrebnom čase nevstupovala na určené miesto a ani sa na ňom nezdržiavala alebo aby po nevyhnutne určený čas na určitom mieste zotrvala. Týmto spôsobom sa má zamedziť fyzickému vplyvu na výkon

266 1. Štáty, ktoré sú zmluvnou stranou Dohovoru, uznávajú právo každého dieťaťa na životnú úroveň nevyhnutnú pre jeho telesný, duševný, duchovný, mravný a sociálny rozvoj.

2. Rodič(ia) alebo iné osoby, ktoré sa o dieťa starajú, nesú v rámci svojich schopností a finančných možností základnú zodpovednosť za zabezpečenie životných podmienok nevyhnutných na rozvoj dieťaťa..

267 Článok 7: 1. Každé dieťa je registrované ihneď po narodení a má od narodenia právo poznať svojich rodičov a právo na ich starostlivosť.

268 Článok 9: 3. Štáty, ktoré sú zmluvnou stranou Dohovoru, uznávajú právo dieťaťa oddeleného od jedného alebo oboch rodičov udržiavať pravidelné osobné kontakty s oboma rodičmi, ibaže by to bolo v rozpore so záujmami dieťaťa.

rozhodnutia²⁶⁹. Za nedodržanie pokynov súdu, nerešpektovanie príkazov alebo nepodanie vysvetlenia je súd oprávnený uložiť poriadkové opatrenie – pokutu až do výšky 820 Eur. Táto pokuta je príjmom štátneho rozpočtu.

Oprávnenia súdu pri odňatí dieťaťa však siahajú ešte ďalej. Sudca je za presne určených okolností priamo zo zákona oprávnený zabezpečiť otvorenie bytu, môže doň vstúpiť a vykonať opatrenia na odňatie dieťaťa. Pritom vôbec nemusí ísť o byt povinného rodiča. Súčinnosť sú mu povinné poskytnúť všetky fyzické osoby, ktoré sú oprávnené užívať byt, resp. iný uzavretý priestor, v ktorom sa dieťa nachádza, ako aj právnické osoby. Na otvorenie uzavretého priestoru nie je dokonca nevyhnutné, aby bolo preukázané, že sa v ňom dieťa skutočne nachádza. Podľa výslovného znenia zákona stačí, ak to možno dôvodne predpokladať. Druhým zákonným predpokladom takéhoto núteného postupu je, že osoba, oprávnená tento priestor užívať, nerešpektuje výzvy sudcu na umožnenie odňatia dieťaťa. Zásah do práva na ochranu obydlia a teda práva na súkromie tretích osôb je v tomto prípade odôvodnený nevyhnutnosťou naplnenia pozitívneho záväzku štátu pri ochrane práva iného na súkromie (konkrétne práva na ochranu rodinného života ako jeho zložky). Otázka vymedzenia hraníc (limitov) zásahov štátu do práva na súkromie bola opakovane predmetom rozhodovania štrasburských orgánov ochrany práva, týkajúceho sa práve ochrany práva na súkromie. Zásahy štátov do práva na súkromie možno posudzovať z troch hľadísk: legality (súladu so zákonom), legitímnosti a proporcionality. Najmä proporcionalita musí byť odôvodnená nevyhnutnosťou zásahu v demokratickej spoločnosti. Hľadisko legality vyžaduje, aby bol právny predpis (v našom prípade zákon) všeobecne verejne dostupný a aby bol predvídateľný. Dostupnosť zákona zabezpečuje jeho verejné publikovanie, predvídateľnosť vyžaduje, aby bol sformulovaný dostatočne presne a jasne tak, aby umožnil občanovi prispôbiť svoje správanie pravidlám, stanoveným v zákone. Nesmie byť všeobecný a nekonkrétny. Legitímnosť zásahu odôvodňuje ochrana práv a slobôd iného jednotlivca, čo je prípustným výkladom popri ochrane záujmov štátu a spoločnosti. Je zjavné, že prijatá právna úprava spĺňa kritériá, ktoré sú nevyhnutné na nútený zásah do práva na ochranu súkromia. Naviac je ochrana zabezpečená tým, že použitie opatrení na prekonanie odporu osôb, aktívne brániacich výkonu rozhodnutia, patria len sudcom. Výslovne to uvádza ust. § 273 aa o.s.p. Pokiaľ sudca chce, aby týmito oprávneniami disponoval vyšší súdny úradník alebo súdny

269 Števček, M., Ficová, S. a kol.: Občiansky súdny poriadok. II. diel. Komentár. 2. vydanie. Praha : C. H. Beck, 2012, str. 1161

tajomník, musí ho tým osobitne poveriť. Toto oprávnenie nie je obsiahnuté vo všeobecnom poverení na výkon rozhodnutia, čo vyplýva z ust. § 273 ods. 4 posledná veta o.s.p.

Všetky spomínané ustanovenia sa primerane uplatňujú aj pri výkone predbežných opatrení vo veciach, týkajúcich sa výchovy maloletých. Jedine výkon predbežného opatrenia, ktorým bolo nariadené zverenie dieťaťa do starostlivosti určenej fyzickej osoby alebo právnickej osoby²⁷⁰ zabezpečí súd, ktorý ho vydal²⁷¹, nie všeobecný súd dieťaťa. Tento súd tak urobí bez zbytočného odkladu a to tak, že v súčinnosti s príslušnými štátnymi orgánmi odovzdá maloleté dieťa do starostlivosti určenej fyzickej osoby alebo zariadenia sociálnych služieb, pričom sa výslovne vylučuje aplikácia ustanovení o výzvach na dobrovoľné plnenie, i procesný postup po nariadení výkonu rozhodnutia podľa ust. § 273 o.s.p. Pre výkon ostatných predbežných opatrení platia všeobecné pravidlá, uvedené vyššie.

Výkon rozhodnutia vo veciach výchovy maloletých je považovaný za málo efektívnu zložku činnosti súdov. Nie je to však len problém Slovenskej republiky. Prax štrasburských orgánov ochrany práva dokazuje, že ide o problematiku, ktorá presahuje hranice jednotlivých štátov a to nielen v prípadoch tzv. medzinárodných rozvodov, resp. medzinárodného rodičovstva. Prelomovým rozhodnutím v takejto veci je napríklad rozhodnutie Štrasburského súdu pre ľudské práva z 25. januára 2000 Ignaccolo-Zenide c. Rumunsko, v ktorom súd konštatuje, že rumunské orgány nevyvinuli adekvátne a dostatočné úsilie, aby vynútili rešpektovanie práva sťažovateľky na návrat jej detí a neuznali tak jej právo na rešpektovanie rodinného života zaručeného v článku 8 Európskeho dohovoru, keď nesplnili svoju povinnosť dozeráť na spravodlivú rovnováhu vzťahov dotknutých osôb. Sťažovateľka namietala vo svojej sťažnosti porušenie článku 8 Európskeho dohovoru, pretože rumunské štátne orgány neprijali opatrenia spôsobilé zabezpečiť výkon súdnych rozhodnutí, ktoré stanovili miesto pobytu detí u nej. Vláda tvrdila, že štátne orgány podnikli primerané a dostatočné kroky pre výkon rozhodnutia, napríklad tým, že súdnemu vykonávateľovi poskytli asistenciu dvoch policajtov, alebo tým, že otca detí predvolali na ministerstvo spravodlivosti. Súd však poznamenal, že Haagska konvencia vo svojom článku 11 požaduje, aby súdne alebo správne orgány, na

270 Podľa ust. § 75a o.s.p.

271 Ust. § 273c o.s.p.

ktoré sa dotknutá osoba obráti, prijali naliehavé opatrenia, ktorých cieľom je návrat dieťaťa, pričom viac než šesťtyždňová nečinnosť môže byť predmetom žiadosti o zdôvodnenie. Súd poznamenal, že nedostavenie sa D. Z. na ministerstvo spravodlivosti nemalo pre neho žiadne následky. Rovnako tak mu rumunské orgány neuložili žiadnu sankciu za odmietnutie predviesť deti pred súdnymi vykonávateľov. Naviac nevyvinuli žiadnu iniciatívu, aby sa pokúsili zistiť, kde deti sú. Táto nečinnosť v prípade, keď štátne orgány mali povinnosť niečo konkrétne v záujme ochrany práva na súkromie vykonať bola dôvodom na konštatovanie, že došlo k porušeniu článku 8 Dohovoru.²⁷² Ochrana práva na súkromie sa totiž nevyčerpáva tým, že sa štát zdrží negatívnych zásahov do súkromia; k tomuto musí pristúpiť pozitívne angažovanie, smerujúce k efektívnemu rešpektovaniu rodinného života. To znamená okrem iného aj povinnosť štátu vytvoriť podmienky, ktoré zainteresovaným stranám umožnia viesť normálny rodinný život.

Z týchto dôvodov je dôležitá nielen represívna stránka výkonu rozhodnutia pri výchove maloletých detí, ale tiež prevencia a výchovné pôsobenie súdu, ktoré mu vyplývajú z mnohých ustanovení o.s.p. Viaceré podnetné prevenčné inštitúty obsahuje zatiaľ neratifikovaný Dohovor o styku s deťmi vo svojom článku 10, kde medzi nástroje ochrany a záruky styku s dieťaťom radí:

- dohľad nad stykom;
- povinnosť osoby uhradiť náklady spojené s cestou a ubytovaním dieťaťa a prípadne osoby sprevádzajúce dieťa;
- zloženie kaucie osobou, s ktorou dieťa obvyčajne býva, na zabezpečenie toho, aby sa osobe usilujúcej o styk s dieťaťom v tomto styku nebránilo;
- pokutu, ktorú možno uložiť osobe, s ktorou dieťa obvykle býva, ak táto osoba odmieta plniť rozhodnutia upravujúce styk s dieťaťom.

272 Svák, J.: Ochrana ľudských práv (z pohľadu judikatúry a doktríny štrasburských orgánov ochrany práv). II. rozšírené vydanie. Bratislava : Eurokódex, 2006, str. 579

B. PROSTRIEDKY OCHRANY USTANOVENIAMI ZÁKONA O SOCIÁLNOPRÁVNEJ OCHRANE DETÍ A SOCIÁLNEJ KURATELE

Orgány sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately disponujú viacerými právomocami, smerujúcimi k predchádzaniu vzniku krízových situácií v rodine a k obmedzeniu a odstraňovaniu negatívnych vplyvov, ktoré ohrozujú psychický vývin, fyzický vývin alebo sociálny vývin dieťaťa. Podľa tohto rozlišujeme preventívne funkcie, medzi ktoré patrí organizovanie alebo sprostredkovanie účasti na programoch, tréningoch a aktivitách, zameraných na podporu plnenia rodičovských práv a povinností, plnenia funkcií rodiny, na utváranie vzťahov medzi rodičmi a deťmi, rozvoj schopností riešiť problémové situácie a adaptovať sa na nové pomery, účasť na aktivitách zameraných na predchádzanie sociálnopatologickým javom a iných aktivitách, zameraných na podporu vhodného využívania voľného času detí. Okrem preventívnych funkcií však plní tento štátny orgán tiež funkcie reštitučné, keď prispieva k obmedzovaniu a odstraňovaniu negatívnych vplyvov, ktoré ohrozujú psychický vývin, fyzický vývin alebo sociálny vývin dieťaťa. Medzi takéto právomoci patrí: ponúknuť pomoc dieťaťu, rodičom alebo inej plnoletej fyzickej osobe alebo ponúknuť sprostredkovanie pomoci pri riešení výchovných problémov alebo rodinných problémov; sledovanie negatívnych vplyvov pôsobiacich na dieťa a rodinu, zisťovanie príčin ich vzniku a vykonávanie opatrení na obmedzovanie pôsobenia nepriaznivých vplyvov; organizovanie alebo sprostredkovanie účasti na programoch, zameraných na pomoc pri riešení problémov detí v rodine, v škole a na pomoc rodinám pri riešení výchovných problémov, sociálnych problémov a iných problémov v rodine a medziľudských vzťahoch; organizovanie alebo sprostredkovanie účasti na programoch, zameraných na pomoc deťom ohrozeným správaním člena rodiny alebo správaním iných osôb apod.²⁷³

Okrem týchto kompetencií môže orgán sociálnoprávnej ochrany ukladať výchovné opatrenia a to jednak v zmysle zákona o rodine a jednak v zmysle ust. § 12 zákona č. 305/2005 Z. z. Tento zákon výslovne upravuje oprávnenie rozhodnúť o uložení týchto výchovných opatrení:

- upozornenie dieťaťa vhodným spôsobom, upozornenie jeho rodičov alebo osôb, ktoré sa o dieťa osobne starajú, ak svojim správaním môžu ohroziť alebo narušiť priaznivý psychický vývin, fyzický vývin a sociálny vývin dieťaťa
- uloženie povinnosti dieťaťu zúčastniť sa na liečbe v špecializovanej ambulantnej

273 Ust. § 10 a 11 zákona o sociálnoprávnej ochrane detí a sociálnej kuratele

starostlivosti

- uloženie povinnosti dieťaťu zúčastniť sa na výchovnom programe alebo na sociálnom programe.

Orgán sociálnoprávnej ochrany však nesmie (na rozdiel od súdu) rozhodnúť o odňatí dieťaťa z osobnej starostlivosti rodičov alebo osoby, ktorá sa o dieťa osobne stará. Pri odstraňovaní príčin, ktoré viedli k uloženiu výchovného opatrenia môže určiť akreditovaný subjekt, ktorý bude spolupôsobiť alebo spolupracovať pri výkone výchovného opatrenia, ak ide o liečbu v špecializovanej ambulantnej starostlivosti alebo povinnosť dieťaťa zúčastniť sa na výchovnom programe alebo na sociálnom programe.

Výchovné opatrenie sa vykonáva podľa plánu, ktorý vyhotoví orgán sociálnoprávnej ochrany detí podľa dôvodov, pre ktoré bolo výchovné opatrenie uložené. Plnenie tohto plánu sa pravidelne, najmenej raz za dva mesiace vyhodnocuje. Po uplynutí obdobia, na ktorý bolo výchovné opatrenie uložené, orgán sociálnoprávnej ochrany zhodnotí účinnosť výchovného opatrenia. Ak splnilo svoj účel, zruší ho. Ak nespĺnilo svoj účel, potom buď rozhodne o uložení iného vhodného výchovného opatrenia alebo navrhne súdu rozhodnúť o inom postupe.

V prípade, ak už došlo k prejavu vážneho poruchového správania u maloletého dieťaťa, potom je namieste použitie opatrení sociálnej kurately, ktorá je zameraná na odstránenie, zmiernenie a zamedzenie prehlbovania alebo opakovania týchto porúch a poskytovanie pomoci v závislosti od závažnosti poruchy a situácie, v ktorej sa dieťa nachádza. V rámci plnenia úloh sociálnej kurately plní tento štátny orgán úlohy v trestnom konaní, zastupuje záujmy maloletého, spolupôsobí pri prevýchove a výkone ochrannej výchovy, resp. počas výkonu trestu odňatia slobody, pomáha pri uľahčení návratu do rodiny, hľadani možností, ako pokračovať v ďalšej príprave na povolanie, pri hľadaní zamestnania, riešení osobných problémov apod.

C. PROSTRIEDKY OCHRANY USTANOVENIAMÍ ZÁKONA O PROKURATÚRE

Podľa ustanovenia § 5 zákona č. 153/2001 Z. z. o prokuratúre vykonáva prokurátor svoje úlohy na základe zákona a prostriedkami, ustanovenými zákonom. Do pôsobnosti prokuratúry patrí ochrana práv a zákonom chránených záujmov fyzických osôb,

právnických osôb a štátu. Rozlišuje sa pôsobnosť prokuratúry v oblasti trestnoprávnej a v oblasti civilnoprávnej, aj keď sa tieto oblasti navzájom prelínajú. Často prokurátor v rámci trestnoprávneho dozoru prijíma výchovné opatrenia z občianskoprávneho úseku.²⁷⁴

V rámci trestnoprávneho oprávnenia má prokurátor možnosť navrhnúť súdu uložiť maloletému ochrannú výchovu podľa ust. § 97 a nasl. Trestného zákona. Dôvodom uloženia ochrannej výchovy je, ak o výchovu maloletého nie je riadne postarané a tento nedostatok nemožno odstrániť v rodine, v ktorej dieťa žije buď preto, lebo doterajšia výchova mladistvého bola zanedbaná, alebo prostredie, v ktorom mladistvý žije, neposkytuje záruku jeho riadnej výchovy. Obligatórne súd v civilnom konaní musí uložiť ochrannú výchovu osobe vo veku 12 až 14 rokov, ak spáchala trestný čin, za ktorý zákon umožňuje uložiť trest odňatia slobody na doživotie. Návrh môže podať aj prokurátor. Takéto opatrenie môže súd uložiť aj osobe mladšej ako 14 rokov, ktorá spáchala skutok, ktorý by bol inak trestným činom, ak je to potrebné na zabezpečenie jej riadnej výchovy.

V trestnom konaní môže byť pri podmiennečnom upustení od potrestania alebo v prípravnom konaní uložené mladistvému výchovné opatrenie, spočívajúce buď v uložení výchovnej povinnosti alebo v obmedzení, resp. napomenutí s výstrahou.

V zmysle predpisov civilného práva môže prokurátor vstúpiť do začatého konania vo veciach výchovy maloletých.²⁷⁵ Maloleté deti sa často stávajú nástrojom na vyrovnávanie „účtov“ medzi ich rodičmi. Požiadavka ustanoviť možnosť prokurátora vstúpiť do už začatého konania vo veciach výchovy maloletých v záujme dôsledného rešpektovania Dohovoru o právach dieťaťa vyplynula aj zo záverov prijatých na pracovnom stretnutí zameranom na problematiku násillia proti deťom, ktoré sa konalo 9. novembra 2006 pod gestorstvom UNICEF Slovensko v Slovenskom národnom stredisku pre ľudské práva.²⁷⁶ Vstup prokurátora do konania môže napomôcť urýchliť už prebiehajúce súdne konanie.

Prokurátor je tiež oprávnený podať mimoriadne dovolanie proti právoplatnému rozhodnutiu súdu, ktorým bol porušený zákon a zákonom chránený záujem fyzických osôb, právnických osôb alebo štátu a túto ochranu už nie je možné dosiahnuť inými právnymi prostriedkami. Vo veciach upravených zákonom o rodine, týkajúcich sa ochrany

274 Beňuchová, T. - Tomková, A.: Ochrana práv maloletých v civilnom procese, In: Ochrana práv maloletých v civilnom procese. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, Vydavateľské oddelenie, 2007, str. 48

275 Ust. § 35 ods. 2 písm. d) o.s.p.

276 Beňuchová, T. - Tomková, A.: Ochrana práv maloletých v civilnom procese, In: Ochrana práv maloletých v civilnom procese. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, Vydavateľské oddelenie, 2007, str. 53

riadnej výchovy dieťaťa, je mimoriadne dovolanie prípustné len proti rozhodnutiam súdu o obmedzení alebo pozbavení výkonu rodičovských práv a povinností alebo o pozastavení ich výkonu.

D. PROSTRIEDKY OCHRANY USTANOVENIAMÍ ZÁKONA O RODINE

Ako už bolo spomínané, obsahuje zákon o rodine najväčšie množstvo právnych prostriedkov, ktoré môžu slúžiť na ochranu riadnej výchovy maloletého dieťaťa. V zásade ich možno rozdeliť podľa jednotlivých inštitútov nasledovne:

- tie, ktoré predstavujú vážny právny alebo faktický zásah do výkonu rodičovských práv a povinností rodiča (obmedzenie, pozbavenie výkonu rodičovských práv a povinností, zákaz styku, obmedzenie styku, odňatie dieťaťa z osobnej starostlivosti rodičov aj proti ich vôli a nariadenie ústavnej výchovy ako výchovného opatrenia alebo nariadenie náhradnej starostlivosti)
- tie, ktoré predstavujú sankčný alebo reštriktívny zásah do práv dieťaťa (napomenutie, dohľad, obmedzenia, uloženie povinnosti podrobiť sa sociálnemu poradenstvu alebo odbornému poradenstvu v špecializovaných zariadeniach)
- tie, ktoré predstavujú sankčný alebo preventívny zásah do práv rodiča (napomenutie, uloženie povinnosti podrobiť sa sociálnemu poradenstvu alebo odbornému poradenstvu v špecializovaných zariadeniach)
- tie, ktoré predstavujú sankčný zásah do práv tretích osôb, ktoré svojím správaním ohrozujú alebo narušujú riadnu výchovu maloletého (napomenutie).

D.1 VÝCHOVNÉ OPATRENIA

Ustanovenie § 37 zákona o rodine, ktoré nahradilo pôvodný § 43 zák. č. 94/1963 Zb. o rodine, bolo v novom znení pomerne rozsiahlo novelizované. Mechanizmus a systematika výchovných opatrení nadobudli konkrétnejší rámec, keď boli rozčlenené do dvoch stupňov, ktorých postupné použitie je vzájomne podmienené. Do určitej miery zostali zachované aj kompetencie orgánu sociálnoprávnej ochrany detí na ukladanie výchovných opatrení, jednak podľa zákona o rodine a jednak podľa zákona č. 305/2005 Z.

z., pričom vzájomný vzťah medzi kompetenciami tohto orgánu a súdu je limitovaný len jediným obmedzením – orgán sociálnoprávnej ochrany detí nemôže rozhodnutím o uložení výchovného opatrenia odňať dieťa z osobnej starostlivosti rodičov, alebo osoby, ktorá sa osobne stará o dieťa. Súd túto právomoc má.

Výchovné opatrenia sú ako právny inštitút ešte z predchádzajúcich období v povedomí právnej teórie a praxe späté s výrazne narušeným správaním sa dieťaťa, vážnymi výchovnými vadami alebo závažným porušovaním, resp. zanedbávaním výkonu rodičovských práv a povinností. Pritom súčasná konštrukcia ustanovenia § 37 v spojení s viacerými článkami Dohovoru o právach dieťaťa umožňuje súdu použiť výchovné opatrenia aj na riešenie „klasickejších“ výchovných problémov, resp. riešenie menej flagrantných rodičovských „prešľapov“, než napríklad alkoholizmus, drogová závislosť, páchanie trestnej činnosti apod. Poskytuje dokonca výborný prostriedok na modeláciu rodičovských postojov jednak vo vzťahu k dieťaťu a jednak medzi sebou navzájom. Pritom však bez toho, aby nutne vzbudzovali dojem „sankčného postihu“ rodiča.

Podľa odseku 1 ustanovenia § 37 zákona o rodine sa za hlavné symptomatické príznaky vadnej výchovy, ktoré je možné sanovať výchovným opatrením, považuje *nevhodné správanie sa dieťaťa; porušovanie povinností rodičov, vyplývajúcich z ich rodičovských práv a povinností a zneužívanie rodičovských práv a povinností*. Tieto skutočnosti je každý oprávnený oznámiť súdu, obci alebo orgánu sociálnoprávnej ochrany detí. Je zaujímavé, že to, čo je v tomto ustanovení formulované len ako právo osoby (oznámiť tieto skutočnosti), je v zákone o sociálnoprávnej ochrane detí a sociálnej kurately formulované ako právna povinnosť. Dokonca sa táto právna povinnosť aplikuje na oveľa širší okruh rodinnoprávných vzťahov, keďže jeho ustanovenie § 7 hovorí, že „každý je povinný upozorniť orgán sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately na porušovanie práv dieťaťa“. Porušovanie práv dieťaťa totiž nastane vždy, keď rodič riadne neplní svoje rodičovské povinnosti, alebo ak zneužíva alebo zanedbáva ich výkon.

Podľa zákona o rodine existuje tiež právo oznámiť súdu, obci alebo orgánu sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately skutočnosť, že rodičia nemôžu plniť povinnosti, vyplývajúce z rodičovských práv a povinností. V tomto prípade by nariadenie výchovného opatrenia bolo skôr výnimočné, nakoľko objektívne preukázaná skutočnosť, že rodičia nemôžu plniť svoje povinnosti, nemôže byť dôvodom na aplikáciu ustanovení sankčného charakteru, ktorými bezosporu výchovné opatrenia ešte stále sú. I keď v

miernejšej forme. Do bezporuchového vzťahu rodič – dieťa nie je potrebná žiadna ingerencia zo strany štátu.

Z uvedeného ustanovenia § 37 zákona o rodine, v nadväznosti na o.s.p. vyplýva pre súd povinnosť prijať každý podnet, upozorňujúci na vady vo výchove maloletého. Nemôže ho odmietnuť. Konanie v takomto prípade začne of off – vydaním uznesenia o začatí konania. To však neznamená, že je vylúčené podanie návrhu na nariadenie výchovného opatrenia. Môže ho podať každý, kto spĺňa znaky definície účastníka konania vo veci starostlivosti súdu o maloletých. Podľa ust. § 94 o.s.p. je v konaní, ktoré možno začať aj bez návrhu, účastníkom každý, o koho právach alebo povinnostiach sa má konať. Oprávnenie požiadať súd o nariadenie výchovného opatrenia môže využiť napríklad jeden z rodičov, ak má zato, že druhý rodič, alebo tretia osoba, svojim konaním ohrozuje alebo narušuje riadnu výchovu dieťaťa (navrhne súdu napomenúť takúto osobu) alebo môže navrhnúť, aby súd druhému rodičovi, resp. dieťaťu uložil povinnosť podrobiť sa odbornému poradenstvu v špecializovanom zariadení (psychologická poradňa, psychiatrická ambulancia apod.). Do úvahy však prichádzajú aj ďalšie alternatívy výchovných opatrení. Treba znova pripomenúť, že súd nie je v tomto konaní viazaný petitom a môže rozhodnúť aj inak, než navrhovateľ v návrhu uviedol. Súd by mali toto oprávnenie dôsledne využívať, pretože majú zákonnú povinnosť uprednostniť záujem dieťaťa pred akýmkoľvek iným hľadiskom. Vyplýva im z článku 3 ods. 1 Dohovoru o právach dieťaťa²⁷⁷. Záujem dieťaťa musí byť totiž prvoradým hľadiskom pri akejkoľvek činnosti, týkajúcej sa detí, uskutočňovanej súdmi a inými orgánmi a zariadeniami. V praxi však túto svoju kompetenciu využívajú skutočne len v ojedinelých prípadoch, charakterizovaných závažnými výchovnými vadami osôb alebo prostredia dieťaťa. Pritom uložiť výchovné opatrenie môže súd aj bez návrhu napríklad rodičovi, ktorý bezdôvodne a opakovane marí výkon rozhodnutia a neumožňuje druhému rodičovi stretávanie s dieťaťom. Ide dokonca o pozitívne riešenie, keď cieľom výchovného opatrenia bude nácvik rodičovských zručností pod odborným dohľadom psychológa alebo psychiatra. Ich úlohou bude naučiť rodiča akceptovať postavenie a funkciu druhého rodiča pri výchove ich spoločného dieťaťa, čo je jednoznačne najvyšším záujmom dieťaťa. Pokiaľ súdy pochopia správne úlohu a funkcie inštitútu výchovných opatrení ako nástroja na formovanie spoločensky pozitívnych postojov rodičov a aj detí, splnia dôsledne úlohu, ktorú im kladie o.s.p. najmä v ustanovení § 178 ods. 1.²⁷⁸

277 Oznámenie č. 104/1991 Zb.

278 Súd vedie rodičov, poručníkov, prípadne opatrovníkov maloletých k riadnemu plneniu povinností

Výchovné opatrenia sú rozdelené podľa svojej intenzity do dvoch stupňov. Zákon určuje, že intenzívnejšie výchovné opatrenia, uvedené v odseku 3 citovaného paragrafu, možno použiť len vtedy, ak je to potrebné v záujme maloletého dieťaťa a ak miernejšie výchovné opatrenia nevedli k náprave. Teda buď sa nimi vôbec nedosiahol požadovaný účel – návrat k riadnej výchove, resp. k riadnemu správaniu sa dieťaťa, alebo boli zlepšenia len málo výrazné s ohľadom na čas a priestor, ktorý súd pôsobeniu výchovného opatrenia poskytol. Zákon umožňuje uložiť naraz aj viacero výchovných opatrení menšej intenzity. Podobne je možná aj súčasná aplikácia výchovných opatrení oboch stupňov intenzity a to vtedy, ak súd pristúpi k nariadeniu prísnejších výchovných opatrení, avšak ponechá účinnými alebo nariadi tiež miernejšie formy výchovných opatrení tak, aby ich vzájomná kombinácia zabezpečila v čo najväčšej miere skutočný záujem dieťaťa.

Počas trvania výchovného opatrenia musí súd sledovať priebeh jeho výkonu. Robí tak buď sám, prostredníctvom svojich pracovníkov, alebo v súčinnosti s orgánom obce, orgánom sociálnoprávnej ochrany detí alebo zariadením, v ktorom je maloleté dieťa umiestnené. Sledovanie priebehu výkonu sa obyčajne realizuje tým, že súd v určitých časových úsekoch požiada o predloženie správy o priebehu výchovného opatrenia. Ak výchovné opatrenie nariadil súd, nemôže preniesť sledovanie jeho výkonu na iný orgán.²⁷⁹ Musí ho vždy uskutočňovať sám a pokiaľ sa realizuje v súčinnosti s uvedenými subjektmi, potom ich súd môže o podanie správy požiadať, avšak nemôže im ukladať povinnosti²⁸⁰. Súd tiež nemôže žiadať súčinnosť od inej osoby, než je orgán sociálnoprávnej ochrany detí, obec alebo zariadenie, v ktorom je dieťa umiestnené. Súčinnosť akreditovaných subjektov alebo iných právnických alebo fyzických osôb môže zabezpečiť orgán sociálnoprávnej ochrany detí podľa ustanovenia § 13 zákona č. 305/2005 Z. z., avšak toto ustanovenie viaže ich povinnosť súčinnosti len na ukladanie výchovných opatrení, v ich špeciálnej právomoci podľa tohto zákona (nie podľa zákona o rodine)²⁸¹.

Nariadeniu výchovných opatrení nemá predchádzať zmena právneho postavenia rodičov, to znamená, že tento zásah štátu do výkonu rodičovských práv a povinností je charakterizovaný najnižšou mierou ingerencie. Štátna intervencia rieši problém v rodine

pri starostlivosti o maloletého. Vybavuje podnety a upozornenia fyzických osôb a právnických osôb ohľadne výchovy maloletého a robí vhodné opatrenia.

279 R 31/1966 (cit.): Zákon o rodine neobsahuje ustanovenie, ktoré by umožňovalo súdu preniesť výkon dohľadu na iný orgán.

280 R 2/1965 a R 31/1966

281 Podľa ust. § 12 ods. 1 zák. č. 305/2005 Z. z.

bez toho, že by došlo k zmene právneho postavenia jednotlivých členov rodiny.²⁸² Výchovné opatrenia majú plniť ochrannú funkciu – napomáhať navrátenie riadneho výchovného prostredia, ktoré zabezpečí, že sa dieťa bude vyvíjať v súlade so všeobecne akceptovanými morálnymi zásadami spoločnosti. K zásahom do výkonu rodičovských práv a povinností dôjde, ak postupné použitie týchto opatrení nevedlo k náprave závažného stavu.²⁸³

Miernejšími výchovnými opatreniami zákon mieni:

- napomenutie
- dohľad nad maloletým
- obmedzenia maloletému
- uloženie povinnosti podrobiť sa sociálnemu alebo odbornému poradenstvu

Napomenutie súdy ukladajú ako opatrenie jednorazovej povahy, ak u maloletého ide o ojedinelé vybočenie alebo závažný menšieho charakteru a možno predpokladať, že napomenutie povedie k náprave maloletého. Podobne toto opatrenie súdy ukladajú rodičom alebo iným osobám, ktoré narušujú výchovu dieťaťa, ak majú za to, že sa tým odstráni ich rušivé pôsobenie na maloletého.²⁸⁴ Úspešnosť aplikácie tohto výchovného opatrenia je samozrejme ovplyvnená vekom a rozumovou vyspelosťou dieťaťa, resp. osoby, ktorá má byť napomenutá. Keďže napomenutie je len morálnym „potrestaním“ veľmi slabej intenzity, je potrebné zvážiť, či vôbec môže splniť svoj účel, teda, či napomenutá osoba dokáže prehodnotiť na jeho základe svoje správanie a jeho následky. U dieťaťa môže byť dôvodom pre napomenutie napríklad zanedbávanie školskej dochádzky, fajčenie, užívanie alkoholu, prípadne iných omamných látok, jednorázové vadné správanie, namierené voči tretím osobám (šikana) apod. Rodičov súd napomenie vtedy, ak porušili alebo zanedbali výkon svojich rodičovských povinností. Teda napríklad, ak rodič nezabezpečí účasť dieťaťa na povinnom očkovaní, ignoruje preventívne lekárske prehliadky, nespolupracuje so školou alebo umožňuje dieťaťu návštevy zariadení, nevhodných pre jeho vek (nočné bary, diskotéky apod.). Tretie osoby možno napomenúť, ak svojim výchovným príkladom negatívne vplývajú na maloletého. Keďže napomenutie

282 Hrušáková, M. – Králíčková, Z.: České rodinné právo. BRNO, Masarykova univerzita a Nakladatelství Doplněk 2001 s. 364

283 Pavelková, B. - Kubíčková, G. - Čečetová, V.: Zákon o rodine. Komentár s judikaturou. 1. vydanie. Šamorín: HEUREKA, 2005, s. 111

284 R 21/1990 (s. 68)

je výchovným opatrením bez trvajúcich následkov, nemožno ho „zrušiť“ v zmysle ust. § 37 ods. 6 druhá veta zákona o rodine.

Dohľad nad výchovou maloletého nemusí byť nariaďovaný len z dôvodov závažného správania na strane dieťaťa, ale môže spočívať aj v správaní sa rodičov, prípadne iných osôb, zodpovedných za výchovu dieťaťa.²⁸⁵ Vyplýva to najmä zo znenia zákona, keď súd určuje dohľad nad „výchovou“ maloletého, nie „osobe maloletého“. Pritom však väčšina súdnych rozhodnutí rieši dohľad len z aspektu kontroly konania dieťaťa a nie kontroly plnenia rodičovských povinností, čo v praxi vyvoláva nesprávny dojem a zbytočne obmedzuje účinok tohto výchovného opatrenia. Na rozdiel od napomenutia, ktoré je jednorázovým zásahom do výchovy, nariadenie dohľadu súd ukladá vtedy, ak záujem na riadnej výchove maloletého vyžaduje jej dlhodobejšie sledovanie. Vyžaduje sa teda predpoklad závažnejšieho trvajúceho narušovania alebo ohrozovania výchovy maloletého. Dôvody pre toto opatrenie spočívajú tak v správaní sa maloletého, ako aj v zanedbaní, resp. nesprávnom výchovnom pôsobení zo strany rodičov alebo v narušovaní, prípadne nedostatočnom výchovnom pôsobení zo strany iných osôb, avšak za predpokladu, že nápravu možno dosiahnuť vhodným usmernením v doterajšom výchovnom prostredí. Dôvody pre použitie tohto opatrenia sú spravidla v záškoláctve maloletých alebo v iných porušeníach školského poriadku, v drobných krádežiach, v ničení cudzieho majetku, v predčasnom sexuálnom živote, v neusporiadanom rodinnom živote rodičov, v požívaní alkoholických nápojov, v zlom psychickom stave rodiča, ktorý môže byť pre dieťa ohrozujúci apod. K určeniu dohľadu dochádza tiež po zrušení ústavnej alebo ochrannej výchovy.

Vyslovením dohľadu nad maloletým vzniká súdu povinnosť ďalej sledovať výchovný proces maloletého. Dohľad vykonáva vždy ten orgán, ktorý ho uložil. Realizáciu tohto opatrenia vykonávajú súdy zväčša tak, že požiadajú v určitých časových intervaloch príslušný orgán, školu, organizáciu apod. o podanie správy o správaní sa maloletého²⁸⁶. Samozrejme, že správa môže byť dožiadaná aj o iných skutočnostiach, podľa toho, ktorej zložke výchovy maloletého bol dohľad uložený. Teda správu možno žiadať tiež o správaní sa rodičov alebo osôb, ktorým je maloletý zverený do osobnej starostlivosti, resp. iných osôb, ktoré s maloletým žijú v spoločnej domácnosti²⁸⁷. Týmto sa zisťujú výchovné pomery na strane maloletého. Dohľad nad výchovou maloletého

285 R 4/1981

286 R 21/1990 (str. 68)

287 Napríklad súrodenec maloletého s poruchami správania, ktorý môže ohrozovať riadnu výchovu maloletého apod.

môže súd v prípade potreby kombinovať s obmedzením výkonu rodičovských práv a povinností, ak sú splnené podmienky pre jeho vyslovenie. Samozrejme v prípade, ak sa vykonávaním dohľadu preukáže, že riadna výchova maloletého je vplyvom iných osôb (než rodičov) vážne ohrozená, môže súd vykonať len opatrenia, zamerané na odobratie maloletého z vadného rodinného prostredia. Nemôže (s výnimkou napomenutia) robiť žiadne iné opatrenia, smerujúce do osobnej sféry týchto tretích osôb.

Obmedzenie maloletého môže spočívať najmä v uložení zákazu niečo konať, prípadne v povinnosti niečoho sa zdržať. Rozsah obmedzení je limitovaný mierou potreby predchádzať a brániť škodlivým vplyvom, ktoré môžu ohroziť alebo narušiť priaznivý vývoj dieťaťa. Účelom tohto výchovného opatrenia je predísť najmä mravnému ohrozeniu alebo narušeniu maloletého a jeho prípadnému protispoločenskému konaniu. Obmedzenie vo výroku rozsudku má byť správne vyjadrené v súlade s účelom tohto opatrenia, t.j. stanoviť obmedzenie v určitom konaní, činnosti, v správaní sa apod., a nie napr. uložiť niečo konať.²⁸⁸ Súd môže týmto výchovným opatrením napríklad zakázať dieťaťu návštevu podnikov a zábav pre neho nevhodných alebo styk s fyzickými osobami, ktoré majú alebo môžu mať nepriaznivý vplyv na jeho výchovu apod..²⁸⁹ Dodržiavanie uloženého obmedzenia súd sleduje najmä za súčinnosti obce, ale aj v súčinnosti s orgánom sociálnoprávnej ochrany detí alebo zariadením, v ktorom je maloleté dieťa umiestnené. Inej osobe, než maloletému nemožno toto výchovné opatrenie uložiť. Z tejto skutočnosti však vyplýva, že výkon rozhodnutia o uložení obmedzenia môže smerovať výlučne voči dieťaťu ako povinnému. Keďže ide o rozhodnutie o výchove maloletého, môže súd postupovať výlučne podľa ust. § 272 a nasl. o.s.p. Do úvahy by potom prichádzala výzva na dodržiavanie rozhodnutia, prípadne ukladanie pokút do výšky 200 Eur opakovane. Ak však maloleté dieťa nemá vlastný príjem, je otázka vymožiteľnosti týchto pokút sporná, ak nie úplne neefektívna. Preto by sa obmedzenie podľa tohto ustanovenia malo dať uložiť nielen dieťaťu, ale aj iným osobám, ktoré jeho riadnu výchovu ohrozujú.

Povinnosť podrobiť sa poradenstvu je pravdepodobne najúčinnnejším z týchto štyroch miernejších druhov výchovných opatrení. Súd ju môže uložiť maloletému dieťaťu alebo jeho rodičom, prípadne všetkým súčasne. Tento postup sa aj najviac odporúča z hľadiska efektívnosti vplyvu tohto výchovného opatrenia, keďže väčšinou si určité zručnosti (napríklad v prípade nesprávnej komunikácie) musí osvojiť nielen ten subjekt,

288 R 21/1990 (str. 69)

289 Svoboda, J. - Ficová, S.: Zákon o rodine. Komentár. Judikatúra, súvisiace predpisy a vzory rodinnoprávných podaní. Bratislava, EUROUNION, 2005, str. 105

ktorý danú schopnosť (komunikovať) nemá, ale aj subjekt, ktorý ju síce má, ale nemotivuje správnym prístupom druhého k jej aplikácii a to aj nezavinene. Napríklad rodič, ktorý neustále zbytočne vnáša do výchovy maloletého antagonizmus a nepriateľstvo osočovaním druhého rodiča, jeho zhadzovaním pred dieťaťom, vyhľadávaním chýb a problematických miest vo výchove, vyvolávaním hádok a konfliktov sa musí pod odborným dohľadom naučiť tolerovať úlohu druhého rodiča vo výchove dieťaťa (prípadne ďalšie výchovne správne postoje) a rodič, ktorý komunikuje správne, sa musí naučiť prijímať a spracovať „nevhodné“ výchovné postoje toho druhého tak, aby eliminoval v čo možno najširšom rozsahu negatívny dopad vadného správania druhého rodiča na dieťa.

Účasť na poradenstve súd ukladá účastníkom konania rozsudkom alebo tiež rozkazom na plnenie ako povinnosť. Pokiaľ sa tejto povinnosti nepodrobia, môže byť vynucovaná cestou výkonu rozhodnutia podľa § 272 a nasl. o.s.p.. Súd za jej nesplnenie ukladá povinnému pokuty vo výške 200 Eur aj opakovane. Z odmietavého postoja rodiča však súd (bez ohľadu na výkon rozhodnutia) môže vyvodiť mieru jeho záujmu o skutočné blaho dieťaťa. Ak totiž nie je rodič ochotný ani sa pokúsiť korigovať svoje vlastné postoje, ktoré dieťaťu preukázateľne škodia²⁹⁰, potom je namieste zvážiť, aký výchovný prínos môže dieťaťu takýto rodič poskytovať v budúcnosti. Prvoradou podmienkou pre vytvorenie optimálnych výchovných predpokladov pre dieťa po rozchode jeho rodičov je totiž ich schopnosť stabilizovať v čo možno najkratšom čase a v čo možno najpriateľskejšej atmosfére budúce výchovné prostredie dieťaťa a výkon ich rodičovských práv a povinností. Preto by súd nemal rezignovať na skutočnosť, že sa rodič výchovného poradenstva nezúčastnil a vyvodiť z toho následky s ohľadom na ďalší výkon jeho rodičovských práv a povinností. S podobným metodickým prístupom pracuje aj tzv. cochemský model, ktorý sa v súčasnosti považuje za najmodernejší a najvhodnejší model prístupu k úprave výkonu rodičovských práv a povinností po rozchode rodičov. Je založený na celom systéme pomoci a mediácie rodičom, pričom ale ponecháva na nich samotných, aby pracovali na odstránení pochybností o schopnosti zvládnuť svoju rodičovskú rolu. V opačnom prípade musia za neschopnosť zvládnuť túto úlohu niesť zodpovednosť – konkrétne: ak chce napríklad jeden z rodičov dosiahnuť kontinuálny styk s deťmi, musí akceptovať ponuku pomoci poradne, inak tento svoj cieľ nedosiahne. Ak chce jeden z rodičov obmedziť styk detí s druhým rodičom, alebo mu úplne zabrániť, musí tiež akceptovať ponuku pomoci poradne, inak riskuje stratu dôležitých oblastí svojho

290 Napríklad už prebehlo znalecké dokazovanie a znalec dospel k záveru, že rodič nevhodne dieťa zaťažuje apod.

vlastného výkonu rodičovskej zodpovednosti, napríklad miesto obvyklého pobytu dieťaťa, spoluúčasť na úprave styku s deťmi apod. Doterajšie skúsenosti ukázali, že rodičia i vo vysoko sporových konfliktoch – i keď často zo začiatku vzpierajúc sa – nakoniec tejto požiadavke vyhovejú, pretože ponúknutá druhá alternatíva je pre nich akceptovateľná ešte menej. Ďalšie skúsenosti ukázali, že v priebehu spolupráce rodičov s poradňou sa v kontexte súdneho rozhodovania vyvinula z pôvodných odmietavých postojov dobrovoľná spolupráca rodičov.²⁹¹

Tento druh výchovného opatrenia je vhodné využiť aj v prípade, ak jeden z rodičov neodôvodnene bráni druhému rodičovi v styku s dieťaťom, či už v stretávaní, alebo v komunikácii. Až po uplatnení miernejších výchovných opatrení môže totiž súd pristúpiť k závažnejším druhom, ktoré súvisia s umiestnením dieťaťa mimo miesto pobytu, určené rodičmi. Ak súd dospeje k záveru, že rodič svojim správaním bráni alebo marí stretávanie druhého rodiča s dieťaťom, môže rodiča napomenúť, uložiť dohľad nad výkonom práva styku alebo uložiť povinnému rodičovi, aby sa zúčastnil výchovného poradenstva. Ak tieto opatrenia nepovedú k náprave vadného stavu, je súd oprávnený pristúpiť k ukladaniu výchovných opatrení vyššej intenzity – čiže k zvereniu dieťaťa odbornému zariadeniu.²⁹² Cieľom je v takomto prípade poskytnúť dieťaťu čas a priestor na to, aby boli v jeho okolí neutralizované negatívne emócie, aby sa ukludnilo a pod odborným vedením získalo možnosť nadobudnúť všetky relevantné informácie a na ich základe si vytvoriť svoj vlastný skutočný názor.²⁹³ Napriek tomu, že ide o hraničné riešenie, zákon ho umožňuje.

291 Rudolph, J.: Jsi moje dítě. Cochemská praxe – cesty k lidskému rodinnému právu. Praha, 2010, str. 54

292 V Česku v roku 2008 rozbúril hladinu verejnej i odbornej mienky prípad desaťročnej Terezy, ktorá bola poslaná súdom z tohto dôvodu na psychiatrické oddelenie nemocnice v Motole a o týždeň neskôr do liečebne Olivovy nadace v Říčanech pri Prahe. Rozhodnutie súdu kritizovalo mnoho odborníkov, ministerka Džamila Stehlíková aj prezident Václav Klaus, avšak viacerí psychológovia sudcovi vyjadrili podporu. Ich argumentácia bola nasledovná: „Podle zmíněného Handbooku se osvědčuje umístit dítě do neutrálně přátelského prostředí, kde se zklidní, kde má stálou odbornou péči a kde může svobodně vydechnout. O bohatý program mají děti postaráno – v době školní výuky chodí do školy, nabízí se jim bohaté kulturní vyžití, sportování, hry, táboření. Mají též možnost zklidňujících, instruktivních rozhovorů se školeným personálem. Vše mají pod dohledem zkušených dětských lékařů, resp. psychologů. Po zklidnění si s dítětem povídají znalci, a to s maximálním respektem a citlivostí. Znalci také studují soudní spis, hovoří opakovaně s oběma rodiči, konfrontují jejich výpovědi, použijí i moderní psychodiagnostické metody, jak pro dospělé, tak i pro děti. Po pečlivém zvážení sepiší znalecký posudek, v němž na závěr zodpoví otázky soudu. Navíc mohou doporučit způsob nápravy. Své odpovědi ještě stvrdí ústně při soudním jednání, a to za průběžné palby advokáta té strany, s jejíž argumenty znalci nesouhlasí. Na takovém základě pak soudce rozhodne.“ (Bakalář)

293 Výsledok Terezkynej nedobrovoľnej „hospitalizácie“ bol podľa MF Dnes nasledovný: „Podle nejnovějších zpráv lékařů se „už dokáže bez pláče stýkat nejen s matkou, ale i s otcem“. Zdá se, že došlo ke zlepšení. Na pobyt a na program pro děti v Olivově léčebně si Tereška nejspíše stěžovat nebude. Mluvil jsem s více dětmi, které pobyt v léčebně absolvovaly, všem se tam líbilo. Je tam velký park, hřiště, prostor pro táborák, dobře vybavená tělocvična a bazénem, kulturní a poznávací akce, děti tam uzavírají nová přátelství, a samozřejmě v léčebně je i kvalifikovaný personál, plně

Nezanedbateľnú úlohu má aj splnenie určitej preventívnej funkcie, keď už len samotná možnosť, že súd takto môže rozhodnúť a zasiahnuť „programujúcemu“ rodičovi do jeho výkonu rodičovských práv a povinností, pôsobí výchovne.

Už bolo spomínané, že súd je povinný sledovať vykonávanie výchovných opatrení²⁹⁴ a po uplynutí obdobia, na ktoré ho uložil, zhodnotiť jeho účinnosť²⁹⁵. Pokiaľ by uložené výchovné poradenstvo neviedlo k sanácii vadného správania, potom by mal súd buď rozhodnúť o uložení iného vhodného výchovného opatrenia alebo uvažovať o ďalších právnych alebo faktických zásahoch do výkonu rodičovských práv a povinností a to aj bez návrhu. Stále totiž treba mať na pamäti pozitívny záväzok, ktorý štátom vyplýva z ochrany súkromia – teda, že ich pôsobenie aj v oblasti ochrany rodinnoprávných vzťahov sa nesmie obmedziť len na zamedzenie negatívnych vplyvov, ale štát sám iniciatívne musí vykonávať opatrenia, ktoré smerujú k obnoveniu normálneho rodinného života.

Vážnejším výchovným opatrením je odňatie dieťaťa z doterajšieho výchovného prostredia a jeho nútené zverenie

- zariadeniu, ktoré plní úlohy odbornej diagnostiky na dobu najdlhšie 6 mesiacov
- špecializovanému zariadeniu na dobu najdlhšie 6 mesiacov
- resocializačnému stredisku pre drogovu závislých (bez časového obmedzenia).

K tomuto opatreniu môže súd pristúpiť len vtedy, ak doteraz uložené miernejšie výchovné opatrenia neviedli k náprave a vyžaduje to záujem maloletého dieťaťa. Dĺžku trvania výchovného opatrenia určí súd v rozhodnutí o jeho uložení.

D.2 ZÁSAHY SÚDU DO VÝKONU RODIČOVSKÝCH PRÁV A POVINNOSTÍ

Štátna ingerencia do výchovy dieťaťa sa prejavuje tiež v inštitútoch, ktoré umožňujú súdu zasiahnuť do výkonu rodičovských práv a povinností. Ide o možnosť súdu pozastaviť ich výkon, obmedziť ho alebo rodiča výkonu jeho rodičovských práv úplne pozbaviť. Účinný zákon o rodine sa nevyhol pomerne kazuistickému výpočtu skutočností,

294 oddaný službám potrebným deťom.“
Ust. § 37 ods. 5 zákona o rodine
295 Ust. § 37 ods. 6 zákona o rodine

ktoré sa k jednotlivým zásahom viažu.

Pozastaviť rodičovi výkon jeho rodičovských práv a povinností môže súd len vtedy, ak mu v ich výkone bráni závažná prekážka a ak je to v záujme maloletého dieťaťa. Prekážka nesmie byť len krátkodobá, musí mať dlhodobý charakter. Za takúto závažnú prekážku možno považovať dlhodobé odlúčenie od dieťaťa pre štúdium, výkon povolania, zlý zdravotný stav, výkon trestu odňatia slobody. Použitie tohto opatrenia sa neodôvodňuje vinou rodiča, ale záujmami dieťaťa. Preto nie je nevyhnutné, aby súd rodičovské práva a povinnosti pozastavil, hoci ich rodič po určitú dobu nemôže objektívne vykonávať.²⁹⁶ Nejde totiž o absolútny dôvod. Zákon umožňuje súdu rozhodnúť sa, či výkon rodičovských práv a povinností pozastaví aj v prípade, ak sú obidve hmotnoprávne podmienky kumulatívne naplnené („súd môže pozastaviť“ na rozdiel od „súd pozastaví“).

Rodič po právoplatnosti rozsudku je stále nositeľom práva výkonu rodičovských práv a povinností, avšak tieto mu spočívajú. Nemôže ich preto vykonávať. Ustanovenie tohto odseku je formulované tak, že súd môže rozhodnúť len o výkone rodičovských práv a povinností ako celku. Nemôže ich drobiť na jednotlivé zložky a rozhodnúť o pozastavení len jednej z nich (napríklad práva dieťa zastupovať).

Po pozastavení výkonu len jednému z rodičov sa výkon rodičovských práv a povinností koncentruje do rúk druhého rodiča. Ak však súd pozastaví výkon rodičovských práv a povinností obom rodičom, alebo jedinému žijúcemu rodičovi, potom ustanoví dieťaťu poručníka.²⁹⁷ Poručník bude maloleté dieťa zastupovať, zabezpečovať jeho výchovu a spravovať jeho majetok. Poručník zásadne nie je povinný dieťa vyživovať. Táto povinnosť zostáva rodičom zachovaná, napriek určitej terminologickej alogickosti, keď medzi rodičovské práva a povinnosti patrí aj povinnosť dieťa vyživovať²⁹⁸. Táto sa však súdnym rozhodnutím nepozastavuje. Jednak je prvoradou povinnosťou rodiča vyživovať svoje dieťa a jednak to výslovne ustanovuje § 39 ods. 4 zákona o rodine²⁹⁹.

Obmedzenie rodičovských práv spočíva vždy v zavinenom správaní rodičov. Napriek tomu to zo zákonného ustanovenia výslovne nevyplýva. Ustanovenie § 38 ods. 2 písm. b) zákona o rodine prikazuje súdu obmedziť výkon rodičovských práv a povinností

296 Pavelková, B. - Kubíčková, G. - Čečotová, V.: Zákon o rodine. Komentár s judikatúrou. 1. vydanie. Šamorín: HEUREKA, 2005, s. 115

297 Ust. § 56 ods. 1 zákona o rodine.

298 Ust. § 28 ods. 1 zákona o rodine

299 Vyživovacia povinnosť rodičov voči maloletému dieťaťu rozhodnutím súdu o obmedzení alebo pozbavení výkonu rodičovských práv a povinností, alebo o pozastavení ich výkonu nezaniká.

rodičovi vtedy, *ak svoje povinnosti nevykonáva vôbec*. Chýba tu dodatok, „*ak mu v tom nebráni závažná prekážka*“. Za súčasného znenia totiž zákon ponecháva len na výklade súdu, či sa pre už trvajúcu existenciu závažnejšej prekážky rozhodne pre pozastavenie výkonu rodičovských práv a povinností alebo jeho obmedzenie.³⁰⁰ V oboch prípadoch ide totiž o následok skutočnosti, že rodič svoje práva a povinnosti nevykonáva.

Obmedzenie rodičovských práv prichádza do úvahy vtedy, ak rodič plní svoje povinnosti tak, že je tým ohrozená riadna výchova dieťaťa. Výpočet spôsobov ohrozenia je taxatívny, čo sa v praxi ukázalo ako nevýhoda. Dôvodom na obmedzenie by malo byť napríklad aj zneužívanie rodičovských práv a povinností slabšej intenzity, než tej, ktorá je dôvodom na úplné pozbavenie výkonu, resp. zneužívanie len jednej zložky rodičovských práv a povinností, na ktorú by sa obmedzenie vzťahovalo³⁰¹. Ideálnym legislatívnym riešením je demonštratívny výpočet, ktorý na jednej strane poskytuje súdu pomerne presné vodítko pri rozhodovaní a na strane druhej ponecháva priestor na požiadavku väčšej ochrany potrieb praxe.

Súd pri rozhodovaní o obmedzení rodičovských práv skúma, či sú splnené hmotnoprávne podmienky:

- či je takéto rozhodnutie potrebné v záujme maloletého dieťaťa
- či rodičia vykonávajú svoje rodičovské práva vadne tým, že:
 1. žijú trvalo neusporiadaným životom
 2. svoje povinnosti, vyplývajúce z rodičovských práv a povinností nevykonávajú vôbec
 3. nezabezpečujú výchovu maloletého dieťaťa.

Dôvody, v ktorých súd vidí vadný výkon rodičovských práv a povinností, sú

300 R 41/1976: „Zřetel na různou povahu překážek, které brání rodičům ve výkonu jejich rodičovských práv a povinností, vyjadřuje zákon o rodině tím, že ponecháva na úvaze soudu, zda i při splnění všech zákonných podmínek vysloví omezení rodičovských práv nebo zda zajistí řádnou výchovu dětí jiným způsobem. Nevykonávání nebo nedostatečné vykonávání rodičovských práv a povinností, jež má svůj základ v osobě rodiče a jeho postojích při plnění těchto práv a povinností (tedy v okolnostech subjektivní povahy), má ten důsledek, že soud je povinen (za splnění zákonných podmínek) rodičovská práva rodiče omezit.

301 Napríklad rodič, ktorý svojim nesúhlasom s výberom akejkoľvek školy (alebo inej školy ako tej, ktorú si pre dieťa praje on), marí riadne plnenie školskej dochádzky dieťaťa, by mal byť hodnotený súdom ako rodič, ktorý svoje rodičovské práva zneužíva v neprospech dieťaťa. Podľa súčasného znenia zákona, by ho súd mohol jeho výkonu rodičovských práv len pozbaviť úplne. Pritom by stačilo, keby bol z tohto dôvodu obmedzený vo výkone tak, že nebude zákonným zástupcom dieťaťa.

vyjadrené alternatívne. Stačí naplnenie jedného z nich, aby súčasne s ochranou záujmov maloletého dieťať a bol súd povinný výkon rodičovských práv obmedziť (zo zákonného: „súd obmedzí“)³⁰². Súd musí splnenie hmotnoprávných podmienok hodnotiť objektívne, v súlade so spoločensky akceptovanými morálnymi hodnotami a postojmi. Táto pripomienka súvisí najmä s hodnotením, či rodič (resp. rodičia) dieťaťa, žijú trvalo neusporiadaným životom. Podobne, ako pri hodnotení tohto dôvodu ako dôvodu vydedenia podľa Občianskeho zákonníka, kde judikatúra dospela k záveru, že nestačí subjektívne hodnotenie poručiť a, že jeho dedič žije trvale neusporiadaným životom. Musí ísť o objektivizovanú skutočnosť.

V rozhodnutí o obmedzení výkonu rodičovských práv súd uvedie konkrétny rozsah práv, na ktoré sa obmedzenie vzťahuje. Obmedzením nemožno rozumieť ich pozbavenie na určitú dobu.³⁰³ Nejde teda o časové obmedzenie, ale o obsahové. V praxi súdov dochádza k obmedzeniu rodičovských práv napríklad v prípadoch vyslovenia zákazu alebo obmedzenia styku rodiča s dieťaťom na určitú ustanovenú dobu alebo aj bez časového obmedzenia. K obmedzeniu rodičovských práv môže dôjsť v otázke vzdelávania a voľby povolania detí. Tu môže byť rozhodnutie rodičov viazané na súhlas súdu. Súd môže zakázať, aby rodičia zverovali dieťa do starostlivosti iných osôb, aby sa dieťa nezdržiavalo v prostredí, pre jeho výchovu nevhodnom, prípadne nariadiť proti vôli rodičov pobyt dieťaťa v liečebnom ústave. K obmedzeniu rodičovských práv môže dôjsť v otázkach správy majetku dieťaťa, hlavne tým, že rodičom bude uložená povinnosť podávať súdu pravidelné správy o otázkach správy majetku..³⁰⁴

Naviac musí súd v rozhodnutí uviesť, ktorému rodičovi sa toto obmedzenie ukladá a voči ktorému dieťaťu smeruje. Nie je vylúčené, že rodič bude obmedzený len vo výkone rodičovských práv k niektorému z detí, aj keď toto bude s ohľadom na sankčný charakter tohto inštitútu pravdepodobne výnimka. Ak odpadnú dôvody, pre ktoré súd obmedzil rodičovi výkon jeho rodičovských práv a povinností³⁰⁵, súd môže nariadené obmedzenie

302 R 41/1976: „Nevykonávání nebo nedostatečné vykonávání rodičovských práv a povinností, jež má svůj základ v osobě rodiče a jeho postojích při plnění těchto práv a povinností“ (tedy v okolnostech subjektivní povahy), má ten důsledek, že **soud je povinen** (za splnění zákonných podmínek) **rodičovská práva rodiče omezit**.

R 21/1990 (s. 70): Ak sú splnené zákonné podmienky, t.j. ak rodičia neplnia riadne svoje rodičovské povinnosti a ak to vyžaduje riadna výchova detí, súd obmedzí ich rodičovské práva. Z tohto ustanovenia vyplýva, že súd nielen že môže, ale musí vysloviť obmedzenie rodičovských práv.

303 R 2/1965

304 R 2/1965

305 Napríklad rodič trvale dokázal zmeniť svoj spôsob života na usporiadaný alebo osvedčil, že je schopný zabezpečovať výchovu dieťaťa

zrušiť.

Pozbavenie výkonu rodičovských práv je najzávažnejším zásahom do obsahu výkonu. Rodičovi je ich výkon odňatý úplne, po právoplatnosti rozsudku nemôže viac svoje dieťa nielen vychovávať, ale ani zastupovať a spravovať jeho majetok. Zostáva mu zachovaná jedine vyživovacia povinnosť. Tiež mu zostávajú zachované tie práva, ktoré stoja mimo rámec rodičovských práv a povinností³⁰⁶. Súd pozbaví rodiča výkonu jeho rodičovských práv, ak rodič svoje rodičovské práva a povinnosti zneužíva, alebo výkon svojich rodičovských práv a povinností závažným spôsobom zanedbáva a to aj napriek predchádzajúcim upozorneniam. Počíta sa tu s viacerými (nie s jedným) upozorneniami, ktoré zrejme urobí súd.³⁰⁷

Súdy za zneužívanie rodičovských práv prevažne považujú ohrozovanie telesného a duševného vývoja detí, umožňovanie im páchať trestnú činnosť, vedenie nemorálneho spôsobu života, týranie detí apod.³⁰⁸ Hoci ide o judikatúru, nemožno s takýmto rozširujúcim stanoviskom jednoznačne súhlasiť. Tomuto názoru rozporuje najmä gramatický výklad slova „zneužiť/zneužívať“. Toto sloveso vyjadruje možnosť použiť čokoľvek, čo je dobré, na iný (nepriaznivý) účel, na rozdiel od účelu, pre ktorý to bolo určené a ktorému to má slúžiť. V tejto súvislosti to znamená, že rodičia úmyselne vykonávajú svoje práva v rozpore s ich účelom.³⁰⁹ Predpokladá teda aktívnu činnosť, nie pasívny postoj (napríklad k páchaniu trestnej činnosti dieťaťom). Zákon sám príkladmo menuje spôsoby, ktorými je možné zneužívať výkon rodičovských práv a povinností (cit.): *...najmä týraním, zneužívaním, zanedbávaním maloletého dieťaťa alebo iným zlým zaobchádzaním s maloletým dieťaťom...*“ Podobne ako spomenutá judikatúra, nerešpektuje gramatické hľadisko, keď za zneužívanie považuje tiež zanedbávanie, čo je pasívne sústavné opomínanie, naviac spomínané ďalej v rovnakom ustanovení s vlastným právnym následkom.

Podľa Zdravotnej komisie Rady Európy (1992) sú zneužívaním všetky vedomé

306 Prevažne práva, súvisiace s právnym statusom dieťaťa: súhlas na zmenu mena alebo priezviska; zapretie otcovstva. Vďaka výslovnému zneniu zákona sem nepatrí súhlas s osvojením, keďže ustanovenie § 101 ods. 2 výslovne hovorí (cit.): „Ak jeden z rodičov...bol pozbavený výkonu rodičovských práv a povinností, vyžaduje sa len súhlas druhého rodiča.“

307 Svoboda, J. - Ficová, S.: Zákon o rodine. Komentár. Judikatúra, súvisiace predpisy a vzory rodinnoprávných podaní. Bratislava, EUROUNION, 2005, str. 110

308 R 21/1990 (s. 71)

309 Hrušáková, M. – Králičková, Z.: České rodinné právo. BRNO, Masarykova univerzita a Nakladatelství Doplněk 2001 s. 238

a nevedomé aktivity, ktorých sa dopúšťa dospelý človek na dieťať a v ktorých dôsledku dochádza k poškodeniu zdravia a zdravého vývoja dieťaťa. Týraním je telesné ublíženie dieťaťu alebo jeho nezabránenie, prípadne nezabránenie utrpeniu dieťaťa, vrátane úmyselného otrávenia alebo udusenía dieťaťa. Môže mať aktívnu formu, vtedy zahŕňa všetky akty násilia na dieťať alebo pasívnu formu, ktorá sa vyznačuje nedostatočným uspokojením aspoň najdôležitejších telesných potrieb detí a to v nadväznosti na psychické a sociálne potreby. Prvou podskupinou telesného týrania aktívnej povahy je telesné týranie s následným poranením dieťaťa, ktoré vzniklo v dôsledku bitia, popálenia, oparenia, trestania a zlyhania ochrany dieťaťa pred násilím. Druhú podskupinu tvorí telesné týranie detí, ktoré nemá bezprostredné známky telesného poranenia, ale deti sú zasiahnuté utrpením spôsobeným dusením, otrávením či inými podobnými skutočnosťami. Ďalej možno do tejto podskupiny zaradiť prípady detí zámerne vystavovaných opakovaným lekárskeym vyšetreniam a deti sexuálne zneužívané s použitím násilia. Dieťa či osoba starajúca sa o dieťa v týchto prípadoch uvádza často nepravdepodobné odôvodnenia vzniku poranenia. Dieťa často nechce o spôsobenom poranení hovoriť. Telesné týranie pasívnej povahy zahŕňa úmyselné alebo neúmyselné neposkytovanie starostlivosti. Do tejto skupiny možno zaradiť tiež opomenutie starostlivosti o dieťa, ktoré vyústi do jeho poranenia či smrti. V uvedených prípadoch dieťa neprospeje, je zanedbané a vyznačuje sa nedostatočným rozvojom v mnohých oblastiach. Najvážnejším následkom je spustnutie dieťaťa, v krajnom prípade až smrť. Psychické týranie spočíva v takom správaní, ktoré má nepriaznivý závažný vplyv na citový vývoj a správanie dieťaťa. Môže mať formu slovných útokov na sebavedomie dieťaťa, opakovaného ponižovania, odmietania či zavrhovania dieťaťa. Pôjde však aj o prípady, keď je dieťa vystavované závažným domácim konfliktom, je násilne izolované alebo kontrolované s cieľom vyvolať pocit citového ohrozenia. Je potrebné prisvedčiť množstvu psychologov, podľa ktorých je nutné dieťa považovať za obeť domáceho násilia v podobe psychického násilia, ak žije v permanentnom strachu, bojí sa násilného rodiča nie len o seba, ale tiež o zdravie či život ohrozeného rodiča, ak vníma svoj domov s úzkosťou ako nebezpečné miesto³¹⁰. Tiež známky psychického týrania vyžaduje podryvanie sebadôvery dieťaťa a jeho sebavedomia opakovaným urážaním alebo podceňovaním. Rodičia môžu klásť na dieťa nereálne nároky, ktoré dieťa nie je schopné splniť, v dôsledku čoho sú rodičia stále nespokojní. Aj psychické týranie má formu aktívnu, ktorá spočíva v cielenom, zámerom a účelovom

310 Králičková, Z., Žatecká E., Dávid, R., Kornel, M.: Právo proti domácemu násilí. Skripta. 1. vydání. Praha : C. H. Beck, 2011, str. 13

konaní a zložku pasívnu, ktorá sa prejavuje absenciou niečoho, čo by správne dieťa malo mať, v dôsledku čoho nie sú uspokojované základné potreby dieťaťa. Osobitnou formou zneužívania je sexuálne zneužívanie, čo je definované ako nepatričné vystavenie dieťaťa sexuálnemu kontaktu, aktivite alebo správaniu. Zahŕňa akékoľvek dotýkanie sa dieťaťa so sexuálnym podtextom, vykorisťovanie dieťaťa akoukoľvek osobou v sexuálnej rovine či pohlavný styk s dieťaťom. Sexuálne zneužitie sa delí na zneužitie bez telesného kontaktu (tzv. bezdotykové) a s telesným kontaktom (tzv. dotykové)³¹¹.

Zanedbávanie sa vyznačuje nedostatkom starostlivosti, spôsobujúcim závažné ohrozenie vývoja dieťaťa alebo nebezpečenstva pre dieťa. Zanedbávaním možno rozumieť dlhodobé neplnenie si rodičovských práv a povinností, trvalé ponechanie dieťaťa vo výchovnom zariadení, spojené s nezájmom o toto dieťa a s neprejavom snahy prevziať ho do rodinnej výchovy, nemorálny spôsob života rodičov, sústavné neplnenie vyživovacej povinnosti k dieťaťu, trestný postih pre zanedbanie povinnej výživy podľa ustanovení Trestného zákona apod.³¹²

Telesné zanedbávanie spočíva v zlyhaní pri zabezpečení telesných potrieb dieťaťa (tj. výživy, ošatenia, ubytovania, zdravotnej starostlivosti a ochrany pred ohrozením). Citové zanedbávanie sa vyznačuje zlyhaním v zabezpečení citových potrieb dieťaťa v oblasti lásky a zmyslu príslušnosti. Ďalej rozoznávame zanedbávanie vzdelania, ktoré sa vyznačuje zlyhaním v zabezpečení plných možností vzdelávania dieťaťa (tj. vytrvateľnej absencie dieťaťa v škole, detská práca v domácom prostredí či mimo domov). Krajným prípadom zanedbávania je izolácia dieťaťa od ľudskej spoločnosti. Ďalším druhom je zanedbávanie v oblasti zdravotnej starostlivosti v prípadoch, keď dieťa potrebuje túto starostlivosť, či v prípadoch, keď je zabúdané na preventívnu zdravotnú starostlivosť a tiež nedostatočný dohľad primeraný veku dieťaťa, prejavujúci sa zvýšeným počtom úrazov dieťaťa, ktorým bolo možné predísť alebo zabrániť. Varovnými signálmi môže byť zdravotne závažné prostredie v domácnosti dieťaťa (odpadky, exkrementy, nedostatočné vykurovanie, tma, plieseň, nevyhovujúce podmienky na spanie, špinavé, chladné, prípadne neexistujúce lôžko), podávanie jedla bez zodpovedajúcej nutričnej hodnoty a jednostrannej stravy počas neprimerane dlhej doby, dieťa nepozná ovocie a zeleninu, dožaduje sa iba jedného druhu stravy, nepozná teplé pokrmy, nemá návyky pre konzumáciu určitého druhu potravín, napr. pokúša sa jesť banán bez ošúpania, dieťa nosí nevhodné oblečenie, ktoré nie je adekvátne pre dané ročné obdobie, príliš malé či veľké

311 Špeciánová, Š.: Ochrana týraného a zneužívaného dieťaťa. Praha : LINDE, 2003, str. 20 - 24

312 R 41/1976

oblečenie, ktoré spôsobuje dieťaťu nepohodlie, únava a ospalosť dieťaťa mimo bežnú dennú dobu, nedostatočná osobná hygiena, včítane dentálnej hygieny, neurotické návyky s asocíálnym a deštruktívnym správaním dieťaťa, poruchy reči a príjmu potravy, situácie, kedy dieťa preberá zodpovednosť za starostlivosť o svojich súrodencov či iné deti, ponechanie dieťaťa v domácnosti bez dozoru dospelého, pobyt na ulici v neobvyklých hodinách, ponechanie kojenca počas neprimeranej doby v uzavretom priestore, napr. v aute, nevyzdvihnutie dieťaťa z kolektívneho zariadenia po záverečnej apod. Z hľadiska citového zanedbávania môže varovať obdiv dieťaťa k radikálnym politickým hnutiam, nedostatočná kultivovanosť správania, prehliadanie kultúrnych noriem, citová povrchnosť, ľahostajnosť, nedostatočné sociálne zručnosti či sociálno-patologické správanie. Objektívne môže byť dôvodom neschopnosti rodičov postarať sa o dieťa aj zlý zdravotný stav dieťaťa, ktorý rodičia s ohľadom na okolnosti nedokážu zvládnuť alebo zlý zdravotný stav rodičov a to či už telesný alebo duševný³¹³.

V obidvoch prípadoch (zneužívania i zanedbávania rodičovských práv) musí ísť o zavinené, protiprávne správanie sa rodiča. Toto konanie nemusí priamo napĺňať niektorú zo skutkových podstát trestných činov upravených trestným zákonom a slúžiacim na ochranu maloletých detí.³¹⁴ Dokonca je nežiaduce, aby súd zasiahol až v takomto štádiu. Keďže pre pozbavenie nestačí jednorazové alebo ojedinelé vybočenie z riadneho rámca plnenia rodičovských práv a povinností, ale musí ísť o dlhodobý a trvajúci stav, je predpoklad, že dieťa alebo rodina už boli sledované ako problémové, či potencionálne problémové a tak je povinnosťou súdu poskytnúť dieťaťu vopred takú ochranu a starostlivosť, aká je nevyhnutná pre jeho blaho.³¹⁵ Avšak tam, kde už porušením povinností alebo zneužitím práva došlo súčasne k naplneniu skutkovej podstaty niektorých trestných činov, je potrebné zásadne k takejto skutočnosti prihliadnuť.³¹⁶ Jedným z významných procesných prostriedkov ochrany maloletého dieťaťa je možnosť súdu začať konanie aj bez návrhu.

Ak dôjde k podstatnej zmene okolností, ktoré viedli k vydaniu rozhodnutia o pozbavení výkonu rodičovských práv a povinností, umožňuje o.s.p. v ustanovení § 163 zmeniť aj bez návrhu rozsudok o obmedzení alebo pozbavení výkonu rodičovských práv a povinností. Tieto konania sú tiež osobité (v porovnaní s inými konaniami podľa zákona o

313 Špeciánová, Š.: Ochrana týraného a zneužívaného dieťaťa. Praha : LINDE, 2003, str. 24 - 26

314 Hrušáková, M. – Králíčková, Z.: České rodinné právo. BRNO, Masarykova univerzita a Nakladatelství Doplněk 2001 s. 238

315 Článok 3 ods. 2 Dohovoru o právach dieťaťa.

316 Hrušáková, M. – Králíčková, Z.: České rodinné právo. BRNO, Masarykova univerzita a Nakladatelství Doplněk 2001 s. 238

rodine) tým, že je prípustné dovolanie³¹⁷ a mimoriadne dovolanie³¹⁸. Rodiča nemožno zbaviť výkonu rodičovských práv a povinností všeobecne, to znamená bez vzťahu ku konkrétnemu dieťaťu. Teda ani vopred vo vzťahu k akýmkoľvek ešte nenarodeným deťom. Rozhodnutie súdu musí byť vždy konkrétne a smerovať voči výkonu rodičovských práv a povinností k presne špecifikovanému dieťaťu.

D.3 OBMEDZENIE STYKU

Veľmi osobitné postavenie v rozhodovaní o práve stretávania má úprava, ktorou súd autoritatívnym rozhodnutím buď obmedzí rodičovi jeho stretávanie s dieťaťom pod hranicu štandardnej (východiskovej) úpravy (napríklad len v rozsahu niekoľko hodín mesačne)³¹⁹ alebo, ktorým obmedzí stretávanie s rodičom iným spôsobom (určením miesta stretávania, uložením povinnosti strpieť druhého rodiča alebo tretie osoby pri stretávaní apod.). V takýchto prípadoch hovorí zákon o **obmedzení styku**. Využitie tohto inštitútu prichádza do úvahy len v prípade, ustanovenom v § 25 ods. 3 zákona o rodine, ktorý obsahuje jedinou hmotnoprávnou podmienku takéhoto rozhodnutia: ak je to potrebné v záujme maloletého dieťaťa.³²⁰ Aj v zmysle Dohovoru o styku s dieťaťom (ktorý zatiaľ Slovenská republika neratifikovala predpísaným spôsobom) možno styk rodiča s dieťaťom obmedziť alebo vylúčiť len tam, kde to je nevyhnutné v najlepšom záujme dieťaťa³²¹.

Záujem maloletého dieťaťa je teda jediná subjektívna podmienka, ktorá má existovať na strane dieťaťa. Spoľahlivé spoznanie skutočnosti, či styk rodiča

317 § 238 ods. 4 o.s.p.: „Dovolanie nie je prípustné vo veciach upravených zákonom o rodine a o zmene a doplnení niektorých zákonov okrem rozsudku o **obmedzení alebo pozbavení rodičovských práv** a povinností, alebo o pozastavení ich výkonu, o priznaní rodičovských práv a povinností maloletému rodičovi dieťaťa, o určení rodičovstva, o zapretí rodičovstva alebo o osvojení.“ *Treba uviesť, že všade tam, kde o.s.p. používa spojenie: „obmedzenie alebo pozbavenie rodičovských práv a povinností“ má na mysli „obmedzenie alebo pozbavenie výkonu rodičovských práv“, nakoľko rodičovských práv a povinností nemožno rodiča zbaviť úplne. Zostáva ich nositeľom, avšak po pozbavení ich nemôže vykonávať. A podobne zákon o rodine počíta len s obmedzením alebo pozbavením rodičovských práv (nie povinností).*

318 Ust. § 243f ods. 2 o.s.p.: „Mimoriadne dovolanie nie je prípustné proti rozhodnutiu súdu, ktorým sa rozhodlo
a) vo veciach upravených zákonom o rodine a o zmene a doplnení niektorých zákonov okrem rozsudku o **obmedzení alebo pozbavení rodičovských práv a povinností**, alebo o pozastavení ich výkonu, o priznaní rodičovských práv a povinností maloletému rodičovi dieťaťa, o určení rodičovstva, o zapretí rodičovstva alebo o osvojení.“

319 K tomu vid' bližšie časť 6 publikácie

320 Prípadne by ho mohol súd nariadiť aj ako dôsledok obmedzenia výkonu rodičovských práv podľa ust. § 38 ods. 2 zákona o rodine, pokiaľ by boli splnené hmotnoprávne podmienky

321 článok 4 bod 2

s maloletým dieťaťom ohrozuje fyzické alebo psychické zdravie dieťaťa (a dnes širšie záujem dieťaťa vôbec) si vyžaduje spravidla spoluprácu súdu s odborníkmi z iných vedných odborov.³²² Dokazovanie sa vykonáva predovšetkým „na základe znaleckých posudkov psychológov, pediatrov, pedopsychológov, prípadne psychiatrov“³²³. Nemenej dôležitú úlohu by mal zohrať názor maloletého dieťaťa, ktorý je súd povinný zisťovať a zohľadniť nielen podľa ustanovenia § 43 odsek 1 zákona o rodine, ale aj v zmysle ust. § 100 ods. 3 Občianskeho súdneho poriadku a čl. 12 Dohovoru o právach dieťaťa. Už však bolo spomenuté, že je nevyhnutné skúmať, nakoľko dieťa prezentuje svoj vlastný názor, či pri jeho tvorbe bolo skutočne slobodné a či mu boli dostupné všetky relevantné informácie, či je slobodné aj pri jeho interpretácii a v neposlednom rade, či je tento názor v súlade so skutočným záujmom dieťaťa. Dieťa je totiž korumpovateľné a za určitých okolností si pri spore rodičov uvedomí, že je výhodné, keď rodičmi manipuluje a keď sa necháva korumpovať – tu drahším darčekom, tu prepáčením nepríjemnej povinnosti, inokedy tolerovaním nezodpovednosti, lajdáctvom či výzvou ku klamlivým výhovorkám apod.³²⁴ Na bezdôvodný odpor dieťaťa voči stretávaniu s rodičom nemožno prihliadať. Možno sa stotožniť s názorom, že „po rozpade rodiny s maloletými deťmi nielen etika príbuzenských vzťahov, ale aj zákon zaväzuje deti k povinnosti ctíť si svojich rodičov a rešpektovať ich, zatiaľ čo rodičovská zodpovednosť za riadnu výchovu detí je prikázana obidvom rodičom. Preto tiež, pokiaľ nie sú zistené také skutočnosti, ktoré by viedli k pozastaveniu výkonu rodičovskej zodpovednosti, nie je – ani pri plnom rešpekte k právam samotných maloletých – zákonného, a ešte menej potom ústavného právneho dôvodu pre to, aby rodičovi, v ktorého starostlivosti maloleté dieťa nie je, bol styk s ním zakázaný, resp. neprimerane obmedzený.“³²⁵ Ak sa preukáže, že odpor dieťaťa voči stretávaniu sa s druhým rodičom nie je dôvodný, nemôže súd rezignovať na úpravu styku, dokonca ani tým, že styk upraví a ponechá na oprávnenom rodičovi, či bude alebo nebude ochotný viesť výkon rozhodnutia. Pozitívny záväzok, ktorý štátu vyplýva z ochrany rodičovstva a rodiny a z ochrany súkromného života vôbec, znamená, že súd je povinný všetkými zverenými prostriedkami vytvárať predpoklady na nápravu narušených vzťahov, vrátane prostriedkov donucovacích, ak takéto opatrenie môže viesť k naplneniu sledovaných cieľov a ak je primerané.³²⁶ Prednostne má však súd pôsobiť výchovne

322 R 96/1967

323 Češka, Z. a kol.: Československé rodinné právo. BRATISLAVA: Obzor, 1986, s. 136

324 Novák, T. – Bakalář, E.: Styk dítěte s druhým rodičem: nový pohled na starý problém (2. část). Právo a rodina, 2003, č. 12, str. 8

325 III. ÚS 125/98 (ČR)

326 III. ÚS 438/05 (ČR)

a využiť oprávnenia, ktoré mu poskytujú všetky hmotnoprávne i procesné predpisy, aby viedol rodičov aj deti k obnoveniu riadneho rodinného života.

Pri rozhodovaní o návrhu niektorého rodiča na obmedzenie, prípadne zákaz styku druhého rodiča s dieťaťom je teda predovšetkým nevyhnutné spoľahlivo odhaliť pravý dôvod, prečo bol takýto návrh na súd podaný. Nájdu sa aj takí rodičia, ktorí uvedený návrh na obmedzenie styku druhého rodiča s ich spoločným dieťaťom podávajú preto, aby dostatočne potrestali druhého z rodičov, ktorý v ich očiach (pritom nemusí ísť len o ich subjektívny pocit, ale veľaokrát i pravdivú skutočnosť) spôsobil rozpad manželstva a rodiny.³²⁷ Prípadne môže byť dôvodom snahy o obmedzenie styku želanie jedného rodiča zabezpečiť si osobný kontakt s druhým rodičom, napríklad prostredníctvom dieťaťa tak, že sa oprávnený rodič bude môcť stretávať s dieťaťom len v jeho prítomnosti. Dieťa sa takto stáva živým nástrojom k vysporiadaniu dosiaľ nevysporiadaného vzťahu medzi rodičmi dieťaťa z doby, keď žili spoločne. Preto by odhalenie skutočného dôvodu, ktorý viedol jedného z rodičov k podaniu návrhu na súdne obmedzenie alebo zákaz styku druhého z rodičov, malo byť pilierom, na ktorom bude rozhodnutie súdu postavené. Veď pokiaľ sa bude jeden z rodičov bezdôvodne, či z vymyslených dôvodov snažiť vytesniť zo života dieťaťa druhého biologického rodiča (za predpokladu, že tento samozrejme má záujem na styku a podieľaní sa na výchove dieťaťa), potom len ťažko možno hovoriť o takom rodičovi ako o osobe, ktorá by mala viesť výchovu maloletého dieťaťa.³²⁸ Súd by mal zvážiť, či v takomto prípade nezmení rozhodnutie o zverení dieťaťa do osobnej starostlivosti, pokiaľ má o to druhý rodič záujem, resp. či nenariadi vhodné výchovné opatrenie, zamerané na tréning schopnosti akceptovať dôležitosť úlohy druhého rodiča pri výchove a to aj bez návrhu. Absencia jedného z rodičov vo výchove dieťaťa, zvlášť predprogramovaná absencia, predstavuje významné riziko pre zdravý vývoj dieťaťa.³²⁹

Obmedzenie styku neznamená len zúženie štandardného kontaktu napríklad na jedno popoludnie za štrnásť dní bez možnosti prespávania, ale aj obmedzenie voľnosti rodiča, ktorému nebolo dieťa zverené do individuálnej starostlivosti pri slobodnom určení, kde a kedy sa bude s dieťaťom stykať a vo voľnosti pri realizácii „práva odvieť dieťa na

327 Průchová, B. – Novák, T.: Omezený styk dítěte s rodiči. Právo a rodina. 2004, č. 3, str. 12

328 Průchová, B. – Novák, T.: Omezený styk dítěte s rodiči. Právo a rodina. 2004, č. 3, str. 12

329 Viac o tejto problematike v knihe Bakalář, E. a kol.: Rozvodová tematika a moderní psychologie. Karolinum, PRAHA, 2006, str. 30 - 39

obmedzenú dobu na iné miesto, než je obvyklé bydlisko dieťaťa“ (porovnaj čl. 5 písm. b) Dohovoru o občianskoprávných aspektoch medzinárodných únosov detí do cudziny; čl. 2 bod 10 Nariadenia ES 2201/2003).³³⁰

Návrh na obmedzenie styku býva zvyčajne odôvodňovaný zápornými osobnostnými kvalitami oprávneného rodiča alebo neochotou dieťaťa stretávať sa s ním. Záujem dieťaťa býva prezentovaný ako snaha ochrániť dieťa pred potencionálnym nebezpečenstvom, ktoré tento rodič predstavuje. Ak toto nebezpečenstvo skutočne existuje, je otázne, či je v záujme dieťaťa, vôbec ho niečomu takému vystavovať, hoci aj na pár hodín mesačne. Ak opomenieme nutnosť kojenia, neexistuje dôvod, pre ktorý by mal otec už po niekoľkých hodinách „vracať“ dieťa matke. Veď v prípade, ak je to nezodpovedný darebák, potom stačí aj pár minút k vzniku tragédie, ktorej už matka nezabráni.³³¹ V takomto prípade je obmedzenie styku na mieste – avšak skôr v podobe styku pod odborným dohľadom (psychológ, centrum psychologicko-poradenských služieb apod.), nie za prítomnosti druhého rodiča. Ak nie je nezodpovedný darebák a má záujem na pestovaní vzťahu so svojím dieťaťom, potom nemôže byť v záujme dieťaťa, časovo obmedzovať tieto aktivity na minimum. Fyzická prítomnosť je pre vzťah dieťaťa k rodičovi predpokladom sine qua non, predpokladom skutočne základným.³³² Rovnaký názor je prezentovaný štrasburskými orgánmi ochrany práva. Napríklad v rozhodnutí z 5. februára 2004, týkajúcom sa sťažnosti č. 60457/00 vo veci Kosmopoulou c. Grécko súd pripomenul, že vzájomná radosť rodičov a dieťaťa z blízkosti toho druhého je základným prvkom rodinného života, dokonca aj keď vzťah medzi rodičmi zanikol a vnútroštátne prostriedky na zabránenie tejto radosti sú zásahom do práva chráneného článkom 8 Európskeho dohovoru.

Toto stanovisko odôvodňuje tiež psychologická analýza časového priebehu stretnutí. Medziľudský kontakt prechádza určitými fázami, t.j. možno hovoriť o fáze adaptačnej, o jadre kontaktu a o fáze smerujúcej k ukončeniu alebo rozlúčeniu. Vymedziť na adaptáciu v kontakte otca s dieťaťom po mesačnom odlúčení jednu hodinu, je málo. Minimálne hodinu zaberie fáza, smerujúca k rozlúčeniu, vrátane nutnosti „strážiť čas“ pred koncom styku. Navyše je potrebné zohľadniť aj stratové časy – obliekanie, umývanie apod. Na vlastný kontakt potom pri styku v rozsahu 3 – 4 hodiny, zostávajú maximálne 1 –

330 Králičková, Z.: Lidskoprávní dimenze českého rodinného práva. Brno : Masarykova univerzita, 2010, str. 91

331 Průchová, B. – Novák, T.: Omezený styk dítěte s rodiči. Právo a rodina. 2004, č. 3, str. 9

332 Bakalář, E. a kol.: Rozvodová tematika a moderní psychologie. Karolinum, PRAHA, 2006, str. 61

2 hodiny. Možno vývoj dieťaťa za takúto dobu spoznať a nejako ho ovplyvniť?³³³ Výsledkom aplikácie takehoto prístupu sú obrázky typických „víkendových otcov“, ktorí obmedzili obsah stretnutia s dieťaťom na návštevu filmového predstavenia, nákupy v nákupnom centre, jazdenie na motokárach, prípadne kúpanie v aquaparku. Na iné programy, smerujúce k vytváraniu otvoreného, produktívneho a zmysluplného vzťahu rezignovali. Kontinuita ich vzťahu k dieťaťu a jeho záujmom sa už oslabila natoľko, že nie sú schopní s dieťaťom absolvovať iné, než zábavotvorné aktivity podľa výberu dieťaťa.

Ani obmedzenie stretávania prítomnosťou druhého rodiča nie je vhodným riešením. Rodičia sú pri výkone svojich práv a povinností zásadne rovnoprávni a takéto rozhodnutie je voči oprávnenému rodičovi diskriminujúce. Ved' pokiaľ má povinný rodič dostatok vlastného priestoru na to, aby na dieťa samostatne výchovne pôsobil, má oprávnený rodič minimálne rovnaké právo, pokiaľ samozrejme neexistujú iné, osobitné dôvody, ako sme o nich hovorili vyššie. Psychológovia tvrdia, že „aspoň priemerne empatické dieťa sa za prítomnosti obidvoch vzájomne nevyladených rodičov nemôže odviazať od chmúrnej rodinnej reality a je s ňou naďalej zviazané. V medziľudskom styku je možné mlčať, ale nie je možné nekomunikovať“.³³⁴ Čiže aj keď druhý rodič bude mlčať, bude jeho postoj k stretávaniu zjavný. V horšom prípade dôjde ku konfliktu. Nemôže byť v záujme dieťaťa, aby jeho stretávanie s jedným z rodičov prebiehalo v takejto atmosfére. V prípade, že nie je v najlepšom záujme dieťaťa udržiavať styk s jedným z rodičov bez dohľadu, je potrebné zvážiť možnosť osobného kontaktu s dohľadom alebo iné formy styku s týmto rodičom³³⁵.

Tretou možnosťou je obmedzenie stretávania určením konkrétneho miesta (poradňa), resp. prítomnosťou tretej osoby, prevažne odborníka – psychológa alebo psychiatra na stretnutí. Toto riešenie môže byť účelné pri nadväzovaní alebo obnovovaní kontaktu s dieťaťom po dlhšej dobe. Český Občanský soudní řád obsahuje ustanovenia, ktorých cieľom je pre takýto prípad práve nariadenie rodinnej terapie, mimosúdneho zmierovacieho alebo mediačného konania a to nielen v rámci konania na prvom stupni (§ 100 ods. 3), ale aj v rámci výkonu rozhodnutia (§ 253 ods. 2 písm. a). Súd môže tiež určiť plán navykacieho režimu (§ 253 ods. 2 písm. b). Účelom týchto ustanovení je naplnenie najlepšieho záujmu dieťaťa vo väzbe na požiadavku maximálneho prihliadania na jeho

333 Průchová, B. – Novák, T.: Omezený styk dítěte s rodiči. Právo a rodina. 2004, č. 3, str. 10

334 Průchová, B. – Novák, T.: Omezený styk dítěte s rodiči. Právo a rodina. 2004, č. 3, str. 10

335 Dohovor o styku s deťmi, článok 4. bod 3. Štrasburg, 15.5.2003

práva a vo svetle zásady proporcionality.³³⁶ V prípade nariadenia stretávania v akreditovanom zariadení je obmedzenie miesta stretávania rozhodnutím súdu vymedzené pozitívne tak, že je konkrétne určené, na ktorom mieste je rodič oprávnený sa s dieťaťom stretávať. Nie je však vylúčené ani jeho negatívne vymedzenie, čo znamená, že súdne rozhodnutie uvedie, na ktorom mieste sa rodič s dieťaťom stretávať nemôže (napríklad v domácnosti rodiča, ak tam nie sú podmienky na riadnu realizáciu stretávania alebo je to vylúčené z iných dôvodov apod.).

Vhodnou prevenčnou alternatívou je možnosť nariadiť pred vydaním rozhodnutia o stretávaní výchovné opatrenie podľa ust. § 37 ods. 3 písm. d), ktoré má pred obmedzením styku s podobným obsahom niekoľko nesporných výhod. V prvom rade - účinnosť výchovného opatrenia je súd povinný sledovať a vyhodnotiť, čo o obmedzení styku neplatí. Pokiaľ došlo k zmene pomerov, z ktorých súd vychádzal pri obmedzení styku, treba súdu túto skutočnosť oznámiť alebo podať návrh na zmenu rozhodnutia. Po druhé – výchovné opatrenie môže súd nariadiť v priebehu konania o obmedzenie styku a podľa jeho priebehu a výsledku následne rozhodnúť, takže rozhodnutie vo veci samej už bude vychádzať z dostatočne zisteného skutkového stavu.

Inštitút obmedzenia styku má svoj význam tiež pri širšom chápaní pojmu „styk“ tak, ako bolo uvedené v časti 6 tejto monografie. Teda vtedy, ak je stykom chápané nielen stretávanie, ale aj právo na akúkoľvek komunikáciu s dieťaťom a právo na informácie o dieťaťi. Obmedzením styku je potom zásah do niektorej zložky tohto rodičovského práva a to buď úplným alebo čiastočným zákazom jej výkonu. Môže napríklad prichádzať do úvahy obmedzenie práva na telefonický kontakt s dieťaťom v prípade, ak rodič toto svoje právo zneužíva a zaťažuje dieťa opakovanými telefonátmi niekoľkokrát denne, ak súd striktne určí počet alebo dobu, po ktorú môže rodič s dieťaťom komunikovať telefonicky apod. Obmedzením styku v tomto kontexte môže byť tiež jeho dôvodné oklieštenie na telefonickú alebo mailovú komunikáciu v prípade, ak je v záujme dieťaťa neumožniť stretávanie s rodičom. Ako obmedzenie styku by prichádzal do úvahy tiež zákaz poskytovania konkrétne určených informácií o osobe dieťaťa, napríklad zdravotných alebo informácií ohľadne aktuálneho miesta pobytu dieťaťa apod.

336 Králičková, Z.: Lidskoprávní dimenze českého rodinného práva. Brno : Masarykova univerzita, 2010, str. 89

D.4 ZÁKAZ STYKU

Opatrením súdu, ktoré veľmi účinne zasiahne do vzájomného pomeru rodiča s maloletým dieťaťom je zákaz styku medzi nimi.³³⁷ Pôvodný zákon o rodine č. 94/1963 Zb. upravoval možnosť zakázať styk rodiča s dieťaťom len vtedy, ak to bolo potrebné v záujme zdravia dieťaťa. V zmysle účinného zákona o rodine súd styk s dieťaťom zakáže, ak je to v záujme dieťaťa.³³⁸ Nová právna úprava dáva súdu oveľa širšie možnosti zakázať styk maloletého dieťaťa s rodičom, keď záujem dieťaťa nezahŕňa len jeho fyzické a psychické zdravie, ale aj ochranu všeobecnejších atribútov jeho osobnosti – mravnosti, riadnej výchovy, citovej stability apod. Možnosť zákazu styku rodiča s maloletým dieťaťom je opatrením krajného charakteru, výrazne zasahujúcim do rodičovských práv. Preto by k jeho nariadeniu mal súd pristúpiť len v jednoznačne odôvodnených prípadoch. Záveru súdu o potrebe zákazu styku rodiča s maloletým dieťaťom musí nevyhnutne predchádzať dostatočne zistený skutkový stav veci. Úplný zákaz styku je odôvodnenou výnimkou v rozhodovaní a neobíde sa bez spolupráce súdu s odborníkmi, najčastejšie z odboru psychológie a psychiatrie.

Dôvodom na zákaz styku môže byť teda každopádne potencionálna ujma na fyzickom zdraví dieťaťa, ujma na psychickom zdraví dieťaťa a ujma v inej než zdravotnej oblasti (morálna, osobnostná apod.). Fyzické zdravie dieťaťa reprezentuje jeho telesnú integrita. Zväčša sú zásahy do telesného zdravia (bitie, kopanie, bodanie, sácanie, pálenie, odopieranie potravy apod.) dobre preukázateľné lekársnym vyšetrením a obhliadkou tela, preto súd nemôže v tomto prípade zvažovať vyslovenie úplného zákazu styku a musí rozhodnúť bez ďalšieho, ak sa preukáže, že pôvodcom týchto znakov je rodič, proti ktorému návrh smeruje. Takéto rozhodnutie samozrejme nezbavuje súd povinnosti ďalej vec sledovať a vykonať všetky opatrenia na obnovenie riadneho rodinného života tak, aby došlo k naplneniu pozitívneho záväzku štátu.

Preukázateľnosť ohrozenia psychického zdravia detí sa oproti fyzickému zdraviu sťažuje v dôsledku skutočnosti, že súd sa pri dostatočnom zistení skutkového stavu musí vysporiadať aj s rozlíšením, či uskutočňovanie styku rodiča s maloletým dieťaťom ohrozuje skutočne osobnosť dieťaťa a nejde len o predstieraný stav, vyvolaný zámerným

337 Eliáš, J. a kol.: Zákon o rodině. Komentář. Praha : Orbis, 1970, str. 110

338 Ust. § 25 ods. 3

pôsobením rodiča, ktorému bolo maloleté dieťa zverené do výchovy³³⁹. Prípadom, kedy obmedzením alebo zákazom styku súd chráni iný (než zdravotný) záujem dieťaťa je prípad, keď je rodič svojim spôsobom života pre dieťa nesprávnym príkladom, ak mári výchovné pôsobenie druhého rodiča alebo ostatných členov rodiny dieťaťa³⁴⁰ apod. Môže byť nariaďovaný v dôsledku ochrany dieťaťa pred možnou neurotizáciou a chronifikovaním až psychotizáciou dieťaťa z dôvodu styku s druhým rodičom³⁴¹. Dôvodom na zákaz styku môže byť tiež nemorálny spôsob života rodiča, nevhodné výchovné prostredie v jeho domácnosti, nesprávny životný partner, ohrozujúci riadnu výchovu dieťaťa, sociálny úpadok³⁴², neprijateľné postoje a reakcie rodiča k blízkym osobám či spoločenských skupinám apod. Ak rodič nevykoná nápravu tohto stavu a dieťa naďalej vystavuje negatívnym vplyvom, je namieste, aby súd zväžil zákaz styku. Podľa judikatúry je jediným kritériom na vyslovenie zákazu styku rodiča s dieťaťom aktuálna nevyhnutnosť takéhoto opatrenia a záujem dieťaťa, z ktorého táto nevyhnutnosť vyplýva.³⁴³ Ani v tomto prípade však nesmie štát rezignovať na svoju povinnosť aktívne spolupôsobiť smerom k obnoveniu riadnych rodinných vzťahov. Rozhodnutie súdu o zákaze styku nemôže ponímať ako konečné odpratanie nepríjemného sporu. Intenzita zásahu, ktorú predstavuje práve zákaz styku rodiča s dieťaťom velí, aby súdy a štátne orgány nečakali pasívne, až dieťa nadobudne formálne plnoletosť a predmet konania odpadne, popr. až sa samovoľne či inak zmenia pomery a jedna zo zúčastnených strán sa na súd znova obráti s formálne procesným návrhom na úpravu styku. Zákaz styku rodiča s dieťaťom autoritatívne vyslovený súdom, hlavne v prípade, ak rodič zneužil svoju rodičovskú zodpovednosť, je opatrením časovo obmedzeným. Orgány sociálnoprávnej ochrany a súdy, každý podľa svojej pôsobnosti, preto musia aktívne skúmať, či dôvody tohto opatrenia trvajú, inými slovami, či sa toto opatrenie postupom času a zmenou okolností nestalo neprimeraným.³⁴⁴ Pokiaľ dospejú k záveru, že došlo k zmene okolností, môže súd aj bez návrhu začať konanie o zmenu rozhodnutia o zákaze styku, čo však nevylučuje vlastnú procesnú aktivitu účastníkov. Na verejného ochrancu práv sa pravidelne obracajú deti, ktoré sa nechcú stretávať s druhým rodičom, pretože nemá o nich záujem, je alkoholik, narkoman. Tieto deti majú strach a stres z uplatňovania pravidelného

339 R 96/1967

340 Viac k tomu: Pavelková, B.: Zákaz styku. In: Ochrana práv maloletých v civilnom procese. BRATISLAVA: Vydavateľské oddelenie PRAF UK, 2007, s. 102 – 108

341 Vokálová, D.: Obmedzenie a zákaz styku rodiča s maloletým dieťaťom. Bulletin slovenskej advokácie. ročník 2012, č. 6, str. 11

342 III. ÚS 2620/08 (ČR)

343 III. ÚS 438/05 (ČR)

344 tamtiež

styku dieťaťa s rodičom.³⁴⁵

Súdy o obmedzení a zákaze styku rodiča s maloletým dieťaťom môžu rozhodovať nielen v konaní vo veci samej, ale aj prostredníctvom návrhu na nariadenie predbežného opatrenia (napr. návrhom na nariadenie predbežného opatrenia, ktorým sa uloží druhému rodičovi povinnosť zdržať sa styku s maloletým dieťaťom). Požiadavky kladené zákonom na jeho nariadenie sú však rozličné od požiadaviek na vydanie rozhodnutia vo veci samej vzhľadom na jeho charakter. Predbežným opatrením súd dočasne upravuje pomery účastníkov konania, pričom je dôležité, že je povinný poskytnúť ochranu tomu, kto sa nariadenia predbežného opatrenia domáha, ale v rámci ústavných pravidiel tiež tomu, proti komu návrh smeruje.³⁴⁶ Treba však mať na zreteli aj to, že ochrana toho, voči komu predbežné opatrenie má smerovať, nemôže prakticky znemožňovať ochranu oprávnených záujmov druhej strany. Nariadenie predbežného opatrenia je preto dôvodné iba vtedy, ak je potrebné bezodkladne vyriešiť situáciu, v akej sa maloleté deti ocitli.³⁴⁷ V rámci konania o nariadenie predbežného opatrenia je rozsah osvedčovania potreby dočasnej úpravy pomerov podstatne zúžený v dôsledku účelu a podstaty predbežného opatrenia, lehoty na rozhodnutie o návrhu a toho, že súd koná spravidla bez pojednávania a zásadne bez vypočutia účastníkov.³⁴⁸

D.5 ZVERENIE DIEŤAŤA DO NÁHRADNEJ STAROSTLIVOSTI

Faktickým prostriedkom ochrany riadnej výchovy maloletého je aj systém náhradnej starostlivosti. Zákon o rodine náhradnou starostlivosťou chápe súbor viacerých osobitne usporiadaných, na seba nadväzujúcich a vzájomne sa podmieňujúcich dočasných opatrení, ktoré nahrádzajú osobnú starostlivosť rodičov o maloleté dieťa v prípadoch, ak ju rodičia nezabezpečujú alebo nemôžu zabezpečiť. Keďže základným predpokladom umiestnenia dieťaťa do náhradnej starostlivosti je chýbajúca alebo nedostatočná starostlivosť zo strany rodičov, je potrebné pracovať s nimi, ponúknuť im pomoc

345 Paulínová, K.: Realizácia a výkon práv a povinností rozvedených rodičov k deťom. Dieťa v ohrození. Zborník príspevkov z konferencie konanej dňa 10. – 11. decembra 2009. Bratislava, 2010, str. 334

346 IV. ÚS 257/2010

347 I. ÚS 347/06 (ČR)

348 Vokálová, D.: Obmedzenie a zákaz styku rodiča s maloletým dieťaťom. Bulletin slovenskej advokácie. ročník 2012, č. 6, str. 8 - 15

smerujúcu k obnoveniu rodinného prostredia a hľadať možnosti návratu dieťaťa späť do jeho rodiny.³⁴⁹ Dieťa môže byť zverené do náhradnej starostlivosti len rozhodnutím súdu. Článok 9 Dohovoru o právach dieťaťa ustanovuje zmluvným štátom povinnosť zabezpečiť, aby dieťa nemohlo byť oddelené od svojich rodičov proti ich vôli, iba ak príslušné úrady na základe súdneho rozhodnutia a v súlade s platným právom a v príslušnom konaní určia, že takéto oddelenie je potrebné v záujme dieťaťa.³⁵⁰ Pre jeho aplikáciu prichádza do úvahy aj situácia, keď rodičia osobnú starostlivosť o dieťa nezabezpečujú, resp. jej výkon zanedbávajú alebo zneužívajú.

Pojem „náhradná starostlivosť“ nadviazal na dôsledné terminologické odčlenenie pojmu „výchova“ a pojmu „starostlivosť“ v súvislosti s výkonom rodičovských práv a povinností, ktoré zaviedol tento zákon o rodine. Výchovu zákon chápe širšie, než „osobnú starostlivosť“. Priamo to vyjadruje dôvodová správa k ust. § 44 zákona o rodine, kde je výslovne uvedené: „Výchova je tu chápaná v širšom zmysle ako starostlivosť o osobu dieťaťa, pri ktorej dochádza aj k podstatným rozhodnutiam. Zahŕňa starostlivosť o výchovu, o rozvoj individuálnych telesných a duševných schopností dieťaťa. Na rozdiel od osobnej starostlivosti, ktorú môžu zabezpečovať aj osoby, ktoré nie sú zákonnými zástupcami dieťaťa. Aj v prípade umiestnenia dieťaťa do niektorej z foriem náhradnej starostlivosti sú za jeho riadnu výchovu naďalej zodpovední rodičia, prípadne poručník. V návrhu zákona je pojem výchova používaný v širšom zmysle. V ostatných prípadoch je použitý pojem osobná starostlivosť.“ Právo rodiča vychovávať svoje dieťa a starať sa oň, zaručuje aj Ústava v článku 41. Na rovnakom mieste tiež zaručuje dieťaťu právo na rodičovskú výchovu a starostlivosť. Podobne Dohovor o právach dieťaťa ukladá zmluvným štátom povinnosť vynaložiť všetko úsilie na to, aby sa uznala zásada, že sú to obaja rodičia, ktorí majú spoločnú a rovnakú prvotnú zodpovednosť za výchovu a vývoj dieťaťa, pričom zmyslom ich starostlivosti musí byť záujem dieťaťa. Osobná starostlivosť sa spravidla venuje dieťaťu v rodine. Obsah osobnej starostlivosti sa mení v závislosti od veku dieťaťa, okrem denne nevyhnutných činností ako je strava, bývanie či ošatenie, sem patrí aj zabezpečenie bežnej lekárskej starostlivosti, u dieťaťa vo veku základnej školskej dochádzky pristupuje aj starostlivosť o školské záležitosti a dohľad nad jej riadnym plnením, ako aj zaistenie mimoškolských aktivít dieťaťa – jeho záujmových krúžkov podľa schopností a nadania dieťaťa. Osobná starostlivosť je teda užší pojem ako výchova.

349 Pavelková, B. - Kubíčková, G. - Čechotová, V.: Zákon o rodine. Komentár s judikatúrou. 1. vydanie. Šamorín: HEUREKA, 2005, s. 136

350 Podobne článok 41 ods. 4 Ústavy SR: Práva rodičov možno obmedziť a maloleté deti možno od rodičov odlúčiť proti vôli rodičov len rozhodnutím súdu na základe zákona.

Náhradná starostlivosť teda pomenúva inštitút, ktorý nahrádza výkon jednej časti rodičovských práv a povinností a to práve osobnej starostlivosti o dieťa. V súvislosti s potrebou hľadať náhradu osobnej starostlivosti rodičov sa začali používať aj ďalšie pojmy – individuálna náhradná starostlivosť (vykonávaná fyzickými osobami v rodinách), kolektívna náhradná starostlivosť (ústavná starostlivosť), náhradný rodič (používaný napr. zákonom 627/2005 Z. z. o príspevkoch na podporu náhradnej starostlivosti o dieťa), verejná starostlivosť (zabezpečovaná štátom), náhradná rodinná starostlivosť (individuálna náhradná starostlivosť) apod.

Charakteristickými znakmi náhradnej starostlivosti je jej

- nevyhnutnosť – možno ju nariadiť len vtedy, ak rodičia osobnú starostlivosť o dieťa nezabezpečujú alebo nemôžu zabezpečiť. Podľa čl. 7 Dohovoru o právach dieťaťa je každé dieťa registrované hneď po narodení a má od narodenia právo na meno, právo na štátnu príslušnosť, a pokiaľ je to možné, právo poznať svojich rodičov a právo na ich starostlivosť. Štáty, ktoré sú zmluvnou stranou Dohovoru, zabezpečia, aby dieťa nemohlo byť oddelené od svojich rodičov proti ich vôli, ibaže príslušné úrady na základe súdneho rozhodnutia a v súlade s platným právom a v príslušnom konaní určia, že také oddelenie je potrebné v záujme dieťaťa (čl. 9 Dohovoru). Pokiaľ má byť takýto zásah do rodinného života legitímny, potom musí byť odôvodnený v prvom rade jeho nevyhnutnosťou so zreteľom na ďalšie okolnosti (ochrana záujmov maloletého), ale nie len výlučne zlepšením doterajších životných podmienok dieťaťa. To znamená, že nestačí, ak životné podmienky v rodine dieťaťa sú na kvalitatívne horšej úrovni, než by boli v niektorej z foriem náhradnej starostlivosti, pokiaľ sú ľudsky znesiteľné a neohrozujú riadnu výchovu maloletého dieťaťa. Náhradnú starostlivosť môže súd nariadiť až vtedy, keď ohrozenie riadnej výchovy dieťaťa nekvalitou jeho života preváži nad jeho záujmom podporovať biologické väzby a rodinný život. Dovtedy, než nastane takáto situácia, má štát povinnosť pozitívneho záväzku – to znamená podporovať rodinný život, konať pozitívne a vytvárať také podmienky, ktoré budú k ochrane rodinného života prispievať, pričom v prípade zásahu do rodinného života musí preferovať záujmy detí.
- dočasnosť - štát má pozitívnu povinnosť, ktorá ho nielenže obmedzuje v kladení prekážok pre obnovenie spoločného života detí s rodičmi, ale núti ho vykonávať aktívne kroky vedúce k tomuto cieľu. Je povinný prijať opatrenia na uľahčenie obnovy rodiny hneď, ako to bude možné (K.T. c. Taliansko - rozh. č. 25702/94

z roku 2001), pretože možnosť spoločného života znamená pre rodiča a jeho dieťa základný element rodinného života a prirodzený rodinný vzťah nie je ukončený tým, že je dieťa dané do verejnej starostlivosti (Rieme c. Švédsko rozh. Annuaire, č. 226-B, 1992). Podobne v rozsudku Johanssen c. Švédsko z roku 1996 súd zdôraznil, že zverenie dieťaťa do verejnej starostlivosti musí byť obyčajne považované za dočasné opatrenie, ktoré sa zruší, akonáhle k tomu nastane vhodná situácia a že akýkoľvek vykonávací úkon musí byť v súlade s konečným cieľom, ktorým je obnovenie spojenia biologického rodiča a dieťaťa.

- nariadenie len na základe rozhodnutia súdu - (čl. 9 Dohovoru o právach dieťaťa): Štáty, ktoré sú zmluvnou stranou Dohovoru, zabezpečia, aby dieťa nemohlo byť oddelené od svojich rodičov proti ich vôli, ibaže príslušné úrady na základe súdneho rozhodnutia a v súlade s platným právom a v príslušnom konaní určia, že také oddelenie je potrebné v záujme dieťaťa. Také určenie môže byť nevyhnutné v niektorom konkrétnom prípade, napríklad, ak ide o zneužívanie alebo zanedbávanie dieťaťa rodičmi alebo ak rodičia žijú oddelene a treba rozhodnúť o mieste pobytu dieťaťa.
- systémová priorita – postupnosť hľadania vhodného riešenia náhradnej starostlivosti sa odvíja od systému zoradenia jej foriem tak, ako sú uvedené v odseku 3 tohto ustanovenia. Vždy má v prvom rade prednosť riešenie, ktoré umožní dieťaťu zotrvať vo svojom prirodzenom rodinnom prostredí. Túto podmienku spĺňa výlučne náhradná osobná starostlivosť, preto je uvedená na prvom mieste ako najžiaducejšia z foriem verejnej starostlivosti. Na druhom mieste zákon uvádza pestúnsku starostlivosť ako starostlivosť, ktorá síce dieťaťu zabezpečí rodinné prostredie, ale nie je to prostredie biologickej rodiny dieťaťa. Pestúni sú poloprofesionáli, vykonávajúci starostlivosť o dieťa popri svojej práci. Na poslednom mieste je kolektívna náhradná starostlivosť, ktorú zákon umožňuje nariadiť len vtedy, ak dieťa nemôže byť zverené do náhradnej osobnej starostlivosti ani do pestúnskej starostlivosti (samozrejme okrem prípadu, ak je ústavná starostlivosť nariadená ako výchovné opatrenie – k tomu viď vysvetlivky k ust. § 54). Ústavnú starostlivosť môže súd teda nariadiť len vtedy, ak dieťa nie je možné zveriť do náhradnej osobnej starostlivosti alebo pestúnskej starostlivosti.³⁵¹

Neschopnosť alebo neochota rodičov zabezpečiť osobnú starostlivosť o svoje

maloleté dieťa môže spočívať v objektívnych alebo subjektívnych okolnostiach. Môže ísť napríklad o prípad, keď rodičia starostlivosť o dieťa zanedbávajú. Zanedbávanie sa vyznačuje nedostatkom starostlivosti, spôsobujúcim závažné ohrozenie vývoja dieťaťa alebo nebezpečenstva pre dieťa. Telesné zanedbávanie spočíva v zlyhaní pri zabezpečení telesných potrieb dieťaťa (tj. výživy, ošatenia, ubytovania, zdravotnej starostlivosti a ochrany pred ohrozením). Citové zanedbávanie sa vyznačuje zlyhaním v zabezpečení citových potrieb dieťaťa v oblasti lásky a zmyslu príslušnosti. Ďalej rozoznávame zanedbávanie vzdelania, ktoré sa vyznačuje zlyhaním v zabezpečení plných možností vzdelávania dieťaťa (tj. vytrvalej absencie dieťaťa v škole, detská práca v domácom prostredí či mimo domov). Krajným prípadom zanedbávania je izolácia dieťaťa od ľudskej spoločnosti. Ďalším druhom je zanedbávanie v oblasti zdravotnej starostlivosti v prípadoch, keď dieťa potrebuje túto starostlivosť, či v prípadoch, keď je zabúdané na preventívnu zdravotnú starostlivosť a tiež nedostatočný dohľad primeraný veku dieťaťa, prejavujúci sa zvýšeným počtom úrazov dieťaťa, ktorým bolo možné predísť alebo zabrániť.

Náhradnú starostlivosť tvorí:

- náhradná osobná starostlivosť
- pestúnska starostlivosť
- ústavná starostlivosť.

Z ich usporiadania v zákone vyplýva, že pri úprave výchovných pomerov dieťaťa treba uprednostniť prostredie, ktoré je dieťaťu blízke. Rozhodnutiu o zverení dieťaťa do náhradnej starostlivosti nemusí predchádzať rozhodnutie o obmedzení, resp. pozbavení rodičov výkonu ich rodičovských práv a povinností. Ide o faktický zásah, nie právny. Dokonca tento zásah ani nemusí nutne vyvolať závadné správanie rodičov. Aj za predpokladu, že rodič je nažive a je ochotný sa o dieťa riadne starať, môže súd rozhodnúť o zverení dieťaťa do náhradnej starostlivosti, ak existujú okolnosti na strane dieťaťa, ktoré tento jeho záujem odôvodňujú. Takýmito okolnosťami môže byť napríklad skutočnosť, že dieťa dlhodobo žilo v domácnosti so starými rodičmi, ktorých uprednostňuje v starostlivosti oň pred rodičom, s ktorým sa stýkalo len sporadicky apod.

Rozhodnutie o zverení dieťaťa do náhradnej starostlivosti možno zrušiť, ak

odpadnú dôvody jeho nariadenia. Najmä v prípade nariadenej ústavnej starostlivosti súd v súčinnosti s orgánmi sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately v pravidelných intervaloch skúma, či naďalej trvajú predpoklady existencie ústavnej starostlivosti. Zákon o sociálnoprávnej ochrane detí a sociálnej kurately disponuje množstvom zákonných prostriedkov na obnovovanie vzťahu rodič – dieťa³⁵². Môže ísť o sprostredkovanie stretávania, umožnenie pobytu v detskom domove spolu s dieťaťom alebo o poskytovanie príspevkov slúžiacich na úpravu a zachovanie vzťahov medzi dieťaťom a rodičom (príspevok na dopravu, príspevok na stravu), príspevok obce na úpravu rodinných pomerov, vrátane bytových pomerov a sociálnych pomerov³⁵³ apod. Všetky tieto zákonné prostriedky slúžia na napĺňanie záväzkov štátu vo vzťahu k právu na ochranu rodiny a právu na ochranu súkromia. Ich skutočná dôsledná realizácia je zárukou, že slovenský sociálny systém bude moderným systémom, slúžiacim ochrane tradičných hodnôt rodiny a príbuzenských vzťahov.

352 napr. ust. § 56: „Detský domov utvára podmienky na stretávanie sa dieťaťa s jeho rodičmi. Dieťaťu a jeho rodičom poskytuje detský domov, orgán sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately a obec pomoc pri uľahčení priebehu stretnutí, na rozvoj a úpravu ich vzájomných vzťahov a na úpravu rodinných pomerov dieťaťa.“

353 § 64 zák. 305/2005 Z. z.

10. ZÁVER

Právny vzťah medzi rodičmi a deťmi sa vyznačuje určitými špecifikami, ktoré nie sú vlastné žiadnemu inému vzťahu, dokonca ani rodinnoprávnemu. Aj právne postavenie manželov je v zákone presne definované, keď je uvedené, že sú si rovní v právach aj povinnostiach (čl. 1 základných zásad), alebo že majú právo na rovnakú životnú úroveň (ust. § 71 ods. 1 zákona o rodine). Pokiaľ však ide o vzťah rodič – dieťa, nie je ich vzájomné postavenie nikde explicitne definované a je len otázkou výkladu a teoretických polemík, či je v tomto prípade dodržaná súkromnoprávna zásada rovnosti účastníkov alebo nie. A ak si nie sú rodič a dieťa rovní, koho postavenie je zvrchovanejšie? Zákon zveruje rodičom právo vychovávať deti v súlade s vlastným náboženským a filozofickým presvedčením (čl. 4 základných zásad). Na druhej strane sa však za vodiacu zásadu celej úpravy rodinných vzťahov považuje záujem maloletého dieťaťa. Pravdepodobne nie je až také dôležité určiť, v akom vzájomnom právnom vzťahu rodič a dieťa sú. Omnoho podstatnejšie je hľadať a nájsť hranicu spravodlivým a zákonným požiadavkám rodičov na výchovu dieťaťa.

Určiť túto hranicu však nebude možné bez stabilizácie cieľa riadnej výchovy maloletého. Túto požiadavku možno považovať za základnú a určujúcu pre celú právnu úpravu postavenia rodiča vo výchove maloletého dieťaťa. Z textu práce je zrejmé, že slovenskému právnemu poriadku aj v súčasnosti chýba a je namieste zvážiť, v akej podobe sa do našej právnej úpravy rodinných vzťahov vráti. Je teda určite dôležité, aby boli ciele výchovy dieťaťa jasne definované. Napomôže to zjednodušiť text zákona (napríklad odkazom na „rozpor s cieľmi výchovy“ pri zásahoch do výkonu rodičovských práv), napomôže to súdom pri aplikácii zjednotením ich postojov. Napomôže to však aj rodičom zorientovať sa v očakávaniach spoločnosti, týkajúcich sa poslania rodičovstva, čo má nezanedbateľnú preventívnu funkciu. Tu navyše môže pozitívne výsledky priniesť striktné vymedzenie úloh rodičov pri výchove aspoň tak, ako ich do nového Občianskeho zákonníka zakotvil český zákonodarca, keď v ustanovení § 884 určil, že „rodičia majú rozhodujúcu úlohu vo výchove dieťaťa. Majú byť všestranne príkladom svojim deťom, hlavne pokiaľ sa jedná o spôsob života a správanie v rodine“.³⁵⁴ Slovenský návrh 2. časti Občianskeho zákonníka nateraz uvádza pod marginálnou rubrikou „Starostlivosť o osobu dieťaťa“ povinnosť rodičov byť „osobným životom, správaním sa príkladom svojmu

354 Eliáš, K., Svatoš, M.: Nový Občanský zákoník 2014, Edice ÚZ, číslo 900, Praha : Sagit

dieťaťu“.³⁵⁵ Táto formulácia svojou vágnosťou môže sťažiť jednoznačnosť jej aplikácie v praxi. V kontexte precízne formulovaných ustanovení o cieľoch riadnej výchovy maloletého dieťaťa však obstojí. Bohužiaľ, ustanovenie, ktoré by ich obsahovalo, v doteraz predloženom návrhu slovenského Občianskeho zákonníka chýba. Chýba aj českému Občianskemu zákonníku.

Ďalším pozitívnym krokom by jednoznačne bolo obsahové vymedzenie pojmu „výchova maloletého“, aby bol daný jasný zákonný rámec právam i povinnostiam rodičov. Podľa účinného zákona slovenskí rodičia vôbec nemajú striktne zákonom danú povinnosť dôsledne chrániť záujmy dieťaťa, ani povinnosť viesť jeho konanie, ani povinnosť vykonávať nad dieťaťom dohľad. Následne chýba väzba na ustanovenia Občianskeho zákonníka, upravujúce zodpovednosť za škodu spôsobenú tými, ktorí nemôžu posúdiť následky svojho konania. Český zákonodarca to vyjadril v ust. § 858, keď vymenoval zložky rodičovskej zodpovednosti nasledovne: starostlivosť o dieťa, zahŕňajúca starostlivosť o jeho zdravie, jeho telesný, citový, rozumový a mravný vývoj, ochrana dieťaťa, udržiavanie osobného styku s dieťaťom, zabezpečovanie jeho výchovy a vzdelania, určenie miesta jeho bydliska, jeho zastupovanie a správa majetku. Slovenskému návrhu podrobnejší výpočet obsahových súčastí práva výchovy chýba úplne a len v rámci úpravy „starostlivosti o osobu dieťaťa“ je uvedené, že „rodičia majú právo mať dieťa u seba, osobne sa neho starať a chrániť ho“. V takomto znení však nie je výpočet rodičovských oprávnení (a povinností), vyplývajúcich z inštitútu „výchovy“ vyčerpávajúci. Z tretej časti práce je zrejmé, že podrobným výpočtom obsahových súčastí práva výchovy je právo a povinnosť rodiča „mať dieťa u seba, určiť miesto jeho pobytu, osobne sa o neho starať, chrániť záujmy dieťaťa, riadiť a usmerňovať jeho konanie a vykonávať nad ním dohľad.

Tretou oblasťou, ktorá si vyžaduje legislatívnu pozornosť je zmena zákonných ustanovení, týkajúcich sa spôsobu určovania miesta pobytu dieťaťa. Súčasná právna úprava po zavedení inštitútu striedavej starostlivosti síce vniesla pochybnosti do tradičného odvodzovania miesta pobytu dieťaťa od miesta pobytu rodiča, ktorému bolo dieťa zverené do osobnej starostlivosti, ale absenciou konkrétnych ustanovení nezaručila jednotný výklad v praxi. Rozhodne je nevyhnutné aj vnútroštátnu zmenu miesta pobytu

355 predbežne ust. § 129

dieťaťa považovať za podstatnú otázku, o ktorej sa musia obaja rodičia dohodnúť. K rovnakému záveru sa priklonil český zákonodarca, ako už bolo spomenuté v časti 4. práce.

Dobrou inšpiráciou môže byť tiež výslovné určenie povinnosti rodičov rozhodovať o záležitostiach dieťaťa spoločne tak, ako ju obsahuje český Občiansky zákonník v ustanovení § 876 a nasl.: „Rodičovskou zodpovednosť vykonávajú rodiče ve vzájemné shodě. Hrozí-li při rozhodování o záležitosti dítěte nebezpečí z prodlení, může jeden z rodičů rozhodnout nebo dát přivolení sám; je ale povinen neprodleně sdělit druhému rodiči, jaký je stav věcí... Nedohodnou-li se rodiče v záležitosti, která je pro dítě významná zejména se zřetelom k jeho zájmu, rozhodne soud na návrh rodiče; to platí i tehdy, vyloučil-li jeden rodič z rozhodování o významné záležitosti dítěte druhého rodiče..“ Automatické uplatnenie domnienky, že ide o podstatnú záležitosť vždy, ak jeden rodič vylúčil druhého z rozhodovania o dieťati je nezanedbateľným prevenčným prostriedkom ochrany pred zneužívaním rodičovskej zodpovednosti jej násilnou koncentráciou v rukách jedného rodiča. Zákon by však takéto flagrantné porušenie rovnoprávného postavenia medzi rodičmi mohol sankcionovať ešte dôslednejšie a priznať rodičovi, vylúčenému z rozhodovania „právo veta“ pre všetky prípady, keď mu druhý rodič svojim zámerným správaním bezdôvodne odoprel právo spolupodieľať sa na rozhodovaní o záležitostiach, týkajúcich sa dieťaťa.

Takýto legislatívny prístup je spôsobilý vytvoriť v spoločnosti novú, želanú právnu atmosféru. Trendom budúcnosti je zvyšovanie miery zodpovednosti rodiča za výchovu svojho dieťaťa. Zatiaľ síce nemáme v zákone výslovne vyjadrené, že sa rodič nemôže vzdať svojho dieťaťa, ani rodičovských práv a povinností a ani ich výkonu. Tento záver sa vyvodzuje z kontextu ostatných ustanovení³⁵⁶. (Inšpiráciou môže byť opäť český Občiansky zákonník, ktorý výslovne stanovil, že „rodičia a deti majú voči sebe navzájom povinnosti a práva. Týchto vzájomných povinností a práv sa nemôžu vzdať; ak tak urobia, neprihliada sa k tomu.“³⁵⁷) Bez ohľadu nato však jednoznačne platí, že obaja rodičia sú zodpovední za výchovu svojho dieťaťa, pričom výchova sa chápe nielen ako právo, ale dôsledne tiež ako povinnosť rodiča. Preto sa nemôže súd uspokojiť s tým, že rozhodol o zverení dieťaťa do osobnej starostlivosti jedného rodiča a druhý rodič sa zaviazal na

356 pre malý súvis s témou vynechávame problematiku utajených pôrodov a babyboxov
357 ust. § 855 ods. 1 OZ

úhradu výživného a prípadne na občasný styk s dieťaťom v rozsahu pár dní mesačne. Takáto úprava výkonu rodičovských práv a povinností postráda kontinuitu povinnej rodičovskej zodpovednosti, keď prenecháva bremeno výchovy výlučne na pleciach jedného rodiča a druhému umožňuje zaujať postavenie zábavotvorného činiteľa. Žiadny z aspektov riadnej výchovy maloletého dieťaťa nesvedčí správnosti takéhoto prístupu. Jednak ochudobňuje dieťa o jeden výchovný vzor, pretože styk v rozsahu 1/10 mesiaca nezabezpečí dieťaťu možnosť obsiahnuť modely správania rodiča. Tiež stavia rodičov do kontradiktórneho postavenia vždy v neprospech jedného z nich: zodpovedný za výchovu – zodpovedný za zábavu; trvajúci na dodržiavaní pravidiel – povoľujúci; prispôsobujúci sa potrebám dieťaťa – slobodnejší v rozhodovaní o svojich záležitostiach apod. Rodič v preferenčnom postavení následne „obetuje“ svoje záujmy a potreby záujmom detí, čo môže pre dieťa v budúcnosti znamenať bremeno zodpovednosti za šťastie tohto rodiča ako daň za ústupky a obete pri starostlivosti oň. Zákon má zásadne na niekoľkých miestach vyjadrenú rovnosť rodičov pred zákonom a ich spoločnú zodpovednosť za výchovu dieťaťa. Na tejto by mali súdy jednoznačne trvať a vyžadovať od každého z rodičov jej napĺňanie a to aj v rámci svojho pozitívneho záväzku, pokiaľ sa týka obnovovania rodiny. Na tejto by mala trvať aj nová právna úprava rodinných práv pri využití všetkých dostupných prostriedkov ochrany riadnej výchovy maloletého, včítane inštitútu výchovných opatrení. Ak má totiž štát (prostredníctvom súdu) dostať svojmu pozitívnemu záväzku, musí disponovať systémom opatrení, ktoré vytvoria účinný mechanizmus „liečby“ ohrozených alebo narušených rodinnoprávných vzťahov v časovo primeranom úseku.

Všetky tieto zásady dobre skĺbil cochemský³⁵⁸ model riešenia rodinných sporov, ktorý je založený na komplexnom, cielene orientovanom a intervenčne kooperujúcom správaní všetkých zúčastnených profesií (advokáti, odbor starostlivosti o deti, znalci, poradňa, súd). Jeho výsledky môžu byť ďalšou inšpiráciou pri budúcej slovenskej právnej úprave.

358 Rudolph, J.: *Du bist mein Kind. Cochemská praxe – cesty k lidšejšímu rodinnému právu*. Praha : 2010

RESUME

Thesis is dedicated to a specific part of the performance of parental responsibility – the education of the minor with special attention to a role as parent in the upbringing. Its aim is to seek new legislative solutions using scientific research methods, especially analysis and comparison. Acquired knowledge of foreign laws helped formulate conclusions *de lege ferenda*, that may be useful in the legislative work on the new Slovak Civil Code, which will also include regulation of family law. Thanks to detailed analysis of existing law, can thesis to serve also as an interpretation assistant for legal practice and this way to facilitate the elimination of the completion by the judiciary law.

The book is divided into 10 parts. The first part seeks to answer the question, what is education and what is the difference between this term and the term “personal care” (custody), introduced by the Family Act from 2005th. The second part tried to formulate the goals of correct upbringing of a minor. The third section summarizes the rights of parents, forming the content of the right “to educate”. The fourth part deals with determining the place of residence. In the fifth part there are some decision-making rules on rights of custody, as well as cases when the court decide on the matter. Sixth and seventh parts are about the right to contact and to meet the child. In eight section there are discussed some other components of the parenting rights (no right to determine place of residence, right to care for the child or the right to meet it). The thesis also summarizes the means of protection of the correct upbringing of the minor (part 9). The final part is entitled “Conclusions”.

BIBLIOGRAFIA

Komentáre

Eliáš, J. a kol. : Zákon o rodině. Komentář. Praha : Orbis, 1970

Holub, M. : Zákon o rodině. Text zákona, poznámky, judikatura. Praha : LINDE, 1992

Horváth, E., Varga, E.: Zákon o rodine. Komentár. Bratislava : IURA EDITION, 2009

Hrušáková, M. a kolektiv. Zákon o rodině. Komentář. 3. vydání. Praha: C. H. Beck, 2005

Hrušáková, M. a kolektiv.: Zákon o rodině. Zákon o registrovaném partnerství. Komentář. 4. vyd. Praha : C. H. Beck, 2009

Kodek G. E, Schwimann M.: ABGB Praxiskommentar Band 1 (§§ 1–284 ABGB, EheG, DVEheG, PatVG, UVG, USchG, TEG). . 4. Auflage, Wien : LexisNexis ARD ORAC

Münchener Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch: BGB - Band 7: Familienrecht I (§§ 1297-1588), LPartG, GewSchG, VersAusglG; 6. Auflage 2012, München : C.H.BECK

Münchener Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch: BGB - Band 8: Familienrecht II (§§ 1589-1921), SGB VIII; 6. Auflage. 2012, München : C.H.BECK

Pavelková, B.: Zákon o rodine. Komentár. Praha : C. H. Beck, 2011

Pavelková, B. - Kubíčková, G. - Čechotová, V.: Zákon o rodine. Komentár s judikaturou. 1. vydanie. Šamorín: HEUREKA, 2005

Radimský J. - Radvanová, S. a kol.: Zákon o rodině – Komentář. PRAHA : PANORAMA, 1989

Svoboda, J. - Ficová, S.: Zákon o rodine. Komentár. Judikatura, súvisiace predpisy a vzory rodinnoprávných podaní. Bratislava : EUROUNION, 2005

Števec, M., Ficová, S. a kol.: Občiansky súdny poriadok. Komentár. 2. vydanie. Praha : C. H. Beck, 2012

Učebnice

Cirák, J. - Pavelková, B. - Števec, M.: Rodinné právo. 2. vydanie. Šamorín: HEUREKA, 2008

Češka, Z. a kol.: Československé rodinné právo. BRATISLAVA: Obzor, 1986

- Ficová, S. a kol.: Občianske právo procesné: Základné konanie. 2. aktualizované a rozšírené vydanie. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, Vydavateľské oddelenie, 2008
- Hrušáková, M. - Králičková, Z.: České rodinné právo. 3., přepracované a doplněné vydání, Masarykova univerzita a nakladatelství Doplněk, Brno, 1998
- Králičková, Z., Žatecká E., Dávid, R., Kornel, M.: Právo proti domácímu násilí. Skripta. 1. vydání. Praha : C. H. Beck, 2011
- Lazar, J. a kol.: Občianske právo hmotné. 1 diel. Bratislava : IURA EDITION, 2006
- Radvanová, S – Zuklínová, M.: Kurs občanského práva - Instituty rodinného práva, Praha : C. H. Beck; 1999
- Winterová, A. a kolektiv: Civilní právo procesní. 2. aktualizované a přepracované vydání. Praha : LINDE, 2002

Články a štúdie

- Arnoldová, M.: Pojem výchova v rodinnom práve. Justičná revue. ročník 1991, č. 3
- Bakalář, E. – Novák, D.: Vyslechnutí dítěte před soudem. Právo a rodina. ročník 2003, č. 3, str. 3 a nasl.
- Beňuchová, T. - Tomková, A.: Ochrana práv maloletých v civilnom procese, In: Ochrana práv maloletých v civilnom procese. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, Vydavateľské oddelenie, 2007, str. 48
- Ficová, S.: Ochrana práv maloletého prostredníctvom trov konania, In: Ochrana práv maloletých v civilnom procese. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, Vydavateľské oddelenie, 2007, str. 109
- Fuchsová, J.: Výsluch maloletých detí v občianskom súdnom konaní. Bulletin Slovenskej advokátskej komory, ročník 2008, č. 7 – 8
- Haderka, J.: Limity možnosti práva při úpravě rodinných vztahů. Projev v Poslanecké sněmovně parlamentu České republiky. Právní praxe, ročník 1995, č. 6, str. 330 a nasl.
- Haderka, J. F.: Dopad norem Rady Evropy na moderní rodinné právo. Právní praxe, ročník 1994, č. 9, str. 507 a nasl.
- Hrušáková, M.: Výkon rodičovské zodpovědnosti. In: Ficová, S.: Ochrana práv maloletých v civilnom procese. Bratislava : Univerzita Komenského, 2007, str. 39 a nasl.
- Králičková, Z.: Nemanželská matka, nemanželské dítě. ACTA UNIVERSITATIS BRUNENSIS IURIDICA, Nr. 393, str. 316 a nasl.

- Kučák, Z.: Privátní psychologické posudky ve sporu o výchovu dětí. . Právo a rodina, 2003, str. 7 a nasl.
- Macháčková, L.: Princip rovnosti a ochrana dítěte ve vztazích mezi rodiči a dětmi. Právní fórum, ročník 2005, č. 3, str. 117 a nasl.
- Macháčková, L.: Mobilní telefon a styk rodiče s dítětem. Právo a rodina. 2003, č. 3, s. 15
- Melicharová, D.: „Výslech nezletilého v civilním procesu. Proměny práva na počátku 3. tisíciletí – kořeny, východiska, perspektivy“. Praha
- Mesároš, M.: Výkon rozhodnutia o výchove maloletých detí. In: Zborník z medzinárodnej konferencie, konanej dňa 10.11.2004 v Bratislave na tému „Práva dieťaťa a ich ochrana“. Bratislava: Kancelária verejného ochrancu práv, str. 108
- Novák, T. – Pokorná, A.: Jak dalece lze vynutit přípravu dítěte ke styku s druhým rodičem. Právo a rodina, 2004, č. 5, str. 8 a nasl.
- Novák, T. – Bakalář, E.: Styk dítěte s druhým rodičem: nový pohled na starý problém (2. část). Právo a rodina, 2003, č. 12, str. 8 a nasl.
- Paulínová, K.: Realizácia a výkon práv a povinností rozvedených rodičov k deťom. Dieťa v ohrození. Zborník príspevkov z konferencie konanej dňa 10. – 11. decembra 2009. Bratislava, 2010, str. 334
- Pavelková, B.: K pojmu „rodičovské práva a povinnosti“. Právny obzor, ročník 2009, č. 1, str. 50 a nasl.
- Pavelková, B.: Zákaz styku. In: Ochrana práv maloletých v civilnom procese. BRATISLAVA: Vydavateľské oddelenie PRAF UK, 2007, s. 102 – 108
- Pavelková, B.: Inštitút striedavej starostlivosti v slovenskom rodinnom práve. In: Personálny a mzdový poradca podnikateľa. Ročník 2010, č. 13 – 14, str. 58 a nasl.
- Radvanová, S.: Dítě ohrožené a ublížené. In: Dny práva 2010 (on-line). Dostupné na www.law.muni.cz.
- Radvanová, S.: Zdravé rodinné prostředí – jak pro koho. Acta iuridica olomouensis. Vol. 1, 2005, str. 47 - 49
- Richterová, N.: Ochrana práv maloletého dieťaťa v procese rozvodu manželstva s maloletými deťmi. In: Ochrana práv maloletých v civilnom procese. BRATISLAVA: Vydavateľské oddelenie PRAF UK, 2007, s. 88
- Smíková, E., Kopányiová, A.: Využitie scénotestu pri vypracovávaní súdnoznaleckých posudkov o zverení maloletých detí. Dieťa v ohrození. Zborník príspevkov z konferencie konanej dňa 10. – 11. decembra 2009, Bratislava, 2010, str. 346 a nasl.
- Smyčková, R.: Zásada rýchlosti civilného súdneho konania vo veciach starostlivosti o maloletých, In: Ochrana práv maloletých v civilnom procese. Bratislava: Univerzita

Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, Vydavateľské oddelenie, 2007, str. 95

Stará, I.: Několik poznámek k rodinnému právu v ABGB a jeho úpravě de lege ferenda. Sborník z konference „Proměny soukromého práva“. Acta Universitatis Brunensis. 2011, str. 387 a nasl.

Telec, I.: Subjektivní práva rodinná. Právní rozhledy, ročník 2012, č. 3, str. 77 a nasl.

Telec, I.: Ujma na osobnosti dítěte. In: Dny práva 2010 (on-line). Dostupné na www.law.muni.cz.

Vokálová, D.: Obmedzenie a zákaz styku rodiča s maloletým dieťaťom. Bulletin slovenskej advokácie. ročník 2012, č. 6, str. 8 – 15

Monografie

Alexy, R.: Pojem a platnosť práva. Bratislava : KALLIGRAM, 2009

Bakalář, E. a kol.: Rozvodová tematika a moderní psychologie. Karolinum, PRAHA, 2006

Ficová, S. a kol.: Ochrana práv maloletých v civilnom procese. Bratislava : EUROUNION, 2008

Francová, M., Dvořáková Závodská, J.: Rozvody, rozchody a zánik partnerství. Praha : ASPI, Wolters Kluwer, 2008

Hanuš, L.: Právní argumentace nebo svévole. Úvahy o právu, spravedlnosti a etice. Praha : C. H. Beck, 2008

Jurčová, M., Pavelková, B., Nevolná, Z., Olšovská, A., Smyčková, R.. Zastúpenie v súkromnom práve. Praha : C. H. Beck, 2012

Králičková, Z.. Lidskoprávní dimenze českého rodinného práva. Brno : Masarykova univerzita, 2010

Repán, Ľ.: Psychológ bez čakárne. Bratislava: OBZOR. 1980

Rudolph, J.: Du bist mein Kind. Cochemská praxe – cesty k lidšejšímu rodinnému právu. Praha : 2010

Srebalová, M.: Rýchlosť správneho konania a nečinnosť správneho orgánu. Bratislava: Vydavateľské oddelenie PRAF UK, 2008

Šmolka, P.; Mach J.: Manželská a rodinná trápění. Praha : PORTÁL. 2008

Špeciánová, Š.: Ochrana týraného a zneužívaného dítěte. Praha : LINDE, 2003

Svák, J.: Ochrana ľudských práv (z pohľadu judikatúry a doktríny štrasburských orgánov

ochrany práv). II. rozšírené vydanie. Bratislava : Eurokódex, 2006

Tripes, A.: Exekuce v soudní praxi. 2. vydání. Praha : C. H. Beck, 2001

Warshak, R. A.: Revoluce v porozvodové péči o děti. Praha, Portál 1996

Encyklopédie, zborníky

Kutláková, M. a kol.: Ottova všeobecná encyklopédia v dvoch zväzkoch, Bratislava, Agentúra cesty s.r.o., 2006

Eliáš, K., Svatoš, M.: Nový Občanský zákoník 2014. Rejstřík. Edice ÚZ, číslo 900, Sagit